

מוֹלֵד

ירחון מדיני וספרותי

אדר תש"ט כרך ב' חוברת 12 מארס 1949

323	יוסף וייץ	להנחיל אדמה חדשה
332	יעקב שמעוני	תמורות במחשבה המדינית הערבית
339	ש. נ. אייזנשטדט	מבנהו הסוציולוגי של הישוב היהודי
		ציוני החודש:
345	ב. גר	כמזל הסכמים
		בין לאומים:
348	אנדרו רות	סין הקומוניסטית ותכניתה
351	שלמה ניצן	בפתחו של משעול
357	קדיה מולדובסקי	עתים ועששה עיני
358	מנחם בוריישא	נפתולי עם דורי
364	דב סדן	בחזית הכפולה
369	יעקב פיכמן	הקטרוג על מנדלי (ג)
373	צ'אן טונג'יי	מר הוג' ויי
		רשימות:
377	ש. סבוראי	גם או יתרון
379	מרגוט קלאוזנר	גם העקדה ו"בערבות הנגב"
		ספרים:
381	יעקב קופלביץ	חזונו של תומאס מור
384		בשולי החוברת

ר מ י ה ה ת י מ ה : 2.200 ל"י לשנה, 1.200 לחצי שנה; מחיר החוברת 250 מ"י; שכר הסדרעות:
40 ל"י העמוד, 20 חצי העמוד, 10 רבע העמוד; אין הסערכת אחראית להוכח המודעות; כתבייד שלא
צורפה להם מעטפה כתובה ומבוילת אינם מוחזרים; הכתובת: רחוב יהודה הלוי 40, תל-אביב.

MOLAD, Monthly Review of Politics and Letters
Published by the Palestine Jewish Labour Party
Vol. II *No. 12* *March 1949*
Editorial Office 40 Yehuda Halevi St., Tel Aviv, Israel

להנחיל אדמה חדשה

יוסף ויץ

שהיתה בבעלות עברית לפני הכן מדינת ישראל. לא שהאדמה ההיא מיושבת כבר כולה עד קצה האפשרות ואין בה מקום פנוי לקליטת מתנחלים נוספים. אלא מפני שתוספת ישוב בה, במדה שהיא באה להשלים ישובים קיימים, גם אם היא כמות לא מבוטלת ביחס לקיים, הרי תיעשה כמעט מאליה כההליך טבעי, ואם היא באה ליסוד ישר בים חדשים הרי לא עתה זמנה, שהרי יישובה של הארץ הנכבשת קודם.

ג. האדמה הנטושה לא תשוב לעולם לבעליה הנפקדים ממדינת ישראל, משום שהנפקדים האלה לא יחדלו להיות נפקדים. אין בדעת כותב טורים אלה לחזור כאן על הדיון בפרשה זו, שנעשה על ידו במקומות אחרים, אך לרגל ענינו יצוינו הטעמים העיקריים לאי־חזירת הנפקדים למדינת ישראל:

1. הערבים שכנינו נחלצו רובם למלחמה עלינו בדעת ושלא מדעת; נטישתם את בתיהם ואת נחלותיהם ומנוסתם אל אחיהם הנלחמים בנו היתה בידם תחבולה להקל על אויבינו שיגברו עלינו וישמידונו מהר ובשובם זהו להם נכסינו לשלל ולמלקות. אם לא בפועל הרי בכוח היו כולם אויבינו.

2. חזירתם של הנפקדים תהא כרוכה במעֵי מסה כלכלית כבדה על המדינה הצעירה ועל החוזרים. הם יחזרו למשק הרוס הטעון כדק מן היסוד, וידיהם ריקות, ואף קופת המדינה לא תוכל לסייע להם, בהיותה גדושה לא כסף כי אם חובות, שהמלחמה גרמה להן, זו המלחמה, שהם, אם לא הביאות עלינו, סייעו לה, על כל פנים. החוזרים יהיו גאלצים, איפוא, להמשיך כאן חיי פליטים מבחינה כלכלית.

3. הטינה בלבם של הנפקדים כלפי הישוב העברי, על סבלותם מפגעי המלחמה, שלא תימחה כה מהר, וההסתה מצד הערבים השכנים שעינם רעה במדינת ישראל, עלולות לטפח בלבם אי־נאמנות למדינת ישראל גם אם יכריזו על לויאליות, ומכאן ועד לתקיעת סכין בגב — בכל שעת כושר להם — אין הדרך רחוקה. מיעוט ערבי יתר על המידה — תקלה צפויה ממנו למדינת ישראל; מיעוט של פליטים חורים — לא כל שכן.

תיכנון מדיניותנו הישובית־כלכלית בארץ, מחושב ומכוון לתכלית הציונית, היה לנו מאז ומתמיד צו־חיים ומשאת־נפש, שרבים מקרבנו נזקקו לו, הגוהו וגם יזמתו, אלא שדרך ההגשמה היתה אזוקה וחסומה. היסודות שעליהם נתמכו התכניות שלנו — אדמה, מים, עליה ופיתוח, — לא ברשותנו היו, והמפתחות אליהם בידי בעלים זרים ושומרים מתנכלים הופקדו, כל פעולת־קרקע במסגרת תיכנונו נתקלה בכוחות מנוגדים, וכל מעשה־ישוב רצוי נופץ בגזירת השלטון המתנכר. בפירורים פירורים מפוזרים נרכשה בידנו הארץ, ובנקודות נקודות זעירות נכבשו לנו עמדות. אך הנה התחוללה לעינינו תמורה גדולה. רוח ישראל פרצה בתנופה עצומה את המחסומים, כבשה בידיה את מפתחות הארץ ודרך ההגשמה שותררה מאויקיה ומשומריה־אויביה. עתה, רק עתה, באה שעתו של תיכנון תכניות מחושבות, מבוססות על מדיניות עצמאית ומכוונת לכל צרכי המדינה, כתרבותיים ככל־כליים, ובראש לכל, צרכה היסודי של המדינה — ההתנחלות בארץ. מה שלא ניתן לנו בתקופות השונות של הציונות, הושג עתה, ולמעלה מה־משוער, עם כיבוש המולדת בהרבה של בנינו ובדמם. ולא רק זכות היא לנו, אלא חובה לכונן מעתה את מעשינו להתנחלות רבת־מידות לפי קו־תכנית נטויה מראש.

מאמר זה מבקש לשרטט אילו קוים לתכנית התנחלות זו.

ב.

נקודות־היסוד לקו־התכנית הן:

א. הארץ שבמסגרת הנרשא שלנו — תחומיה חופפים את תחומי־כיבושיו של צבא ישראל וכוח־שיפוטה של מדינת־ישראל. הם, אמנם, עלולים וצריכים להשתנות וע״י כך תתרחב הארץ, ביחוד באזורי השרון והשומרון, אבל כוח־הקליטה של כל שטח נוסף, אם יבוא בדרכי־שלום, ובדרכים אלה אנו בוחרים עתה כאז, לא יגדל אלא במקצת, ולא יגרור אחריו שינוי ניכר בקו־התכנית, כאשר יבואר במרוצת הדברים.

ב. ההתנחלות החדשה שעליה ידובר כאן מכוונת להתנחלות בחלקי הארץ הנכבשים ועל האדמה הנטושה; ואינה כוללת את האדמה

יוכל הנפקד למצוא מקלט קבוע במקום מפלטו, ברכשו לו מעמד של קיום בקרקע או במסחר וכיוצא באלה פרנסות, ושנית, כדי שינותקו קשריו מנכסיו אלה. כי רק אם יקבל בעל הנכס סיים תמורה של כסף או שוה-כסף, לא יזכרם ולא יפקדם על בניו ובני-בניו, שהיהודים גולתו מהם. רק בזאת יושג השלום המבוקש באופן שלם.

ה. חשלום התמורה בעד נכסי הנפקדים. כלומר בעד האדמה הנאמדת בעשרות מיליונים לירות ישראליות, לא יוכל להעשות על ידי מדינת ישראל, כי הוא למעלה מיכלתה הכספית היום ואף בשנים הבאות. גם אין הוא מחור בתו של הישוב המעט, נושא-המדינה, שאין האדמה הזאת דרושה לו ולבניו, אלא לאלה העולים ואשר יעלו ברבבותיהם מקרב יהודי הגולה. גאולת אדמה זו היא, איפוא, מחובתו של העם היהודי כולו לתפוצותיו. האדמה הנגאלת בכספי העם עתידה לשמש לעולים בסיס בל ימוט תחת רגליהם, והיא צריכה, איפוא, להיות קנינו של העם כולו ולא רק של חלק ממנו, שממשלת ישראל היא באת-כוחו, כשם שהיא באת-כוחם של שאר אזרחיה שאינם מבני העם. אדמת הנפקדים הנגאלת בית-קיבול היא ומקום-קליטה לבני העם האלה שלא תוחלף ולא תומר; — היא קרן קיימת לישראל.

ו. על האדמה הנטושה שהיתה בבעלותם של ערבים נפקדים, יש להוסיף, במסגרת תכנית-ההתנחלות, שטחים שבעליהם אינם שייכים לסוג הנפקדים, אבל מעבדיהם כאריסים גמנים עליהם. אלה הם שטחי-קרקע שבעליהם הם הממשלה והגרמנים, להוציא שטחי קרקע שבעליהם הם חברות מיסיון, שאם כי מעבדיהם האריסים נפקדים הם, אינם גכללים בתכניתנו.

ג

מידת האדמה הנטושה הנתונה להלן באה מתוך סיכום שטחים של הכפרים הנטושים לגמרי. הכפרים הנטושים בחלקם לא נכללו בה, וכן לא נכללו שטחי הקרקע שבתוך תחום מדינת ישראל, אם הכפרים שאליהם הם משתייכים נמצאים מחוץ לתחום. לעומתם כלולים בה כל שטחיהם של הכפרים הנמצאים בתוך התחום, גם אם חלק מהם נמצא מעבר לקו. שני הסוגים האלה מאוזנים כמעט, ואף על פי כן יש להדגיש שמספרי הסיכום המובאים כאן אינם מעוינים, אבל קרובים לדיוק.

4. יציאת ערבים מתחומי מדינת ישראל אינה התרחשות בלתי נמנעת מלכתחילה, ועובר דחה אינה מן ההפתעות שמעולם לא שוערו מראש. להיפך. על אפשרות כזאת, ומתוך שיקולים תכניתיים, היה מדובר הרבה בשנים האחרונות, כעל פתרון בעית ארץ ישראל כולה, והמטיפים לתכנית זו היו דוקא לא מבין בני-הברית, כי אם מבין הגויים. הקושי שנראה בדרך העברת ערבים מארץ-ישראל היה בעצם מעשה היציאה והעקירה מקום ההשתרשות. מטעם זה נמנעו המנהיגים היהודים מלהזקק לתכנית זו כאמצעי לפתרון, אולם לאחר שהיציאה היתה לעובדה, ושוב לא על דעת היהודים, לא מרצונם ולא עקב מעשיהם, כי אם בעטים של המנהיגים הערבים ושל מלאכי המלחמה שכפו על הישוב העברי, תהיה זאת שגיאה גדולה, מדינית וישובית, לראות בחזירתם את הפתרון לבעית הפליטים ולא לקבל פתרון אחר, רציונלי יותר ויסודי יותר.

5. הפתרון היסודי והאנושי הרי הוא ביישר בם של הנפקדים בארצות ערב אשר בתוכן ביקשו להם מפלט. ארצות ערב, ובפרט עירק, סוריה ועבר-הירדן, אינן מאוכלסות כל עיקר, ולא אחת הדגישו מנהיגיהן שהן זקוקות לתוספת אוכלוסין, כדי לפתח את אדמתן הרבה והרחבה. השתקפותם של ערבי ארץ-ישראל בארצות אלה אינה כדחיקת גר נכרי לארץ זרה לו בלשון, בדת ובאורח-חיים, כי אם כשיבת בן לארצו, לעמו וללשונו. עליהם לא יעברו חיבטי-הסתגל לות קשים ביותר, ולא עוד אלא שהם עתידים להיטיב לארצות אלה, בהיות הפליטים עשירי נסיון חקלאי ואף תעשייתי שרכשו בזכות היהודים.

6. סידורם של פליטי-ערב בארצות ערב לא יהיה כרוך בקשיים יותר מסידורם במדינת ישראל. אל ויש מקום לשער את ההיפך: ע"י הסדר בינם ובין ממשלת ישראל, ימצאו האמצעים להתבססותם הכלכלית ממקורות שלא יעמדו להם בהיותם במדינת ישראל, הלא הם נכסיהם דלא-ניידי הנטושים, שהאדמה היא עיקר-עיקריהם, באשר סוגים אחרים, כבתים וכמטעים, ששרדו מפגעי המלחמה, ערכם מועט מאוד.

ד. מן הדין, איפוא, שהאדמה הנטושה-הנכבשת תשמש להתנחלותנו הבאה להשלים ולחזק ולבצר את הכיבוש. אבל עם זאת היא צריכה להגאל מידי הנפקד שהיא קנינו, כלומר, יש לשלם בעדה — ראשית, כדי שבתמורתה

כגון האדמה שאינה מעובדת או שאינה ראויה לעיבוד חקלאי. ברם, לרגל הנושא שלפנינו אין לנו ענין בבירור שאלה זו. אבל יש לנו ענין לקבוע מהי מידת האדמה הנעבדת והיעודה להתנחלות חקלאית. מבחינה זו נחלקת האדמה לשלושה סוגים מקובלים: טובה, בינונית וזיכור-רית. הסוג האחרון מכון לאדמת טרשים וחולות וכדומה להם. שאינם ראויים לחקלאות כי אם ליעור. הסוג הבינוני, כולל אדמה שאינה ראויה כיום לעיבוד חקלאי, אבל תצלח לכך אחרי הכשרה. לפעמים גם הכשרה כבדה.

הטבלה הבאה מראה את חלוקת האדמה בכפרים הנטושים לפי הסוגים האלה ולפי השתייכותה:

טבלה א': מיון האדמה.

השתייכות:	טובה	בינונית	זיכורית	בס"ה
ערבית:	ד' 2.070.270	ד' 136.530	ד' 751.730	ד' 2.958.530
ממשלתית:	" 42.000	—	" 444.750	" 486.750
גרמנית:	" 32.300	—	" 7.020	" 39.320
בס"ה	ד' 2.144.570	ד' 136.530	ד' 1.203.500	ד' 3.484.600

הטבעיים של האזורים שעליהם היא נמנית. בטבלה ב' ממוינת האדמה הטובה לפי שמות האזורים שבמדינת ישראל:

מאחורי 372 כפרים וחרבות נטושים נעזבו 3.484.600 דונם. המשתייכים:

לערבים	2.958.530 דונם
לממשלה	" 486.750
לגרמנים	" 39.320
3.484.600 דונם	

נאמר כאן, משתייכים, ולא כבעלותם. הואיל ובכפרים רבים עוד לא נקבעה הבעלות המוחלטת על כל שטחיהם וודאי הוא שלא כל אדמתם נמצאת בבעלותם של המחזיקים בהם או הטוענים עליהם. להפך, יש מקום להניח, כי חלק ניכר מאדמת הכפרים אין בעלות תושביהם עליו.

האדמה הטובה הנועדה כיום להתנחלות היא, איפוא, 2.144.570 ד', אבל גם היא אינה בעלת טיב אחיד, כי אם רבת סוגים שערכיהם החקלאיים שונים, והם מותנים בעיקר בתנאיהם

טבלה ב': מיון האדמה לפי האזורים.

האזורים	ערבית	ממשלתית	גרמנית	בס"ה
חוף הים	ד' 959.701	ד' 22.430	ד' 22.300	ד' 1.004.431
עמק יזרעאל	" 128.714	" 1.560	" 10.000	" 140.274
עמק החולה	" 51.847	" 5.700	—	" 57.547
עמק הירדן				
ובית שאן	" 81.274	" 12.010	—	" 93.284
ס"ה בעמקים	ד' 1.221.536	ד' 41.700	ד' 32.300	ד' 1.295.536
הרי הגליל	ד' 348.458	ד' 0.300	—	ד' 348.758
הרי שומרון	" 82.476	—	—	" 82.476
הרי יהודה	" 85.910	—	—	" 85.910
שפלת יהודה	" 331.890	—	—	" 331.890
ס"ה בהרים	ד' 848.734	ד' 0.300	—	ד' 849.034
הכל ביחד	ד' 2.070.270	ד' 42.000	ד' 32.300	ד' 2.144.570

האדמה הכפרית באזור חוף הים, אך לעומתן יש להפחית מהאדמה הכפרית הסמוכה לתל-אביב, יסו, חיפה ועכו כמה אלפי דונם ולצרפם לערים, באופן ששטח האדמה המיועדת להתנחלות כפ-רית יגיע ל-2.170.000 דונם. כל האמור עד כאן מתיחס לחלקה הצפוני של המדינה ואין הנגב כלול בשטחים ההם. בא-

בתחומי שמונה הערים והעיירות שנעזבו מתושביהן הערביים, כולם או רובם, מצויים כמאה אלף דונם, ובשתי עיירות בלבד למעלה מחמישים אלף דונם, שאינם דרושים לתושביהן כעירוניים, גם אם האוכלוסיה שבהן תגדל עשרה מונים מכפי שהיתה לפני העזיבה. כארבע ידות משטחן מיועדות לחקלאות, ואפשר להוסיפן על

קנה. תחומי המדינה יצומצמו מבפנים, כי אדמתה לא תקלוט אותו מספר העובדים הנדרש לשם איזון מבנה הכלכלי והתרבותי של המדינה. גם היום חייבים אנו להיאחזו בכל אזור ואזור, כהר כעמק; כצפון כנגב; למלא את החלל הריק שיצרה המלחמה ועוד יותר מזה, כי למזון שלנו צריך הישוב העירוני, ואם לא אנחנו ניצור אותו — תהא צפויה הסכנה שאחרים ייצורוהו בשבילנו מבחוץ, ואולי גם מבפנים.

המידה ליחידת-המשק המוצעת כאן היא המידה שקבלנו כמותאמת לכוח פריונה של האדמה, לא גדושה ולא מחוקה. היא מתירה נשימת רווחה בתקופת המעבר, שלא להיזקק מיד לאיני-טנסיביות יתירה בשלחין ובמטעים, ולהקל על תקציב ההשקעה מצד אחד ועל מומחיותו של המתנהל מצד אחר. היא מקפלת בתוכה אפשרות של צמצום הדרגתי עם הרחבת השימוש בגורמי-פיתוח, כדי ליתן כעבור שנים מקום למתנחלים נוספים שיבואו מריבוי טבעי, ואולי גם מקרב יהדות הגולה. יחידת המשק אינה אחידה כמובן; היא משתנית לפי טיב הקרקע, תנאי האקלים, סוגי הצמחים ומציאות מים להשקייה. היא מתחילה ממידת 25 דונם בהרי יהודה ובעמק הירדן, דרך 25—30 דונם בשרון וכדומה לו, 40 דונם בחולה ובבית שאן, 60 דונם בעמק יזרעאל וכיו"צ א ב, 80 דונם בדרום ובשפלה עד 200—300 דונם בחלקים מסויימים כנגב. מספר יחידות המ"שק לפי האזורים מסתכם בטבלה ג'.

זור זה לא נקבעו עדיין תחומי הבעלות אף לא גבולי הנטישה. אך אם נוסיף כאן גם את גורם „הפיתוח“, העשוי לשחרר שטחים גדולים, ושמפ"ת הפעלתו נמצא היום בידי ממשלתנו אנו — נוכל לקבוע, לפי חישובים שקולים, שמתוך 1.770.000 דונם אדמת-עייבוד טובה שבתחומי הנגב הצפוני העברי — 1.230.000 מזומנים להת-נחלותנו הגדולה.

הנה כי כן, האדמה החדשה המיועדת להת-נחלות רבת-מידות שטחה 3.400.000 ד'.

ערכם של האדמה ושל המחובר עליה, שגוא"ל הם יהיה צריך לשלם, נאמד ב-65 מיליון ל"י.

מהו כוח קליטתה של האדמה הזאת? אין ברעתנו למדוד עתה במידה המחוקה שנקטנו בשעה שהערכנו את כוחה החקלאי של ארץ-ישראל שלפני השחרור. אנו נאלצנו לתאם את צרכינו המרובים לפי היכולת המצומצמת ששרדה בשבילנו; להשגת מטרה זו היינו נכונים ללכת בשתי דרכים: התדירה לשטחי בור על ידי הכי-שרה כבדה שתהפכם לאדמה עידית, והנהגת פיתוח אינטנסיבי קיצוני שיאפשר צמצום יחי-דת המשק עד המינימום. כיום הזה, ולתקופת שנים לא ארוכה, איננו צריכים להודקק לצמצום יתר, אבל כל האומר למדוד במידה גדושה מצד אחד ולפסול אדמה שאינה עידית במאה אחוזים מצד שני, ביסודה של מדינתנו הוא מקעקע. אם בדרכים אלה גלך נאבד בידינו מה שכבשנו בנש-

טבלה ג': מספר יחידות המשק לפי האזורים.

מספר הישובים	מספר יחידות המשק	השטח בדונם	א. איזורי העמק:
34	3.460	103.711	חוף הים: הצפוני
150	20.000	580.500	התיכוני
46	3.660	293.100	הדרומי
230	27.120	977.311	
29	2.330	140.284	עמק יזרעאל
23	1.840	57.547	עמק החולה
25	2.550	93.284	עמק הירדן ובית שאן
307	33.840	1.268.426	ס"ה בעמקים
			ב. איזורי חחר:
145	8.750	348.758	הרי גליל
20	1.445	82.476	הרי שומרון
57	3.435	85.910	הרי יהודה
69	5.530	331.590	שפלת יהודה
291	19.160	848.734	ס"ה בהרים

ג. הנגב:

25	2.500	200.000	סביבת רוחמה
43	4.350	450.000	חוף הים
32	3.300	355.000	דרך עזה חנות ייזנה
17	1.250	225.000	מזרח-דרום באר-שבע
117	11.400	1.230.000	ס"ה בנגב
715	64.400	3.347.160	הכל ביחד

פרם המועט יכול היה אולי לספק את האפשרויות המצומצמות שהיו לפני מלחמת השחרור, כשהג' שמת הציונות היתה בצינוק של משטר זר. לא כן עתה: הללו, החלוצים לעבודת האדמה, אינם מספיקים ולא יספיקו גם בשנים הקרובות להיא- חז באדמה הריקה המיחלת לעובדים נאמנים, העולים, בעלי המעמד הבינוני בגיל ובמשפחה, חסרים את הידיעה ואת התזון ואת ההכשרה. זהו המצב, ואין להתעלם ממנו; אבל הוא הנותן, או המצרין ליתן עליו את הדעה, להכירו ולהוציא מתוכו את הפתרון לבעיה חמורה מאד.

קודם כל עלינו להכיר ולשנן לעצמנו, שאין לנו שהות. התנחלותנו בכל שטח קרקע פנוי מוכרחה להיות סמוכה לכיבושה. כי אם תושהה ותידחה, הכיבוש לא יהיה כיבוש. כל פתרון הכי רוך בהשגחה ההתנחלות גם אם הוא פותר את שאלת חרישת הקרקע וזריעתה, אינו פתרון רצוי. כל פתרון התומך את יתדותיו בעבר ובנסיון העבר הוא כשלון חרוץ. גם את מלחמת השיחרור לא ניהלנו לפי נסיונות קודמים, אלא התאמנו את עצמנו לדרישת השעה והמקום. וגם בהתנחלות החדשה עלינו להשתמש בכל הכוחות והאמצעים העומדים לרשותנו ולכוונם אל המג' מה. הכוחות שברשותנו, במידה שהם מתיחסים לאדם, הרי הם העולים החדשים, והם הם החמר והלבנים, שמהם מוכרח לקום בנין זה, הכפר העברי בהמוניו.

עוקצה של בעיה זו ניטל במקצת אגב המגע הראשון של העולים החדשים עם האדמה. אותן מאות המשפחות, יוצאות בולגריה, רומניה ופולין, ששוכנו בכפרים הנטושים בלי כוונה של היאחזות משקית, מראות סימנים, כי ההנחה „מלכתחלה" על „החומר האנושי" הזה ויחסו הש' לילי לחקלאות, אינה מתאמת. לא שהעולים הללו אינם שוללים את החקלאות, אלא הם תובעים אותה, ולא רק בפה, מן השפה ולחוץ. אלא מוכי' חים הם במעשים שהתואר „חלוצים" נאה להם.

52.840 דונם המהווים את ההפרש שבין הש' טח המסוכם בטבלה זו ובין השטח 3.400.000 ד' הנזכר בפרק הקודם, מיועדים לשיכון פועלים ליד המושבות והשלמת מכסת האדמה לישובים שר' נים, ביחוד בשרון. עם זאת יש להדגיש שעם הת' קדמות הביצוע של דרגות „הפיתוח" וביחוד בנגב, יוכלו להתנחל באדמה זו עוד כשלושים אלף משפחות. בהקימנו את 715 הכפרים העב' ריים נכפול את מספר הכפרים שהיו קיימים וניטשו, אולם את האוכלוסים שיצאו מהם לא נשיג, כי גם אם 64400 משפחות חקלאיות שלנו תמנינה שלוש נפשות למשפחה בממוצע לא תגיע האוכלוסיה החקלאית החדשה אפילו למאתים אלף נפש, ואילו האוכלוסיה החקלאית שיצאה משטח זה מנתה כשבעים אלף נפש יותר.

ה.

אולם גם מספר זה, שאינו רב כשהוא לעצ' מו וקטן הוא ביחס לתוספת האוכלוסיה העברית בשני מיליון נפש, שמדינת ישראל זקוקה לה כיסוד-מוסד, — מעמידנו לפני תמיהה גדולה ומכאיבה: עובדי-אדמה אלה מהיכן נדלם? הן עבודת-אדמה מלאכה היא ולימוד היא צריכה, ולא עוד אלא שגם הלימוד בלבד לא יעמוד לו ללומדה להיות עובד אדמה, אם אין רוחו מטהו לכך, כדי שיוכל להתגבר על הקשיים המזומנים לו מהטבע ומהאדם. וכדי שיהא אדם מחונן בשתי הסגולות הוא צריך הכשרה גופנית ואימון רוחני, וביחוד אימון רוחני, שאצלנו נחשב לגור' רם ראשון במעלה, החל מתנועת בילי' ועד חנר' עת החלוץ, שהאימון הרוחני לקבל את עול עבר' דת-האדמה ברצון ובהאבה הביאם להכשרה הגופנית; בראשית היה הרצון, והרעיון, סתם יהודי שעלה ארצה ורגש הגאולה מפעם בקרבו, פנה תחילה לעבודת-אדמה, בה ראה התגשמות חזונו. יצירת המושבה, המושב והקיבוץ יסודה בחזון והמשכה באהבה; והנה בני ישראל ששתו ממעינות אלה ובהם הרוו צמאונם, תמו או שמס'

דשים ובאחריותה. על ההשקעות בציוד המשקי ידובר להלן.

חלק מנטל ההתנחלות רחבת-המידות יפול גם על המעמד הבינוני בעל האמצעים. כאלה מצויים בין העולים החדשים, ועוד יותר בין היהודים שאינם נתונים תחת לחץ ההכרח לעלות מיד, אבל בדעתם וברצונם לעלות ולהשתקע בישראל ודוקא כחקלאים. זהו אותו פלג שזרמו מקר ממעין זושן, אשר נפתח בראשית התנועה של חובבי-ציון: יהודי יושב במערב ולבו במזרח ורוצה להכין לו אתונה או נחלה בארץ-ישראל. זורם לו פלג זה בעקוב ובמישור, מתגלה ונעלם. עתה, דומה, חוזר ומתגלה: מורגשת תנועה בין יהודי ארצות אנגלו-סכסיות להקים נחלה בישראל. התנועה עודנה קלה, אבל באירגון שיטתי ומכוון אפשר יהיה להגבירה. יש לגייס את ה"מעמד הבינוני" הציוני למילוי חובתו בגופו ובממונו, בהגשמת הציונות ובביצור המדינה ע"י כיבוש האדמה בהתנחלות. החלק שעליו לקחת צריך להיות כעשרה אחוזים ממספר המשפחות המתנחלות על "האדמה החדשה", או לפחות כ־5000 יחידות משק.

שותפים פעילים להגשמת תכנית ההתנחלות ימצאו בודאי משורות צבא ההגנה לישראל. פעולת ההסברה ל"אירגון גופים מועמדים להת"י שבות" הנעשית בגודדי הצבא אינה לשוא. את ה"גרשמים" מונים כבר באלפים ויש אומדים אותם לשתי רבבות כמעט. אין לקבל את המספר הזה כיצבי, גם אם יהיו רשומים "על נייר", כי הדרך מן הרישום אל ההגשמה עקובה פתלתולי שיקולים ורצונות, פיתויי עיר — וגם הדהודי געגועים ל"בית" בנכר, בקרב המתנדבים מחוץ לארץ. אולם התמדת ההסברה מצד אחד והכשרת תנאים להתנחלות מצד אחר יביאו בסופו אלפי חיילים משוחררים אל הכפר. עלינו להציב לפנינו כמטרת חובה שמספר הצבא שיתנחל בכפר הח"דש לא יהיה פחות מעשרת אלפים יחידות-משק. ועוד נשאר מקום כבוד לחלוץ הצעיר אשר בשורות הנוער העובד לכל זרמיו, גם בישראל וגם בארצות הגולה. כל שלושת האלמנטים שנוכרו כמועמדים להתנחלות רחבת-המידות לא יהיו נכונים, נכונות נפשית, להטיל על גבם את משא החלוציות בכיבוש איתני הטבע העומדים בדרך התנחלותנו באזורים מסוימים, כנגב, כמסדרון וכחלק מההר. רק החלוץ מדעת ומכוונה, המטפח בקרבנו את הסגולה, מזיגת חזון ומעשה, לחתור בעקשנות אל משאת-נפשו, רק הוא יקרא

אחיותם כמעדר ובאת לחפור באדמת ה"חקורות" — אלה הגינות שליד הבתים — ולזרוע בהן ירקות. בלי שמישהו עוררם לכך, ובשעות הפנאי שאחרי העבודה השכירה, שכירת בהמות-עבודה מהמושבה הקרובה כדי לחרוש את הכרם הנטיש בלי שמישהו יתן לו "תקציב" לכך, קריאתם החוזרת ונשנית אל ה"מוסדות המישיבים" — "תנו לנו אדמה ונעבדה!"; העובדות שבעלי מלאכה מנוסים ששכר גבוה מוכטח להם בתל-אביב, מזניחים את מקצועם וזוכרים בכפר בכור נה להשתקע בו ולמצוא פרנסתם מעבודת-אדמה — כל אלה מרמזים כי לא אלמן ישראל מגילוי-י"ם, "בילויים" כמעט גם בין עולי שארית-הפליטה בימינו.

אכן, פלא הוא כפלאים אחרים שהראינו לדעת, מבלי ששיערנום מראש, בעמדנו כמערכת מלחמתנו ובשבתנו על אֶבְנֵי-הולדתה של מדינתנו. ואולי לא פלא הוא, אלא נחלת מאש-מולדת קדומה שהיתה כאילו לוחשת בלבות היהודים תחת שכבות הרמץ של פורעניות הגלות, אך משנשבה עליה רוח הארץ התלקחה היתה ללהבה מהממת ומצרפת? ודאי ששיבתם בכפר הועילה בהרבה לגילוי קשר זה אל האדמה, ומובטחני, שאילו היו נשארים בג'בליה או בתל-אביב, לא היתה רוח הארץ חודרת אל מתחת לשכבות ללבות את יצר-האדמה. אם כך הדבר, הרי יש לסייע בכל הדרכים האפשריות בידי השבים למקורם שימצאוהו ויאחזו בכפר העברי. המאמץ הזה צריך להיות גדול הן בכיוון להדרכה ולאיוון והן בכיוון לסיודור המשק באופן ממשי. כי אֵל נא נתן מקום לסכנה אחרת הצפויה לנו: סכנת-אשליה, "שאם כן הדבר, הרי הענינים יס' תדרו מאליהם". מבין שורות העולים עלינו להרציא לפחות שלושים אלף משפחות, כדי מחצית המספר הדרוש ליישוב האדמה החדשה, ויבול זה לא יושג בנקל ומאליו אלא ע"י תרישה עמיקה ומתמדת — הסברה, אירגון, אימון והכשרה; וזריעה במועדה — ציוד מלא ליצירת התנאים והכלים היסודיים, שבלעדיהם לא יכון משק חקלאי. יש להקים מיד חבר מדריכים לכל מקצועות המשק ולאירגון המבנה החברותי שהמתנחלים יבורו לעצמם, מבלי לכפות עליהם כל תורה שהיא, מלבד תורת היהודי עובדי-האדמה בארצו ובמולדתו. חבר זה יגויס מבין ותיקי החקלאים שלנו, בקיבוץ, במושב ובמושבה, ויהיה כפוף לסדר ולתחוקה שיקבעו על ידי המוסדות, אשר ישאו בהגשמת התנחלותם של העולים הח"ד

למשימה זאת. שורותיו גם הן לא תהיינה מוער-
טות, ולא במאות יספרו כי אם באלפים, וברכבות.
להם ישבר ביחוד הנגב.

טבלה ד': כיוון המתנחלים לסוגיהם.

סוגי המתנחלים	חוף הים	עמקים	הרים	הנגב	בט"ה מפחות
עולים חדשים	17.000	1000 י"מ	7000 י"מ		25.000
מעמד בינוני	4.000	"	1000		5.000
חיילים משוחררים	4.000	"	4000		10.000
נוער חלוצי	2.120	"	7160	11.400	24.400
ס"ה	27.120	"	19160	11.400	64.400

תקופת התקציב, בשנה התשיעית, היינו בשנת 1957.

ד. יישוב בעלי מקצוע בתוך הכפרים לא יהיה חל על התקציב ההתישבותי.

ה. יישוב הנגב על 117 הישובים (כוללים את הישובים הקיימים) צריך להיגמר בתוך שלוש שנים; בהתאם לכך יש לכוון את הגשמת תכנית המים שלב א', שלפיה יסופקו לנגב חמישים מילי-יון ממ"ע מים כדי השקות מאה ועשרים אלף דונם, או אלף דונם לכל ישוב, שהם מחצית השטח. הספקת מים למחצית השניה, שמקורה הירקון, תוגשם בתקופת שלוש השנים שאחר כך. ו. התקציב ההתישבותי, לפי האזורים, המי שמש כבסיס למימון ההתנחלות, מפורט בטבלה הבאה.

ט ב ל ה ה'

התקציב ההתישבותי ליחידת משק לאזורים	האזור	תקציב א'	תקציב ב'
חוף הים	2,500 ל"י	1,100 ל"י	
עמק יזרעאל	2,300	800	
בית שאן ועמק הירדן	2,300	800	
ההר	2,250	800	
הנגב	3,200	1,800	

הכדל שבין חוף הים והנגב הוא בהשקעה למים, אשר בנגב תעלה לכל יחידה ב־700 ל"י יותר.

ז. התקציבים לציוד מלא (תקציב א') יקבעו לפי סוגי המתנחלים כך:

1. לעולים חדשים $\frac{3}{4}$ — תקציב א', $\frac{1}{4}$ תקציב ב'
2. למעמד הבינוני $\frac{1}{5}$ — " " "
3. לחיילים משוחרר $\frac{2}{3}$ " " "
4. לנוער החלוצי $\frac{1}{2}$ " " "

לדוגמה: ישוב בן שמונים יחידות משק, אם הוא של העולים החדשים יקבל תקציב א' ל־60 יחידות ותקציב ב' ל־20 יחידות; אם הוא של המעמד הבינוני יקבל תקציב א' ל־16 יחידות

ההתנחלות העולים החדשים באזור ההר — מכוונת בעיקרה לגליל העליון; ההתנחלות של החיילים המשוחררים באזור זה מכוונת במקרה לפרוודור ירושלים.

ו.

אדמה כאן ומתנחלים כאן ואף על פי כן לא הושג עדיין הפתרון לבעית ההתנחלות החדשה, אם האמצעים הכספיים לא ימצאו לשם מימון ההשקעות הנדרשות לביצועה; וההשקעות אינן מועטות בהתחשב עם מחירי החמרים ושכר הע"בודה הגבוהים מאוד. בשעה זו, להלן מובאים מספרים על ההשקעה הכספית ומסומנים המקור רות שמהם תבוא, אך קודם לכן ברצוננו לקבוע אילו הנחות שעליהן נבנים התקציב והמימון.

א. בשום ישוב ובשום סוג מתנחלים לא ינתן תקציב לציוד מלא לכל מספר המתנחלים, אבל ככל ישוב ובכל סוג מתנחלים יסופק ציוד מלא לחלק מהמתנחלים. ליתרם יסופקו מכסת הקרקע וצרכי ההשקאה — בישובים שמשקם יעמוד על שלחין; או לצרכי המטעים, אם אלה יהיו הענף העיקרי במשק, כגון באזור ההר. לפי זה מחולק התקציב ההתישבותי ל־א — ציוד מלא, רב — ציוד חלקי.

ב. התקציב לציוד מלא צריך להינתן כמשך שלוש שנים מוזמן העליה על הקרקע. התקציב החלקי — במשך שנתיים, לפי זה תהיה תקופת ההתבססות חמש שנים.

ג. ההתנחלות במסגרת התכנית הזאת, 64.400 משפחות, הימשך חמש שנים ולפי סדר זה:

בשנת 1949	15.000 משפחות
בשנת 1950	" 15.000
בשנת 1951	" 12.500
בשנת 1952	" 12.500
בשנת 1953	" 9.400

64.400 משפחות

לפי זה היגמר תקופת ההתבססות, היא

רבה. ולכן יש להגדיל בהם את התקציב א' בכמה יחידות. העולים החדשים יימנו ברובם הגדול עם הסוג הזה, ולפיכך נקטנו לגביהם אחוז של 75% מקבלי תקציב א'. אחוז הנכאים לתקציב א' בקרב החיילים המשוחררים גדול גם הוא מזה שבקרב הנוער החלוצי, בשל שירותם בצבא ההגנה לישראל.

ח. החסר להשלמת התקציב ההתישבותי לפי הסכימה שלפנינו יושג כהלואות לזמנים ארוך כים מאת בנקים. הסכום הכללי, כפי שיבורר להלן, אינו גדול בהשוואה להשקעה כולה, והבנקאים יהיו מעוניינים בנתינת ההלוואות, אם לא ינסד בינתים בנק חקלאי-התישבותי.
על סמך ההנחות שלמעלה מסתכם התקציב להתנחלות החדשה בטבלה הבאה.

השאר צריך לבוא מאמצעיהם הם או בשיתוף עם הלואות בנקאיות; אם הוא של חיילים משוחררים ינתן תקציב א' ל-54 יחידות ולשאר תקציב ב'; אם הוא של הנוער החלוצי יקבלו 40 יחידות תקציב א' ועוד 40 תקציב ב'.

איהספקת תקציב התישבותי במלוא הצידוד ובמלוא מספר המתנחלים מבווארת בנימוק כספי. אין האמצעים הכספיים של המוסדות המישיבים היונקים מתרומות יכולים לספק את הכל. אבל גם נימוק חברתי-כלכלי יש כאן: המתנחל חייב להביא, מלבד כוחו ואונו ורצונו, גם מכספו, אם בתסכונות ואם בהלוואות. בישובים הקיבוציים והקבוצתיים ובמושבים השיתופיים סידור זה סבור ומקובל, לא כן במושבים הפרטיים. שאין פרט אחד בונה את חברו, וקשה סידור זה במידה

טבלה ר': התקציב להתנחלות לפי סוגי המתנחלים.

ס"ה	תקציב ב' מס' המשפחות ל"י	תקציב א' מס' המשפחות ל"י	האזור	סוג המתנחלים
36.550.000	4.675.000=4250	31.875.000=12750	חוף הים	א. עולים חדשים
1.925.000	200.000= 250	1.725.000= 750	עמקים	
13.212.500	1.400.000=1750	11.812.500= 5250	הרים	
51.687.500	6.275.000=6250	45.412.500=18750	ס"ה	
	8.862.500			הסכום להשלמה
2.000.000	— =3200	2.000.000= 800	חוף הים	ב. מעמד בינוני
450.000	— = 800	450.000= 200	הרים	
2.450.000	— =4000	2.450.000= 1000	ס"ה	
	9.800.000			הסכום להשלמה
				ג. חיילים
8.180.000	1.430.000=1300	6.750.000= 2700	חוף הים	משוחררים
3.625.000	520.000= 650	3.105.000= 1350	עמקים	
7.115.000	1.040.000=1300	6.075.000= 2700	הרים	
18.920.000	2.990.000=3250	15.930.000= 6750	ס"ה	
	4.680.000			הסכום להשלמה
3.816.000	1.166.000=1060	2.650.000= 1060	חוף הים	ד. נוער חלוצי
5.826.000	1.488.000=1860	4.338.000= 1860	עמקים	
10.919.000	2.864.000=3580	8.055.000= 3580	הרים	
28.500.000	10.260.000=5700	18.240.000= 5700	הנגב	
49.061.000	15.778.000=12200	33.283.000=12200	ס"ה	
	17.505.000			הסכום להשלמה
122.118.500	24.413.000=25700	97.075.500=38700		הכל ביחד
	40.847.500			הסכום להשלמה

הן מפאת ערכו של היער בארצנו החשופה לשמירת האדמה ולהגנת החקלאות והן מפאת העבודה שתסייע לאימון עולים בעבודת-אדמה ולקיומם בתקופות המעבר שבין עליתו על הקרקע ובין התבססות משקו. ליעור הנכסף על אלפי דונמים יידרש לפחות חצי מיליון ל"י לשנה.) מאחורי המחלקה להתישבות נגדרת גם קופה של חובות כלפי המתנחלים הישנים, המצטרפים למיליונים, והלא המחלקה להתישבות ניוזנה מהכנסות הסוכנות היהודית, וזו — נטל העליה והקליטה רובץ עליה וירבץ עוד יותר בשנים הקרובות עם הגברת עלית היהודים, שלהם המדינה מצפה. ברור איפוא, ששתי הקרנות לא תוכלנה לקבל עליהן התחייבות על תשלום 175 מיליון ל"י (110 מיליון להתנחלות + 65 מיליון בעד קרקע) בתקופה הנידונה, גם אם ההכנסות מהתרומות לא תרדנה מאותו שלב בו הן נמצאות מאשתקד והשנה; והלא דבר זה אינו אלא משאלה ומשאת-נפש שאין איש מאמין בהתגשמתה. ההכנסות בודאי תופתחנה ואין להתעלם מסיכוי שלילי זה. לפיכך נראה הדבר שאם נטיל על המחלקה להתישבות תקציב שנתי להתנחלות זו בסכום של 3 מיליון ל"י, כחלק מהתקציב לקליטת עולים, יהיה הדבר מניח את הדעת. וכן אין להטיל על הקרן הקימת תקציב שנתי לשני הסעיפים, תשלום בעד קרקע והשתתפות בהוצאות התנחלות, יותר מאשר 7 מיליון ל"י. במשך 9 שנות הביצוע של תכנית זו יכנסו איפוא, משתי הקרנות, 90 מיליון ל"י לעומת 175 מיליון, הרי שיהיה גרעון בסך 85 מיליון ל"י, ואת הגרעון הזה אי-אפשר למלא בלתי אם במלוה בנקאי, בשוק הכספים שבחוץ-לארץ. מלוה של 100 מיליון ל"י שכספו ינתן במרוצת חמש-שש שנים לפי צרכי ההשקעה בהתנחלות ובקרקע, ופרעונו יתחיל כעבור עשר שנים במשך עשר עד שתים-עשרה שנה — זהו הפתרון למימון ההתנחלות במסגרת המדינית. אם את המלוה תקבל ממשלת ישראל בערבות הקרן הקימת וקרן היסוד, ובריבית נורמלית 3%—4, — יהיו יהודים בעלי הון רבים שייענו לו, גם בארצות הברית גם באנגליה וגם בדרום אפריקה, ודוקא אם נבוא אליהם בתביעת סכומים גדולים בצורה זו, ודוקא עכשו. ההכרח לבנות את מדינת ישראל בזמן הקרוב על אשיות איתנות, היינו יהודים רבים ועובדי אדמה, יביא לידי גילוי היכולת, באדם ובכסף, להגשים את התכנית הזאת במלואה.

מהטבלה הזאת אנו למדים, שהון ההשקעה לכל יחידה במוצק בקרב העולים החדשים הוא, בשלימותו, 2422 ל"י ואילו התקציב הניתן להם הוא 2067.5 ל"י כלומר 85.3%; ההשקעה לכל יחידה במוצק אצל החיילים המשוחררים היא 2360 ל"י והתקציב הניתן להם הוא 1892 ל"י היינו 80.1%; לגבי הנוער החלוצי הון ההשקעה הדרוש לכל יחידה במוצק הוא 2728 ואילו התקציב המיועד להם הוא 2010 ל"י ז. א. 70% (אכן המתנחלים מימים עברו ודאי יכולים הם לקנא גם בסוג האחרון).

ראינו לעיל שהון ההשקעה בביצוע ההתנחלות החדשה עולה לכדי (122.118.500 + 40.847.500) = 162.966.000 ל"י. יש להוסיף לסכום זה עוד 5% להוצאות הנהלה, הדרכה, חיפוש מיס, תכניות השקאה וכדומה, והרי בסך הכל סכום של 171.108.000 ל"י, או במספרים עגולים — 172 מיליון ל"י. את הסכום הזה יש להשיג ממקור רוח אלה:

א. מהמעמד הבינוני, הון עצמי בגובה של 50% או	6 מיליון ל"י
ב. מהממשלה, הלואה התישבותית מכספי הרכוש הנטוש שייגבה בתורת פיצויי-מלחמה,	20 מיליון ל"י
ג. מבנקים, הלואות למתנחלים להשלמת החסר בתקציב המוסדות	36 " "
ד. מהקרן הקימת לישראל, השתתפות בתקציב א' בשלרשת סוגי מתנחלים ובתקציב ב' בנגב, לפי הנהוג עד כה	35 " "
ה. מקרן היסוד, חמחלקה להתישבות	75 " "
בס"ה	172 מיליון ל"י

הסכום 110 מיליון ל"י המוטל על שני המוסדות המישיבים הוא גדול מכפי יכולת הכנסתם המשווערת, אם הוא ידרש בתקופה של חשע שנים, שהרי מלבד הוצאה זו עמוסים שני המוסדות חובות לפרעון בסכומים גדולים. הקרן הקימת לישראל תהא חייבת לשלם את הסך 65 מיליון ל"י בעד האדמה החקלאית החדשה, מלבד סכומים לא מיצעים בעד אדמה עירונית ובעד פעולות אחרות שמתפקידה לעשותן, כגון יעור, הכשרת קרקע והשבחתה. (ליעור בקנה מידה רחב נהיה זקוקים בשנים הבאות עלינו,

תמורות במחשבה המדינית הערבית

יעקב שמעוני

שקורא בעיון את אשר כותבים היום הפובליציסטים הערביים, והמאזין בתשומת-לב לרדיו הערבי, וביחוד המשתדל לקרוא ולשמרע בין השיטין, יבחין בסימני התמורות.

ב

נאמר מיד: התמורות שחלו אינן כוללות שינוי חשוב ביחסם של מדינאי ערב ושל הציבור הערבי לבעיות היסוד האכזבות של העולם הערבי, אשר פתרוןן או אי-פתרוןן יכריע לאורך-ימים את גורלו החברתי והמדיני של העולם הזה: אין ניכר שינוי בגישה לשאלות הברטיות, לבעיות העבודה והעובד, ליחסי הרכוש הקרקעי, לתכניות פיתוח ושיפור, לצורך בהעלאת רמת הבריאות והתרבות. עדיין לפנינו אותן המליצות השדופות על ה"צורך" בשיפורים ובתיקונים; אותן התכניות הנאות והדורשות-נאה; אותה התפארות ריקה בתכניות ובמפעלים כבירים שהגשמתם החלה כביכול; אותה חנופה מתוקה בדבר "התענינותם העמוקה" של שליטים, נשיא איס וראשי שלטון — ואתו חוסר-מעש וחוסר-כשרון לגשת לריפויים הממשי גם של אותם הנגעים שהוכר במציאותם זה-כבר, אותה התרוצצות סביב קערת השלטון על כל הכרוך בה. כך השליטים ושופרותיהם הפובליציסטיים, וכך גם האופוזיציות ה"מתקדמות" וה"שמאליות". לא שינוי גישה, ולא התאזרות לכיבוש השלטון ולהגשמת הרעיונות, הנשארים רעיונות-של-נייר בתוגי ה"שמאל" האופוזיציה לא פחות מבחוגי השלטון.

ג

תמורות כלשהן יש להבחין בגישה לבעיות המדיניות הראשיות של העולם הערבי. והפעם נראה הדבר — עם כל ההסתייגות שבהסקת מסקנות — שאין כאן שינוי-גישה טכסיסי גרידא, שכמותו כבר היה, והיה עוה, עם חילוף הנסיבות הפוליטיות. דומה שחלה תמורה מעמיקה יותר, שנפגעו יסודי מחשבה ונתערערו "מושכלות ראשונים", שהחל שידוד מערכות. נבדוק כאן כמה מגילויי תמורות אלו בנוגע לשתי

על דעתו של ציבור, וביחוד על השקפותיו של אותו ציבור ההוגה דעות פוליטיות והמעונין בהתרחשות המדינית, בניתוחה ולקחה, אפשר לעמוד בשתי דרכים: — במגע ישיר עם הוגי הדעות והציבור החושב, או באמצעות ביטויין בעתונות ובספרות, בנאומים, בהכרזות ובדינאי הגוסים הפרלמנטאריים, ברם, שתי הדרכים כאחת אינן מדויקות ונאמנות. ואם המגע הישיר, בשיחה פנים אל פנים, עם הציבור ומנהיגיו עשוי להטעות (מפני בחירה מקרית או פגומה של בן שיחתך, או מפני העלמת האמת או חלקים ממנה), הרי "דעת-הקהל" שבעתונות ובאמריהם הפומביים של מנהיגי ציבור אף היא, לעתים קרובות, מגלה טפח ומכסה טפחיים. ואם בכל העולם כך (ובמידה שליקויים בארץ מארצות הדימוקראטיה האמיתית, חופש הביטוי והרגלי המסורת של ויכוח גלוי, בה במידה גוברת סכנת הטעות כל אימת שאתה מנסה לעמוד על דעתו של ציבור) — הרי בעולם הערבי על אחת כמה וכמה. שהרי אין בעולם הערבי כר לשקר המקור בל, לכפיית מטבעות-מחשבה וסיסמאות קבועות, שהם בבחינת "מושכלות ראשונים" שאין לזוז מהם (ושנאת ציון בתוכם), לטיתח התפל של מלי-צות לאומיות, שאף המבקר הנועז ביותר חייב להלביש בהן את דברי בקרתו; אין בעולם הערבי למיעוט השפעתם של ההטפה ה"רעיונית", של המאמר הראשי והנאום, על חיי המעשה של הפרט ושל הציבור, ולמרחק העצום בין אמרי שפר אלה, שאינם מחייבים אפילו את אומרים, ובין המציאות והמעשה.

לפיכך כשאנו באים לסכם כמה תמורות שחלו במחשבה המדינית הערבית בחדשים האחרונים, אין אנו עושים כן, אלא בהסתייגות ובוזהירות. הנאי המלהמה מנעו מאתנו כל אפשרות לבוא במגע ישיר עם בני הארצות הערביות ולבדוק את דעותיהם בשיחה גלויה, כדי לבחון התרשמות זו לאורה של דעת-קהל זו המשתקפת בכלי הביטוי השונים. נסיון זה של הערכה וסיכום אין לפנינו אלא דברי הפובליציסטיקה, ושאר דברי עתונאים ומדינאים המתפרסמים בעולם הערבי, ונוסף על אלה הדים קלושים המגיעים ממקורות אחרים. בכל זאת, אין ספק

דים ולעשות כמוהם. גם הדברים הטובים האלה אין פירושה שנגוזה השנאה לישראל; על הרוב אין הם נאמרים מתוך חיבה או ניטראליות; ואולם אפילו בשעה שהם נאמרים מתוך שנאה (ולא תמיד הדבר כן), הרי התמורה שחלה מבחינת עצם ההכרה במציאות ישראל, תמורה גדולה ועמוקה היא.

ד

בשלוש דרכים אפשר היה להגיע לידי תמורה זו: ראשית, מתוך התנגדות מלכתחילה למלחמה בישראל, מתוך הערכה חיובית או ניטראלית את ישראל ואת קיומה ומתוך הכרה שאין בישראל ובקיומה משום סכנה לעולם הערבי (או מתוך הכרה־מראש שאין בכוחו של העולם הערבי להכריע את ישראל) — בין שהכרה זו היתה חיה בלב בעליה עוד באותו 15 במאי, בין שהתפתחה וגברה בקרבם כמשך חדשי המלחמה. אין ספק שיש בארצות ערב מדינאים ואישי ציבור שבלבם חיה גישה חיובית כזו. ידוע הדבר שעוד לפני פרוץ המלחמה היו בודדים אמיצי־לב, מסוגו של אסמאעיל צדקי פחה במצרים, שהתנגדו למלחמה וביקשו להשלים עם הקמת מדינת ישראל ואף העזו לומר בגלוי את אשר בלבם. וכך ידוע הדבר שרבים תמכו ברעיון החלוקה והמדינה העברית וראו בהן פתרון יחיד, אף על פי שלא העזו להביע דעתם בגלוי (כגון אותו מדינאי ערבי שהמליץ על חלוקת הארץ לפני הוועדה האנגלו־אמריקאית, אשר בארטלי קראם בספרו קורא לו „יוסף ד“). יתר על כן, ברור שרבים גם רבים ידעו בלבם שאין דרך אחרת, אף כי נחבאו אל כליהם ולא גילו דעתם לאיש. שורת ההגיון נותנת שמהלך המלחמה חיזק את המחנה הזה.

והנה, באותה דעת־קהל הבאה לידי ביטוי ציבורי אין חלקם של אלה ניכר כל־עיקר. בציבוריות שולטים עדיין „מושכלות הראשון־נים“, מלאכת ההסוואה והערפול עדיין נעשית, ושירוד המערכות, זה הניכר במציאות, אינו מגיע לידי ביטוי פובליציסטי מפורש כלל. בראשית פברואר פירסם „אח״ר סאעה“ המצרי, שבועון פוליטי סנסציוני תוצאות „משאל“ שערך, לדבר ריו, בקרב 20,000 איש מכל שכבות העם המצרי. על השאלה: האם היית בעד כניסת הצבא המצרי לארץ־ישראל ביום 15 במאי, ענו 93% ב„הן“, 3% ב„לאו“, 97% סבורים כי מדינת ישראל היא סכנה לעולם הערבי ולמצרים

בעיות מדיניות חשובות של העולם הערבי בדרך רנו, היחס לישראל והיחסים בין המדינות הערביות השונות, ובעית ה„אחדות“ הערבית.

ההכרה כי מדינת ישראל קיימת, והיא חזקה עד להכרית כל תקווה לנצחון צבאי עליה במל־חמה ערבית בשנים הקרובות — הכרה זו הולכת ומתפשטת, הולכת ומעמיקה בעולם הערבי. אם לפני הדשים מספר יכולנו לומר כי ראשי המדינאים הערביים יודעים זאת היטב, אלא שאינם מעיזים עדיין לגלות את הדבר לעמיהם, הרי עתה כבר חדרה ההכרה לשכבות רחבות יותר של הציבור הערבי. ממשלת מצרים, שהיתה הראשונה להרהיב עוז בנפשה לפתוח בשיחות עם ישראל ולחתום על שביתת נשק, השתדלה אמנם להמעיט בדיבור על כל הפרשה המכאיבה הזאת, ולמעט את דמותו של הסכם שביתת הנשק שנחתם; היא מוסיפה לטעון שההסכם הוא צבאי גרידא, שלא נאותה לחתום עליו אלא כדי להוכיח את נאמנותה לארגון האומות המאוחדות, ושעמדתה לגבי הבעיה המדינית של ארץ־ישראל לא נשתנתה במלוא נימה; היא אינה עושה דבר, לפי שעה, לרסן את העתונות המצרית, וביחוד את השבועונים הסנסציוניים, ולהמיר את נעימת השנאה הארסית שבהם בגישה שקטה ועניינית יותר. אולם עצם המעשה שעשתה ממשלת מצרים פקח עיני רבים. אותה כסות דקה של הטעמה, כי העמדה המדינית לא נשתנתה כלל, אינה מסתירה את האמת. הכל מבינים היטב כי ההטעמה שייכת לעולם המליצה והדיבור, ואילו שביתת הנשק שייכת לעולם הממשי של העובר דות, ואפילו בעתונים המוסיפים לשפוך קיתונייהם הרגילים על ה„כנופיות הציוניות“ מבצבצת ההכרה בקיומה של מדינת ישראל מבין השיטין. ואם במצרים כך, הרי בשאר הארצות הערביות (אולי פרט לעיראק), וביחוד בעבר הירדן, על אחת כמה וכמה, דבר אשר מצרים התיירה אותו, כך סברו מנהיגים ועמונאים בארצות אלו, היא מצרים העשירה ורבת האוכלוסים, מנהיגת העולם הערבי, אם הליגה הערבית ומרכז המדיניות והפובליציסטיקה הערבית, מותר גם להם. מעל דפי עתונים ושבועונים, ומתכניות השידורים, נעלם בהדרגה כינוי הזלזול למדינת ישראל — „אל־מעומה“, „המדומה“. מתחילות להופיע ידיעות שקטות, אובייקטיביות, על הנעשה בישראל ומדיניותה; פה ושם מתגנבת גימת הערכה למפעלי היהודים בישראל, לכוחם ולכשרונם, כלוית הטפה לערבים ללמוד מן היהודי

דוקא קיצוניים וקנאים, אלא אנשי הממשלות עצמם, ואין צריך לומר שהם מוציאים מכלל האשמים את ממשלתם הם. גם בדרך זו מתגלה הרבה מן האמת; יתר על כן, אגב שיקוץ הדדי זה נתברר לקהל הקוראים והמאזינים הערבי בפעם הראשונה דבר נצחונה של ישראל ומפלת הערבים (כפולמוס קאהיר-רבת-עמון על הקמתה של „ממשלת עזה“).

הדרך השלישית והנפרצת ביותר בעתונות ובציבוריות היא דרך השלטונות. גישה זו אומרת שקורות המלחמה אילצום להכיר במציאות המרה ולהפסיק מלחמה שאין לה עוד כל סיכוי נצחון. אלה הגיעו לידי הכרה בקיומה של ישראל מבלי שהיו מלכתחילה ממתנגדי המלחמה או מידידי ישראל, ומבלי שיתקפו ויוקיעו ויאשימו את המנהיגות הקיימת ויראו בה את שורש הרעה. אלה מנסים להעלים מעיני הציבור את דבר התמורה עד הרגע האחרון (אף בשעה שכל תחנות השידור שבעולם — ולא רק „קול ישראל“, ששידורו הערבי נשמע יפה ברוב ארצות ערב — כבר מודיעות על העובדות, על המשא-ומתן, על שביתת הנשק); וכשאין עוד אפשרות להעלים ולהסתיר, מנסים הם למעט את דמות התמורה שחלה, ולהציג את שביתת הנשק כדבר-של-מה-בכך שאיננו משנה כלל את העמדה המדינית ואת המצב המדיני, אלה חייבים, כמובן, להסביר לקהל, מה אילצם לחתום על שביתת-נשק עם היהודים, מה גרם לאותו כשלון ערבי צבאי שאף הם אינם יכולים להעלימו עוד. הקיצונים הקנאים פטורים מלחפש סיבות — הסיבה הכללית ידועה להם והם אומרים אותה בפה מלא; ולעומתם מתנגדי המלחמה, ידידי ישראל, מקבלי החלטת האומות המאוחדות, אף הם אין להם צורך לבקש סיבות והסברות. אולם אנשי הממשלות, בעלי הדעה המקובלת, העתונים הכלליים — אלה חייבים ב„הסברות“.

ה

ב„הסברות“ שביתת-הנשק מתרכזים שרידי העמדה הגאה והמתרברבת, הנמלצת והרשמית, נאספים צללי עולמו של המאמר הראשי והנאום ה„לאומי“, שהוכרחו לפנות את מקומם ולהסתלק מעולם המציאות והמעשה. ראשית, נעשה הנסיון להכחיש שצבאות ערב נחלו מפלה: מצרים נאותה לחתום על שביתת-נשק לא משום שצבא-יה היה ניגפו מפני צבאות ישראל, — אדרבה, צבאותיה היו המנצחים בכל מקום ובכל קרב; מצרים חתמה רק משום שהיא מכבדת את צו

ושיש להגביר מול סכנה זו את הצבא המצרי, 3% (כפי הנראה: אותם שלושת האחוזים) סבורים שאין הדבר כן.*

הדרך השנייה שבה אפשר היה להגיע לידי הכרה בקיומה של מדינת ישראל, היא עמדת האופוזיציה הקיצונית-הקנאית. זוהי עמדה אשר פסימיות ויאוש לגבי כוחם של הערבים, אחדותם, כשרונם ויכולתם מעורבים בה בקיצוניות בלתי-מתפייסת לגבי ישראל ובהכרזה כי הערבים נוצחו רק ב„מתזור הראשון“ וכי עתידים הם לתדש את המלחמה ביתר שאת (אם יצליחו להיפטר ממנהיגותם הבלתי-מוכשרת והבלתי-טהורה). עיקר העיקרים בעמדה זו הוא שהיא תולה את הקולר על כשלונות הערבים בצואר המנהיגות האותות ברסן השלטון והצבא. בעלי עמדה זו לא זו בלבד שהם מוקיעים את חוסר-כשרונם של המנהיגים, אלא מאשימים אותם — עתים ברמו ועתים בגלוי — שמעלו באמון, ונמכרו לאינטרסים זרים, וכך אומרים הם: עכשיו שהכשילנו מנהיגינו ובגדו בנו, משנסתבכו במלחמה ללא הכנה רצינית וניהלה ללא כשרון וללא נקייון-כפיים — הפכה מדינת ישראל לעובדה ולמציאות, באשמתם; עכשיו אין ברירה אלא להכיר במציאות; לעתיד לבוא נחדש את המלחמה ואף ננצח. עמדה כזו ניכרת יותר בסוריה, וביחוד בלבנון, ופחות במצרים. נושאייה ודבריה יש שהם מגלים את האמת על מפלת הערבים, על כוחה של ישראל, על חוסר-האחדות הערבי בצורה גלויה וחרופה יותר מכל חוג אחר.

גישה קנאית זו בצורתה ה„קלאסית“ מופנית כנגד כל המנהיגות הערבית הקיימת, כנגד כל ממשלות ערב, ללא הבחנה (ובכלל זה גם הממשלה והמנהיגות בארצו של הכותב או הנואם). במידת-מה מתקרבת לכך הטלת-הדופי ההדדית, האשמתן של הממשלות הערביות האחרות, המקובלות כיום להסברת המפלה ולהצדקת ההשלמה עם המציאות ברוב המדינות הערביות, וביחוד מצרים, בעלי גישה זו הם לאו

* משאל בנה, כשהוא נערך במצרים ומטעם שבועון רודף-נספיות, ערכו מפקפק מאד. ספק אם אמנם נשאלו 20,000 איש; ספק רב אם הנשאלים גילו דעתם האמיתית; וספק אם השבועון פירסם בנאד מנות את אשר נאמר לו. ואף על פי כן יש ענין רב בשאלות ובתשובות — אפילו הן משקפות דעתו של אותו שבועון בלבד. מכל מקום, זוהי הפעם הראשונה ששאלות כאלו נשאלות בגלוי, ושמתפרסמת העובדה כי אפשר לענות עליהן באופן השונה מן המקובל.

ו

מניעות וגורמי־טשטוש אלה להשתקפות התמורה בראי העקום של העתונות ושאר כלי ייצורה של דעת־הקהל, פוגמים את התמונה, אולם אין בכוחם להעלימה. התמורה שחלה, גדולה היא. אין היא אלא ראשית אותו תהליך שראינוהו מראש זה שנים: השלמה שסופה מביאה לידי שלום. הסכם שמלכתחילה לא יכולנו להשיג — העובדות מביאות אותו בפועל. בשעה שצבא מצרים, ממשלת מצרים ומדינת מצרים היו נתונות במשבר ובסכנה, עם התקדמות צבא ישראל אל מעבר לגבול המצרי, עמדה לפני מדינאי מצרים הבדירה לבקש ולקבל עזרה ברי־טיח כנגד ישראל, תמורת החזיה מצרית בחוזה האנגלו־מצרי של שנת 1936, הווה אומר: תמורת ויתור מצרי בשאלות העיקריות של מדיניותה הלאומית. נראה כי ממשלת מצרים החליטה אז שמוטב לה להשלים עם ישראל מאשר לשוב ולהפיל עצמה אל זרועותיה הפתורות של בריטניה. יש רושם שהיא ידעה את אשר היא עושה: שיש כאן ברירה גורלית, מכרעת, ושהכרעתה לצד השלמה עם ישראל תחולל תמורה עמוקה.

העובדה שהאומץ שבמעשה זה לא נתלווה אומץ שבהודיה בגלוי, על מנת להסביר את המעשה לציבור הסברה פנה — עובדה זו מתאימה בכל לתמונה הכללית של הציבוריות הערבית. לא ברור עדיין אם טשטוש התמונה בעתונות המצרית והמשכת הקו העיוני לישראל בא רק כדי לתת לעתונות ולקהל שהות להתרגל למציאות החדשה, או שאמנם ימשך הקו המדיני־הסברתי התלוש מן המציאות לאורך ימים. אין ספק שיש בידי ממשלת מצרים להדריך את עתונותה, ושיש בידי העתונות המצרית להדריך את הציבור, לקראת מיתון אטי, ויתור בהדרגה על נצימת הארס והגנאי וההתרברבות הריקנית, והמרת היחס העיוני תחילה בניטראלי או אובייקטיבי — וברכות הימים אולי ביחס אוהד. אם אמנם תבחר ממשלת מצרים בדרך זו, יהיה זה בודאי תהליך ממושך למדי.

ז

אם שינוי היחס לישראל, הוא בראש ובראש שונה שבמעשה, אשר תודעתו של הציבור מפגרת אחריו, והעתונות ושאר שופרות דעת־הקהל משקפים אותו, לפי שעה, אך ברמזים זהירים, הנה התמורה השניה — פירוק האחדות

האומות המאוחדות, והיא מביאה קרבן זה על מזבח השלום העולמי והנאמנות למועצת הבטחון. ב"משאל" הנזכר של השבועון "אחיר סאעה", הוצגה השאלה: הסבור אתה שצבא מצרים ניצח את ה"כנופיות" הציוניות? 79% השיבו בחיוב, 12% בשלילה.

והיה אם לא תקבל דעת־הקהל את הסברה הנאה הזאת כפשוטה (ואכן אין ספק שהציבור אינו מוכן עוד לבלעה, ואף אותם 12 האחוזים של המשאל המסופק יוכיחו*)? למקרה זה מכינים יוצרי דעת־הקהל הרשמית הסברות אלטרנאטיביות שיש בהן כדי לתרץ אותו כשלון צבאי, אשר הם מכחישים את קיומו, ומובן מאליו: משבאו להכיר במפלה הצבאית — רחוקים הם מלהודות בגורמיה האמיתיים. כוחו של המשאל המסופק יוכיחו? למקרה זה חולשותיו היסודיות של העם הערבי — חוסר רוח־הקרב, התנאים הסוציאליים, מצב הבריאות והתרבות של העם הערבי המונעים כל אפשרות מאמץ מלחמתי רציני, אנוכיותה של השיכבה השלטת וחוסר הקשר והאמון האמיתי שבינה ובין המוני העם — כל אלה אינם חשובים. סיבותיה של המפלה הערבית שתיים הן: ראשית, עזרתן של המעצמות — ארצות־הברית, ברית־המועצות ואף בריטניה — לישראל, והפרעתן למאמץ המלחמה הערבי, העובדה שחן הכריחו את צבאות ערב, "המנצחים" להניח את הנשק ולוותר על פירות הנצחון, ושנית, העובדה שלא זו בלבד שלא היתה אחדות בין מדינות ערב, אלא אף בגדו זו בזו (*). הסברה זו רווחת בעיקר במצרים, ואם לדון לפי העתונים והשבועונים הנפוצים, הריהי מקובלת ביותר. כל מדינות ערב עזבו את מצרים לנפשה בשעה שצבא ישראל תקף את צבאה — וזאת פעמיים. שאר מדינות ערב עסקו במלל מליצי — את משא המלחמה בפועל נשאה מצרים לבדה. על האשמה חמורה זו, המכוונת בעיקר כנגד עיראק ועבר־הירדן שרק להן צבאות בעלי־ערך, נוספת טענה קשה כנגד עבדאללה: נוסף על הבגידה הצבאית הוא גאשם גם בקנוניות פוליטיות נגד מצרים — עם ישראל ועם בריטניה כאחת.

(*) הבאת טענה זו בין הסיבות הכוזבות — אין פירושה שאני רואה אותה ככוזבת כולה, אין ספק שיש הרבה אמת בהצגת חוסר האחדות בין מדינות ערב ובגידתן זו בזו, כאחת הסיבות החשובות למפלה. הכוזב הוא בציון תוסעה זו כסיבה ראשית או אף יחידה ובהטלת כל האשמה על הזולת.

חרדתן תשפיע בהרבה על מהלך הענינים. בעולם המחשבה המדינית בעיראק ובעבר־הירדן קיימת עדיין האחדות הערבית; אולם מצרים אינה נחשבת עוד לאבר מאברי הגוף הזה. וכן הוצאו מחוץ לתחום ערב הסעודית ותימן. תחום הפעולה והתכניות מצטמצם עתה באזור הקרוי „חצי־הסהר הפורה“, המשתרע, בנוסח של המלך עבדאללה בשיחתו עם סופר „טיימס“, מעקבה ועד בצרה. זהו — ולא במקרה — אותו תחום עצמו שבו יש למדינות האשמייות, לעיראק ולעבר־הירדן, תכניות התפשטות והשתלטות. זהו יסודה ושרשה של „תכנית גורי סעיד“ החדשה, היא מבקשת להקים „אחדות ערבית“ חדשה, מצומצמת יותר, תחת הגמוניה עיראקית־ירדנית ואולי אף גוף אחיד חדש תחת שלטון האשמי. המטרה הראשית והראשונה: לנתק את סוריה ואת הלבנון מעל מצרים, לבטל את עצמאותן המוחלטת ולהדבירן תחת שלטון האשמי — אם בצורה מוחלטת (תכנית „סוריה רבת־של המלך עבדאללה“, שירדה כנראה מעל הפרק לפי שעה), ואם בצורה ממותנת של „פדרציה“ (תכנית גורי סעיד החדשה). המכשול העיקרי על דרך התכנית החדשה: חוסר רצונן של סוריה והלבנון להשתעבד לה; הסיכוי להגשמתה: נסייתה הגוברת של מצרים לעזוב את סוריה והלבנון לנפשן ולגורלן*).

פרטי התכנית עדיין לא הובהרו. השאלה אם אמנם תוכל להתגשם, והשאלה מה שינוי ממשי תביא אם התגשם ומה יהיו טיבו, אפיו ופרצושו של הגוף החדש, בשעה שיקום — אין עליה עדיין תשובה. יש לשער שהסיכוי להגשים את התכנית ללא משבר חמור ועמוק, ללא שימוש בכוח (ועי־ראק ועבר־הירדן אינן מעונינות במשבר מעמיק ובשימוש בכוח), יגבר בה במידה שתרוככנה ותטושטשנה שאיפות ההשתלטות של ההאשמים, ותינתר לסוריה וללבנון מידה של עצמאות. יש להניח שרק במחיר זה אפשר יהיה להשיג את הסכמתם של העומדים בראש שתי המדינות האלו כיום. הנה אומר: אם אמנם תוכל התכנית החד־שה להתגשם, הרי תוכרה ללבוש צורה בלתי־מחייבת למדי, צורה של קונפדרציה או אף של ליגה בלבד. יש מקום לשער איפוא שתחלה

הערבית המתבטא בירידת הליגה הערבית עד אפסית כוח־גמורה, הסתגרות כל מדינה ערבית בעניניה היא בלבד — היא בעיקרה תמורה מחשבתית שאין עמה שינוי מעשי מדיני עמוק. שהרי מבחינה מדינית־מעשית לא היתה „אחדות ערבית“ קיימת מעולם; הליגה הערבית לא היתה אלא כעין פרגוד פוטיומקיני של מליצה נאה; האינטרסים הפרטיים — האמיתיים או המדורי־מים — של כל מדינה ערבית היו תמיד הקובעים והמתחים את מדיניותה הפאן־ערבית. אלא שהטי־עמת האחדות הערבית, המדומה והמליצית, היתה נחשבת לאינטרס חשוב בכל המדינות הערביות וגם במצרים; פיאור האחדות הערבית, הצגת הליגה ככלי חיוני, שופע פעילות, הטעמת השות־פות, הטבעית וההכרחית, בין מדינות ערב, כל אלה היו נחשבים למושכלות ראשונים ששום כלי־ביטוי ערבי לא העז לסקפק בערכם.

עתה נשתנה דבר־מה לחלוטין. לא זו בלבד שהאחדות הערבית נחשפה בכל דלותה, בחוסר־אחיזתה בעולם המעשה, אלא אף זו שתפיסתם של מדינאים ברוב המדינות הערביות נשתנתה עד ששוב אין הם רואים את האחדות הערבית כצורך חיוני מבחינת האינטרסים של מדינתם. לא זו בלבד שחבורת הקיצונים והקנאים — דוקא היא, הדוגלת יותר מכל הסיעות האחרות באדיאל של האחדות הערבית — השפה והוקיעה וללא הסתייגות את חוסר־קיומה של האחדות הנכספת בעולם המעשה ואת אכזבת כל התקוות שנתלו בה; גם המדינאים השקולים, שאינם מבטאים את שינוי האוריינטציה ביטוי חריף כל־כך, אף הם מחקו את הליגה ואת האחדות, למעשה, מחשבונם המדיני המעשי.

רצו הקורות שהבעיה תבוא לידי ביטוי, בעיקרו של דבר, בשאלת היהסים שבין מצרים ובין שאר הארצות הערביות. והיותור על האחי־זות הערבית של אתמול, על הליגה, הוא דור־צדדי: הארצות האנטי־מצריות — עיראק ועבר־הירדן — מוכנות היום להקים ברית או ארגון־מדינות בלי מצרים; ומצרים גמרה כנראה אומר לדאוג מעתה אך לעניניה (אשר האחדות הערבית שוב אינה נחשבת לאחד מהם) ולהתגער מן האחריות למתרחש מעבר לגבולותיה הצפוניים־מזרחיים. המדינות הסובלות מהתפתחות זו, ומבקשות לעכבה, הן אותן המדינות הערביות אשר התענינותה ותמיכתה של מצרים שימשה להן תריס מפני שאיפות־ההתפשטות של עיראק ועבר־הירדן: סוריה והלבנון. אולם ספק אם

* ההפוכה בסוריה מבשרה, כנראה מידיעות רא־שונות, נצחון הקו הפרו־האשמי, גם בלבנון מצויים חוגים חשובים הרואים באהרה את התכנית האש־מיות (המערכת).

חזרו, ועדיין חוזרים, בעשרות גירסאות, ומשנוצרה ההכרה העמוקה שמדינות ערב בגדו במצרים ושחבילת האחדות הערבית נתפרדה, שלא באשמת מצרים, באו הפובליציסטים המצרים — ודוקא המפורסמים שבהם, כגון פכרי אבאזה, עבאס מחמוד אל-עקאד, מחמוד עזמי, מוחמד תאבעי, אחסאן עבד-אל-קדוס ועוד — והסיקו על רקע נפשי זה את המסקנות המחשבתיות. הגיעו הדברים לידי כך שכל עתון חשוב וכל שבועון פוליטי המכבד עצמו יש לו פובליציסט משלו העושה פומבי לרעיון שעל מצרים להתמסר מעתה לאינטרסים שלה בלבד, לפנות עורף למתרחש מעבר לגבולה המזרחי, להינתק מעל מדיניותה הערבית ולחזור בכך למדיניותה הקלאסית של תנועתה הלאומית בתקופת הזוהר, בהנהגת מנהיגה הדגול סעד זג'לול, לא שהדברים נתגבשו כדי החלטה, או אף רצון מפורש, לבטל רשמית את קיומה של הליגה הערבית*); אדרבה, הליגה עדיין יכולה לשמש מכשיר בידי מצרים להפריע לתכניותיהם ולמזימותיהם של היריבים ההאשמים בחלקה הערבי של ארץ-ישראל ובחצי-הסהר הפורה בכללו, וכן עשויה השיתפותה של מצרים בליגה למנוע או לעכב את רתימת הליגה עצמה במרכבתן של תכניות בריטיות וקנוניות עיראקיות-ירדניות. (ולשם אותן תכניות וקנוניות מבקשות, כנראה, עיראק, עבר-הירדן ובריטניה אף הן לקיים את מסגרת הליגה). אי אפשר לומר שהכיוון החדש במחשבה המדינית אין לו מתנגדים: עדיין מתנהל ויכוח סביבו ויש המגינים על הגישה הפאן-ערבית והמזוהרים את מצרים מפני הסתגרות בגבולותיה ומפני עזירת הזירה הערבית; אולם מענין לציין שבין המתנגדים לכיוון החדש ניכרים, וריס" דוקא, ערבים סוריים, לבנוניים ואחרים היושבים במצרים והמשתתפים במידה מרובה בפובליציסטיקה המצרית. בעוד שהפובליציסטים המצרים עצמם רובם רוחשים אהדה למגמה החדשה, הבלתי-ערבית.

ואף זו: התגברות המגמה החדשה והאחידות שבניסוחה מעידות על שתיים: ראשית, על תמיכתה של הממשלה בכיוון החדש; ובמידה שהממשלה המצרית קשורה היום בחצר המלך, והשבועונים הגדולים החשובים גם הם בחלקם

מיום היולדה באותה מחלה עצמה בה מתה הליגה הערבית.

יהיה טיבה וגורלה של התכנית אשר יהיה — אין בזה כדי לטשטש אותו תהליך מדיני-מחשבתי שעל ברכיו נולדה התכנית: ריכות השאיפה וההתענינות ההאשמית-הפאן-ערבית ב„חצי-הסהר הפורה“ והוצאת מצרים חוץ לתחום, אל העולם הלא-ערבי.

ח

התהליך המחשבתי המקביל במצרים — התפתחותה של מצרים מחלומה הפאן-ערבי והסתגרותה המחודשת בעניינה — בא לידי ביטוי פובליציסטי חריף וגלוי יותר. העובדה שהצבא המצרי נעזב לנפשו פעמיים בשעת משבר, בשעה שניגף לפני צבא ישראל, וששום מדינה ערבית לא חשה לעזרתו, על אף הדיבורים הרמים, המליצות הנאות וההבטחות האצילות — לא זו בלבד שידועה היא, אלא חזרה עמוק להכרתו של הציבור המצרי*). עובדה זו אף נוצלה בצורה מופרזת וקולנית כדי להסביר בה, ורק בה, את עובדת כשלונה הצבאי של מצרים. השכם והערב פירסמו עתוני מצרים ושבועונים מאמרים, רשימות, הלצות, קאריקטורות, נארימים, הערות על אותה פרשה. השנאה והבוז למדיניות הערביות, ובראש וראשונה לעבר-הירדן ולמלך עבדאללה, טופחו במתכוון דרך שיטה ופרצו חוצה בצורה העושה רושם שהיו חבויות-לחשות עוד מקודם. האכזבה, השנאה והבוז באו לידי ביטוי ביחוד בקאריקטורות רבות גם ארסיות — והקאריקטורה מקובלת על הקהל במצרים ויש משתקפת בה דעת הציבור יותר מבמאמרים. הציור המתאר את החייל המצרי הכובש את מבצר ישראל ותופס את היהודי בצוארו לחנקו, אלא שאותה שעה בא המלך עבדאללה במרוצה ומשמיט מתחת לרגלי המצרי את חסולם שבשלביו עלה; הציור המראה את המצרי לוחם ומחרף נפשו למות, בעוד שנציגי המדינות הערביות עומדים מן הצד, נתנים ומליחיבים את המצרי בדיבורים נאים — ציורים אלה

* במשאל של „אחיר סאעה“, שנוכר למעלה, נכללה שאלה זו: אילו ידעת מראש שמצרים תעמוד לבדה במלחמה נגד ישראל ההיית מצדד בזכות כניסתה למלחמה? 47% ענו „הן“, בעוד ש-33% אמרו „לא“. עצם העובדה שמצרים נלחמה לבדה ושאר המדינות הערביות בגדו בה, מוצגת כדבר שהוא מן המפורסמות שאין עוררים עליהן.

* במשאל הנוכר של „אחיר סאעה“ תמכו 31% בפירוק הליגה הערבית באופן רשמי, 47% התנגדו לפירוקה.

יים מאד. לא מן הנמנעות הוא, למשל, שיבוא יום, ומצרים — זו הממשיכה היום, על אף שביתת הנשק שבינה ובין ישראל, לנקוט מדיניות אנטי-ישראלית מובהקת — תבקש את ידידותה של מדינת ישראל כתרס נגד הממלכות ההאשמיות וכנגד הקנוניות הבריטיות שמאחוריהן. אכן גם מסקנה אחרת אינה מן הנמנעות: יתכן כי מצרים תחדל להתעניין בעולם הערבי ובמדיניותו בקיי-צוניות כזו, עד שתפקיר את חצי-הסהר הערבי לחלוטין בידי היריב ההאשמי, מבלי שתנסה למנוע את השתלטותו על חבל-ארץ שתדל לענינה.

הגדול מקבלים השראה מחוגי החצר דוקא, יש להוסיף — תמיכתה של חצר המלך, ושנית, על העובדה שמחשבה חדשה זו כבר היתה לדבר מקובל ומוסכם. לא מן הנמנע איפוא שכיוון-המחשבה הבלתי-ערבי (האנטי-ערבי) החדש, הנתמך על ידי הממשלה, החצר והציבור, יביא במשך הזמן לידי שינויים מרחיקים במדיניותה המעשית של מצרים. אמרנו קודם כי פירוק האחדות הערבית אינו שינוי בעולם המעשה, שכן אחדות כזו לא היתה קיימת כלל, ואינו אלא תהליך שבהכרה; אולם הסקת המסקנות המחשבתיות בגלוי ובאומץ עשויה להביא גם שינויים מעש-

אין שום מלחמה יכולה להימשך עד בלי סוף, וכששני האויבים אוספים ידם, סוף סוף, לאחר כל האבידות הקשות וללא כל טובת-הנאה, הריהם נמצאים עומדים לפני אותן הבעיות עצמן כמו קודם המלחמה.

אברהם לינקולן

הזהירות מוסיפה בסחון לחיים, אך אינה אוצלת להם אושר.

סמואל ג'ונסון

מבנהו הסוציולוגי של הישוב היהודי

ש. נ. אייזנשטדט

נבוא להגדיר את נקודת-המוצא הסוציולוגית של הישוב. לא נוכל איפוא להסתפק בהוראה על הרצון לבנות חברה יהודית עצמאית. כד בכד עם הדגשת העצמאות אנו רואים שהישוב בארץ מחויב, לפי עצם מתכנתו החברתית, להשיב תשובה חדשה על השאלה למהותה של חברה יהודית.

מכאן אנו למדים שאין לתפוס את הישוב תפיסה סטאטית. אין המציאות החברתית של הישוב מובנת מתוך סיכום נתונים המצויים בפועל. שהרי נתונים אלה עצמם מסתברים מתוך אותן נקודות-מוצא המחייבות את פיתוחה הדינאמי התדיר של המציאות החברתית לאורו של הרצון לחברה עצמאית ויהודית. תכונה זו הבדילה את הישוב היהודי מישוּב־הגירה אחרים. הרבה מארצות-ההגירה המודרניות נבנו מתוך הרצון לקימום כלכלי של המהגרים. התבססותם הכלכלית של המהגרים היתה קנה-מידה עיקרי להבנת המסכת החברתית של ישר בים אלה. המציאות החברתית והכלכלית של ישוב־הגירה רגילים אפשר היה לתפסה כשלי-מות בכל שלב ושלב של התפתחות. מציאות זו סיפקה, כביכול, את עצמה. מציאות זו אינה מספקת את עצמה בישוב היהודי בארץ־ישראל — בעטין של אותן נקודות-מוצא סוציולוגיות מיוחדות. נקודות-מוצא אלה הן שמביאות את המתח הדינאמי המודע בחייו החברתיים של הישוב. מתח זה אינו פועל־יוצא של הכוחות הפועלים בתוך המשטר הכלכלי. להיפך: הפעיל לות הכלכלית הענפה ורבת־התנועה געוזה באותו מתח חברתי פנימי.

אם נבוא לבדוק את חלוקתו החברתית של הישוב מבחינה זו, נוכל להצביע על שלוש שכבות עיקריות. השכבה הראשונה מורכבת בעיקרה מ"הישוב הישן" ומחלק ניכר מעדות המזרח. בין שני חלקים אלה — הבדלים רבים. הישוב הישן מסתגר באופן עקרוני בפני הישוב החדש, ואילו בעדות המזרח פועלת שאיפת התמוגות חוקה למדי, שכבה זו לא היתה שותפת לרצון היצירה החברתי שהונח ביסוד הישוב. שכבה זו עמדה בבידודה החברתי מיתר שכבות הישוב. המבנה החברתי המיוחד אשר עליו נשען

הקמת המדינה וזרימת העליה ההמונית הם שני תהליכים המשנים את דפוסי חיינו שינוי חותך. הבעיה אשר לפנינו היא יצירת מסכת-חיים חברתית ותרבותית משותפת לגלי העליה השונים ועיצוב התנאים להתמוגות שלמה. הבעיה חמורה יותר מלשעבר, כי העליה החדשה שונה מן העליות הקודמות אשר בנו את הישוב מכחינה חברתית ותרבותית. אך עד שנגיע לדון בתמורות שאנו עומדים לפנינו, מן הדין שנברר את מבנהו החברתי של הישוב, כפי שהיה עד לעליית ההמונים.

להבנת מבנהו החברתי של הישוב ראוי לפתוח באותה נקודת-מוצא סוציולוגית שקבעה במידה מכריעה את דרך התפתחותו.

נקודת-מוצא זו היא מטרותי הראשה של הישוב: להקים חברה יהודית חדשה ועצמאית. מטרה זו היא הכוח הדוחף אשר עיצב את דמות חייו של הישוב. חלק ניכר מן היהודים שבארץ הגיעו לכאן מתוך שלילת המציאות החברתית היהודית שבארצות גלותם. הרצון להתגבר על שלילה זו היה בו יסוד פרדופסאלי מבחינת המבנה החברתי. הוא נבע מתוך שלילה ניכרת, ולעתים אף גמורה, של הרבה דברים שנחשבו לאופייניים ביותר לחיים היהודיים בגולה, אך שלילה זו של ההויה היהודית המסורתית לא הופנתה כלפי היסוד היהודי כשלעצמו. אלא כלפי חלקיותו ופגיומותו של יסוד זה. הדגשתה של עצמאות החברה הנכספת באה מתוך שלילת החלקיות — וממילא חוסר העצמי אות של החיים החברתיים היהודיים בגולה. אך רצון זה נתכוון במידה לא פחותה מזה ליצירה חדשה. הוא התפתח בימי התפוררותה של התרבות היהודית הדתית, אף ניוון מהתפוררות זו, והיה בהכרח רצון פעילות חברתית חילונית, אבטונומית בתודעתה העצמית. חילוניות זו ואבטונומיה זו של הפעילות החברתית הן שהבליטו ובטאו את יסוד החידוש. בדרך זו נוצר המצב הפרדוקסאלי, שהשאיפה לבנין חברה יהודית עצמאית, היינו חברה שיסודה היהודי יהיה שלם מבחינת תקפו והיקפו החברתי, התמוגגה עם שלילה גמורה כמעט של חלק ניכר מן היסודות היהודיים שבהויה הגלותית. אם

השמרנות וההסתגרות עמדה בתקפה בעיקר בדור ראשון והיא מתרופפת והולכת בדור השני, המתמזג לחלוטין בחיי הישוב. התמזגות זו פועלת בישוב במהירות גדולה יותר מבארצות הגירה אחרות, בגלל אותו מתח דינאמי ובגלל הכוננות העקרונית להתמזגות לאומית כוללת.

ב

מן הדין שנבחן עתה את התהליכים החברתיים העיקריים שבהם פעלה ופועלת אותה יצירה של חברה יהודית עצמאית. הבעיה היסודית היא, כמובן, בעיית ההתמזגות החברתית של העולים לסוגיהם. עובדה מכרעת כאן היא הנייטרליזאציה הגוברת של יחסים ונהגים חברתיים השאובים מארצות המוצא. אין פירוש של דבר שהעולים נטשו צורות התנהגות, שפת דיבור, מנהגי דירה, וכיו"ב, שהיו רגילים בהם בארצות מוצאם. בשרידיהם אנו נתקלים אפילו בהתישבות העובדת, שבתוכה מגיעים תהליכי נייטרליזאציה אלו לשיאם. פירוש הדבר שאין היחסים החברתיים, צורות ההתאגדות וההתחברות, השיתוף וההתנגדות, המכריעים מבחינת מבנהו החברתי של הישוב, מותנים על ידי אותם צורות ומנהגים השאובים מארצות המוצא. נייטרליזאציה זו יש לראותה כהליך דינאמי המקיף שכבות מתרחבות של הישוב, שהאינטנסיביות שלו גוברת משנה לשנה, ביחוד בדור הצעיר, בין אם נולד בארץ או מחוצה לה. תהליך זה גיתן להבחין בו יפה בתחומי-חיים עקרוניים:

א) בתחום החלוקה המקצועית והכלכלית של הישוב. קשה למצוא הסתגרות מקצועית של בני ארץ מסוימת. תהליך הגורמליזאציה המשקית העובר על היהודים בארץ נתקיים במידה בולטת על ידי שינוי מקצועותיהם ודרכי-עבודתם של העולים. שינוי זה חל על כל הנמנים עם השכבה השניה של הישוב, ואף חלק הגון מן השכבה השלישית. בלי הבדלים ניכרים לפי ארצות מוצא. הנייטרליזאציה של התורשה החברתית של ארצות המוצא בולטת בתחום הכלכלי והמקצועי אשר הוא אחת מאבני הפנה של יצירת החברה החדשה בארץ-ישראל. תהליך זה אינו חל על השכבה הראשונה של הישוב היהודי, היינו על הישוב הישן וחלק ניכר מעדות המזרח. שכבה זו שומרת על צביון כלכלי מיוחד, על מידת הסתגרות במקצועות מסוימים והתמזגותה הכלכלית היא קמעת קמעת. מעמדה הסוציולוגי של

הבידוד, התחיל מתפורר בלחץ המציאות החברתית והכלכלית החדשה. הסטאטיסטיקה מעידה על שיעור ניכר למדי של עזובה ופשיעה בקרב הנוער ביחוד מעדות המזרח. העיקר כאן אינו עצם ההתפוררות, שהרי התפוררות המבנה החברתי הישן אוסינית לרוב-רובו של הישוב. הדבר המפלה את גורלה החברתי של שכבה זו הוא — שאין התפוררות זו מלווה בהתמזגות חדשה מכוונת, כדוגמת שאר חלקי הישוב. המציאות החברתית החדשה והדינאמית של הישוב אולי היה בה כדי לפורר את ההסתגרות הפנימית של שכבה זו. אך מאחר שחסרה היתה נקודת-המוצא החברתית המשותפת, חסר היה ממילא הרקע הנוח להתמזגות מלאה עם הישוב. הישוב מצטער על אי-התמזגות זו ולהלכה יש כוננות להתמזגות — ביחוד מצד עדות המזרח (מה שאין כן מצד הישוב הישן), אלא שכוננות זו שלהלכה רחוקה עדיין מן המציאות החברתית החיה.

השכבה השניה, המכרעת מבחינת מבנהו הסוציולוגי של הישוב, היא השכבה אשר באה לארץ-ישראל, במידה מרובה, מתוך אותו רצון חידוש חברתי, בין אם רצון זה היה מודע לגמרי ובין אם נישא על ידי סביבה חברתית משפיעה (תנועת נוער, ארגוני התישבות וכיו"ב). שכבה זו מורכבת משלוש העליות הראשונות ומחלקים ניכרים מן העליה הרביעית והחמישית. בני שכבה זו הם אשר נתנו עיקר חילם להתישבות העובדת. שנתייחד לה, כאשר נראה, מקום מרכזי מבחינת המבנה הסוציולוגי של שכבה זו.

השכבה השלישית נצטרפה מן העולים אשר עלו לארץ-ישראל לא מתוך אותם מניעים של רצון, אלא במידה יתרה כפליטים אשר לא ייחסו לארץ הקליטה שלהם ערך מיוחד במינו לעומת ארצות קליטה אחרות. עלייתה של שכבה זו התחילה בראשית שנות העשרים, אך גברה, כמובן, לאחר השתלטות הנאצים. לגבי שכבה זו העליה לארץ לא נבדלה בעיקרה מתהליך הגירה רגיל. תהליך זה מלווה היה, כמובן, התפוררות מובהקת של צורות החיים הקודמים, גם אם אלה הוסיפו להתקיים כ"איים חברתיים" בדור המהגרים הראשון. בדור הראשון אתה מוצא הסתגלות התבוללות בצד הסתגרות ושמרנות חלקית. וזאת לזכור, שלגבי שכבה זו הפניסה לחיי הישוב היא בבחינת התבוללות ולא בבחינת התמזגות מדעת. הארץ היתה לה מלכתחילה כארץ-תגירה שיש להתבולל בתוכה בהכרח. מידת

בתוך מסגרת משק רכושני ועיר ובינוני. אף חלק מן הכפר היהודי — מחוץ להתישבות העור בדת — בנוי במתכונת זו. אלא שמתכונת כלי כליית זו חסרה במידה הגונה את הערכים החברתיים הכלכליים הקיימים כמעט בכל חברה רכושנית. הדגשה יתרה של ערכים כספיים ושל היוזמה הכלכלית לשם השגתם. מדידת ערכו של אדם לפי מעמדו הכלכלי — כל אלה קיימים, כמובן, גם בתוך הישוב היהודי. אלא שאין הם הלזו שבשדרה. קיומם בבחינת מוסדות חברתיים הוא קיום חלקי בלבד. אין הם שולטים במלוא רוחב החיים החברתיים של הישוב, ואולי מותר לומר שאין הם תופסים אלא מקום ממדרגה שניה. מצב זה מתחייב מתוך אותה הדגשה של הצדק והבטחון הסוציאלי המלווה את כל תהליכי ההתחדשות של החברה היהודית בארץ ישראל. עובדה זו מתבטאת קודם כל ובמיוחד במערכת מוסדותיה של תנועת הפועלים. תפקידים של מוסדות אלה אינו מצטמצם — מבחינת מקומם במערכת החברה — בשקדם על בטחון הסוציאלי ורמת חיון של ציבור הפועלים. הדאגה לרמת החיים והפיתוח הניכר של מוסדות חינוך כיום ותרבותיים יש בהם כדי לקצץ בחשיבותם של הערכים הכספיים הכלכליים כקניימיה מרכזיים בעיצוב היחסים החברתיים של הישוב. אך העובדה העיקרית העומדת לשטן על דרך השתלטותם של ערכים אלה אף בחברה העירונית היהודית היא בהדגש הרב של כל פעולה חברתית וכלכלית הקשורה במישרים כביסוס עצמאותה של החברה היהודית. הכונה היא, כמובן, בראש ובראשונה ליתרון הערך הנודע להתישבות ולעבודה החקלאית, וכן להערכת כל פעולה כלכלית חלוצית המשרתת אותה עצמאות, אפילו אין עמה הנאה כספית מהירה וישירה. רבים מן המוסדות הכלכליים של צבור הפועלים מבוססים על מוזגה זו של הבטחת רמת-חיים הוגנת עם פעולה המשרתת את הכלל. מתוך כך יש בהם כדי לשמש מניעים הקובעים את הערכים החברתיים של הישוב.

בסיכומי של דבר אתה מוצא שלושה סולמות הערכה חברתיים עיקריים החותכים את היחסים החברתיים של הישוב. הסולם הראשון קשור מעיקרו ברעיון ההתישבות והעבודה החקלאית, ששאפת הצדק הסוציאלי מתמוגת בו עם רצון השירות הלאומי. הסולם השני מעביר למעשה את סולם ההערכה הראשון למציאות של החברה העירונית, לאמור, הוא מדגיש את

שכבה זו בכלל הישוב בא לידי ביטוי מלא בתחום החיים הכלכליים.

(ב) מוסדות וארגונים מדיניים. אף כאן אנו מוצאים אותו תהליך של התמוגגות בלא להשגיח בארצות המוצא. אף כאן בולטת ההסתגרות היחסית של השכבה הראשונה ובמידת-מה אף של השלישית.

(ג) חינוך וארגוני נוער. החינוך היהודי בארץ-ישראל הוא אחד החידושים העיקריים של הישוב, מבחינת תכנון וצורתה. חשיבותה העקרונית של מערכת החינוך — שיש לכלול בה, מבחינה סוציולוגית, גם את תנועות הנוער למיניהן — היא בתפקיד הנחלת דפוסי החיים החדשים, גיבושם במעמד קבע של מסורת חברתית. הגם שתהליך זה של גיבוש המסורת החברתית החדשה עודו בראשיתו, הרי ברור שהיא אחת מנקודות המוקד העיקריות של ההתמוגגות והיצירה החברתית בישוב. אכן הוא חוט השדרה של גיבוש זה, ואף של תהליך הגייטור-ליזאציה הנוכח. הזרמים הקיימים במערכת החינוך העברי אין להם דבר עם ארצות המוצא של העולים והרי הם מסמלים את הערכים החברתיים אשר הם חלק ממעשה החידוש של הישוב. בזכותה של תכונה סוציולוגית זו של החינוך העברי מתגבשת התודעה החברתית האחידה של הדורות הצעירים. ואף כאן בולטת מידת אי-ההתמוגגות של השכבה הראשונה ובמידה פחותה הרבה יותר של השכבה השלישית.

(ד) נישואים. אותו תהליך התמוגגות חברתית של הדור הצעיר משתקף גם בעובדה שאין כמעט כל הגבלות עקרוניות הקובעות סייג לנישואים בין בני ארצות-מוצא שונות או בין ילדיהם. גם כאן קיימת הסתייגות ניכרת בשכבה הראשונה והסתייגות מה של השכבה השלישית, ביחוד בדור הראשון.

בכל התחומים האלה חלה נייטרליזציה של הרקע החברתי המיוחד לארצות-המוצא. נשאלת השאלה: מהו תכנון החיובי של תהליך זה של נייטרליזציה? נקודת המוצא שלו נעוצה, כמובן, באותו רצון חברתי מודע לבנין חברה יהודית עצמאית. וכיצד זו נבנית? מהם הערכים החיוניים במעוררים ליצירה החברתית המתגבשים במוסדות חברתיים? ערכים אלה מתרכזים בעיקר מסביב לשני צירים: ביסוסה המשקי של עצמות החברה היהודית והנהגתה באורח צדק ובטחון סוציאלי. חלקה הגדול ביותר של החברה היהודית העירונית מתקיים, מבחינה משקית,

קנה-מידה זה ולשמו. הישוב התפתח והגיע לדרגת ארגון חברתי רב-ענפים המקיים מוט-דות רבים בהכרח הווייתו כחברה הנתונה בתנאי חיים מודרניים, ולא דוקא מתוך זיקה לאותו קנה-מידה דינאמי הנערץ בראשיתו החברתית. יש אשר יצמח אפילו ניגוד פנימי בין המוסדות החברתיים הקיימים ובין אותו קנה-מידה חברתי דינאמי. ניגוד זה יש לו שני פנים, הקרובים מאד זה לזה. הרבה מן המוסדות העיקריים של הישוב נוסדו בראשית שנות העשרים, או קודם לכן. בשעתו היה בהם מעשה חידוש מהפכני כמעט. הם היו מתאימים למצב החברתי של הישוב באותה תקופה. הם נתכוונו לשמש מרכזים למעשה החידוש החברתי של הישוב. אך עצם החידוש המהפכני שבהם העלה את החזיון הידוע של „שמרנות מהפכנית“. כמה מן המוסדות הללו לא התפתחו כשיעור התפתחותו וגיי-דולו של הישוב. הם לא הסתגלו לצרכים החד-שיים. דוגמה בולטת היו המוסדות הפוליטיים המרכזיים של הישוב, וכן מערכת החינוך מבחינת תכנה ועוד. מקומם המרכזי בתוך הישוב המתרחב נצטמצם במידה ניכרת, דוקא משום אותה „שמרנות מהפכנית“ אי לזאת נצטמצם במידת-מה המתח הדינאמי היום-יומי בחיי הישוב. דינאמיות זו, המכוונת אל העתיד ואל אותו מעשה חידוש חברתי, זיקתה למציאות היום-יומית נתמעטה וממילא גדל בה היסוד הפראזיאולוגי, המרוחק מאותה מציאות. מתחילת שנות השלושים גברה עלית ה„פליטים“. לגבי עליה מסוג זה המציאות הקיימת היא מעין מטרה סופית שיש להסתגל אליה ולשמור עליה. בני-תיים נתפתחו בארץ מוסדות רבים שמתפקידם לטפח מציאות זו, בתורת יש חברתי העומד ברשות עצמו. דוגמה בולטת למוסדות כאלה הם חלק גדול מן המוסדות והעסקים הכלכליים וכן המוסדות של השלטון המקומי לסוגיו. אין, כמובן, ניגוד עקרוני בין המציאות החברתית של הישוב ובין אותו קנה-מידה דינאמי, אלא שקנה-מידה זה דורש בהכרח אי-הסתגרות בתוך המציאות החברתית והתרבותית הנתונה, בעד שחלק ניכר מפעולתם הטבעית של אותם מוסדות מכונן לכך, בדרך זו עלול המתח הדי-נאמי להיות מורחק מהמציאות החברתית היום-יומית ולהדחק יותר ויותר לתחום של צפיה לעתיד המנותקת מן ההווה. הרי שלעניינו מעין ניגוד דיאלקטי המתפתח בין אותה נקודת-מוצא דינאמית ובין התבססות המציאות החברתית של הישוב. מתקמת איפוא האפשרות

הפעילות שיש בה צד של חלוציות ואת הבט-חון הסוציאלי המלא של העובד. בסולם זה נראית מדרגת הפועל כמדרגה חיונית וגבוהה למדי בסולם הערכים. עובדה זו מסתברת מתוך הדגשת רעיון השירות מבאן, ומתוך פיתוח אפשרויות תרבותיות וחברתיות שאינן תלויות במידה ניכרת במצבו הכלכלי והמקצועי של הפועל. הסולם השלישי מבוסס על ערכים כס-פיים וכלכליים בעיקר. לעיניו ההתקדמות הכל-כלית והמקצועית, והשאפה לעצמאות כלכלית מסוימת במסחר, בפקידות ובמקצועות חפשיים. שלושה סולמי הערכה אלה קיימים זה בצד זה בחיק החיים החברתיים של הישוב, ופועלים בראש ובראשונה בתכונה החברתית של בוגרי בתי הספר. פעילותם מנוגדת והם מוריים על כוונת התפתחות אפשריים שונים וסותרים של הישוב. אך קיימות גם נקודות-פגישה ביניהם — ביחוד בכמה מן המקצועות החפשיים, כגון הוראה. אכן כמה התעסקויות חברתיות הן המוד-רות, לכאורה, על ידי סולם הערכים השלישי, מקיימות למעשה זיקה קרובה לרעיון ה„שירות“. יש לראות אולי את המקצועות האלה (ההוראה, וכן כמה מקצועות חפשיים) כשטחי-הספר בין סולמות ההערכה השונים, שבידם להשפיע במידה לא מעטה על כיוון ההתפתחות של הישוב. דבר זה יובן אם נזכור שבתוך המוסדות הנשענים על שני סולמות-הערכים הראשונים מתפתחת נטיה הכרחית למקצועות גבולין אלה, שלושה סולמי הערכה אלה פועלים יחד בעי-צוב דמותו של הישוב, אף אם כוונתם מנוגדים (לפחות של השניים הראשונים לגבי השלישי) ומידת תקפם שונה. במרוצת התפתחותו של הישוב ראינו בעלית כוחו של סולם הערכים השני כלפי הראשון, בחקופה האחרונה, עם התבססותו הכלכלית של הישוב. ראינו בהתגברותו היחסית של סולם ההערכה השלישי, אם גם מעמד הבכור-רה החברתי נתון לשני הסולמות הראשונים ולכמה תופעות גבולין שנרמזו עליהן.

ההתגברות היחסית של התהליכים החבר-תיים הקשורים בסולם הערכים השלישי מסתברת מתוך התפתחות הישוב לדרגת מציאות חברתית העומדת במידה גוברת ברשות עצמה. בתחילת דברינו אמרנו שאין להבין את המציאות החבר-תית של הישוב כעומדת ברשות עצמה, אלא מתוך המתח הדינאמי, המופנה כלפי העתיד, הנערץ בנקודת-המוצא של התהוותו החברתית. אך אין פירוש הדבר שכל הנתונים הממשיים של חיי החברה מתפתחים ומתקיימים לאורו של

לאותם מערכי המסורת היהודית הדתית המת-גלמים בהווי ובהליכות יום המנוחה, בשבתות ומועדים. גם אם שומרים ימים אלה כימי מנוחה בדרך כלל, ספק אם יש בה במנוחה זו משהו מעבר לעצמה. השמירה המסורתית מצומצמת בחוגים צרים למדי, אך אינה עוברת את תחום ההדגשה של צורות חיצוניות, נטולות התחושה וההכרה המסורתית. הווי חלקי זה אין בו כוח עיצוב כלפי הכלל כולו. גם תכניות הלימודים בבתי הספר מעידות על מצב זה. הלימודים הנוגעים לעם ישראל, תולדותיו ותרבותו, תופסים מקום רב בתכנית הלימודים, אך ספק אם בעלי תכניות אלה הבהירו לעצמם את היחס כלפי מלוא ההיסטוריה והמסורת היהודית, ואם תכניות אלה מבוססות על בחירה מודעת של שכבות מסוימות במסורת. צורות ההווי של החברה העירונית ושל חלק הגון מן החברה הכפרית אינן נבדלות בהרבה מצורות ההווי של ערים בינוניות מודרניות אחרות, ביחוד ערי מהגרים. ה"ביקוש" התרבותי אולי עומד על רמה גבוהה למדי, אך אין רמה זו כשהיא לעצמה מביאה לידי יצירה תרבותית מקורית. הייבנה יצירה היונקת מתוך ההווי החברתי ומסורת דורות. חלק גדול מיצירה זו — במידה שהיא יצירה מקורית יהודית — יונק עדיין מהקשר להווי הגלותי שנשלל; חלק אחד מיצירה זו — כגון היצירה במוסיקה ובתיאטרון — מגיע לרמתו הגבוהה ביותר דוקא בנושאים אשר הקשר ביניהם ובין ההווי העצמי של הישוב אינו מהודק כלל. הישוב חסר עדיין קביעות של הווייה ודפוסי חיים מושרשים אשר ישמשו רקע ומקור ליצירה תרבותית עמוקה. מציאות החלל הריק אינה מיוחדת לישוב היהודי בארץ. זהו מצב סוציולוגי המצוי בכל ארץ התישבות והגירה חדשה. הרי ההתפתחות הרחוקה אינה ניתנת לתכנון מקיף ומלא. ועיצובו של הווי הוא תהליך ממושך הדורש גם משך זמן ארוך וגם קביעות של מסגרת חיים. הישוב היהודי חסר קביעות זו דוקא משום שרובו מרוכז בערים מודרניות המבוססות על חלוקת עבודה מפורטת, על מרחקי-מחיה ניכרים ותנועתיות חברתית רבה. היחסים החברתיים הם במידה מרובה יחסים חיצוניים, ארגוניים, ואין בהם מן הקביעות שבמגע אישי רצוף. האינטנסיביות של היחסים הארגוניים והמוסדיים מחפה במידה גדולה על תחושת החלל הריק. אין תימה איפוא אם הסיימנים הראשונים להתרקמותה של דמות חיים נראים דוקא במסגרת חברתית המבוססת על

של ניגוד פנימי, ופיתוח תהליכים חברתיים מגוונים. מתוך עצם היצירה החברתית החדשה, אפשרות זו עומדת בקשר חזק, גם אם אינו מבורר עדיין כל צרכו, עם התגברות כוח-ההדחה החברתי של סולם הערכים השלישי.

ניגודים אלה שהתפתחו בחיק הישוב בתקופה שלפני המדינה, חשיבותם תגבר ותלך. העובדה, שמרבית העליה חסרה אותה נקודת-מוצא חברתית המשותפת לחלק גדול מן הישוב, עלולה להביא לידי מתיחות בלתי רצויה, ואף מסוכנת, באם לא תהיה הדרכה מכוונת ותכניתית לעליה זו.

ג

ותכנה של החברה הנכנית? כוונתנו לא לתוכן אידיאולוגי המוגדר בכמה מושגים מופשטים, אלא לדברים המייחדים את הקיבוץ החברתי מבחינת מהן דמות תרבותית מוחשית לחיי יום-יום. הזכרנו את תהליך הנייטרליזציה הגוברת של המוצא החברתי של העולים, ניירטרליזציה זו לאורם של ערכים מסוימים, אך ערכים הנוגעים בעיקר לארגונו האינסטיטוציוני של הישוב ולכיוון הכולל של תודעתו החברתית אינם מכריעים במתן דמות תרבותית לחייו. שאלה זו קשורה במידה ניכרת ביחסו של הישוב כלפי המסורת היהודית. וכאן נתקלים אנו שוב באותה עובדה פרדוכסלית אשר הורינו עליה קודם. הישוב בארץ נבנה מתוך שלילה חזקה של המסורת היהודית, ביחוד בהתגלמותה הגלויה. בשאיפתו לעצמאות ובתודעתו החברתית הערה יצר הישוב זרמים ומורי דרך אשר ירשו את מקומה של המסורת מבחינת השקפת-עולם המכוונת את בנין עיקרי היחסים החברתיים. אך דוקא בעיצוב התרבותי של חיי יום-יום לא יצר הישוב יצירה אשר תבוא במקומה של המסורת. המסגרת האינסטיטוציונית והארגונית נוסדה והתבססה, אך מעשה המהפכה והעקירה היה עמוק מדי, שיהיה מקום לצמיחת דמות חיים אחידה, היונקת לא רק מתוך רצון חברתי מודע, אלא מתרקמת גם מתוך דרכי חיים ומתוך הווייה שבמסורת. מבחינה זו קיים בישוב, במיורחד בחברה העירונית, חלל ריק. ההווי היומיומי של הישוב, דוקא באותה שכבה שהיא אינן טנסיבית ביותר מבחינת היצירה החברתית, מחוסר-דמות הוא במידה מובהקת. לתהליך הנייטרליזציה יש כאן משמעות שלילית יותר. ביטול חשיבותם של דרכי החיים הישנים מניח אחריו שברי הווי שאינם מצטרפים לתמונה כוללת. מסייע לכך היחס הבלתי מוגדר אף

ביחד לגבי בעית ההווי והתוכן התרבותי של מעשה החידוש. התרפת הבעיה הזאת בתוך ההת' ישובת העובדת נעוצה באפיים של ישובי העובר דים המכוונים ליצירת מסגרות חברתיות של קבע. הבנויות יותר על מגע אישי מאשר על הסדר ארגוני בלתי־אישי. בתוך מסגרות מעין אלו, האינטנסביות של יחסים ארגוניים אין בכוחה להפנת על החלל הריק של ההווי, מכל מקום לא לאורך־ימים. המצב מחמיר עם התכני רותו של הדור השני בהתישבות העובדת. לגבי דידו שוב אין ההתישבות בבחינת מעשה יצירה עצמי אלא מציאות חברתית שבה היה גידולו. ערכי־סוד, כגון עבודת־האדמה וההסדר החברתי הצודק, שהיו לדור הראשון משאת־נפש וערכים אידיאליים, אינם לגבי הדור הצעיר אלא מצי־אות חברתית טבעית. לגבי הדור השני שוב אין בהם אותה מתיחות דרמטית ורבת משמעות, כמו שהיו לגבי הדור הראשון. במרוצת הימים אין זו אלא מסגרת חברתית אפילו לגבי הדור הראשון. ודבר זה אף הוא מחריף את בעית תכנה של המסגרת הזאת. אם אין היא מחריפה עלול הדבר להביא לידי אדישות וקפאון חברתי העשויים לערער את כל מעמדם החברתי הותיק של כפרים אלו בתוך הישוב. קשה לומר, איו משתי המגמות תגבר בתוך ההתישבות העובדת. במידה שניתן לנו לראות, מורגשת התרפתה של בעית ההווי. המסגרת החברתית המתגבשת במי־דתמה למסורת חיים מורה על נצנים של הווי. אין כאן אלא נצנים ראשונים, אך הם בולטים ביותר לנוכח החלל הריק בחברה העירונית היהודית. שירי־עם, מחולות־עם, נסיונות שונים לשוות לחגים צורה ותוכן מחדשים, ההת' קשרות האינטימית עם טבע הארץ, אפילו מעין יחס חדש ללימוד ההשכלה — בכל אלה אפשר לראות נצנים ראשונים של הווי חדש, אך לא יותר מאשר נצנים.

כתחום החברתי, אנו עומדים גם בתחום התרבותי לפני בעיות ותמורות. עיצובה של תרבות יהודית חילונית, שאינה עם זה העתק של תרבויות עירוניות שונות, ייתקל בקשיים מרובים, בשעה שהמוני עולים ייכנסו למעגל חיינו, עולים אשר על נפשם לא עברה אותה מהפכה יהודית פנימית אשר בדמותה עוצבו חיינו התרבותיים עד כאן. התשובה על משמעותה היהודית של תרבותנו החדשה עוד לא ניתנה, וקיבוץ הגלויות הממשי שלפנינו עוד יקשה את מתן התשובה.

קביעות שבמסגרת חיים, והממעטות, לפי הערך. ביחסים ארגוניים וחינוניים. כוונתנו לכפר העבר רי, וביחוד לישובי העובדים.

מעשה החידוש החברתי שהוא נקודת־המוצא העיקרית למבנה החברתי של הישוב הגיע לשיאו בכפרי ההתישבות העובדת. היצירה הכפרית מושתתת על שני רעיונות היסוד של היצירה החברתית בישוב: רעיון ה"שירות" הלאומי והצדק הסוציאלי. הכפר העברי השיר תופי גולד מתוך החתירה למלוא הגשמתם של שני רעיונות אלה, כשהם כרוכים זה בזה. רעיר נות הצדק החברתי בהתגשמותם הממשית במס־גרת החברתית של הכפר השיתופי, הם הם, לתפיסתם של יוצרי הכפר הזה, התוכן האמיתי של חידוש העצמאות החברתית היהודית. רעיון ה"שירות הלאומי" לא נתפס כאן כפעולה חיי־צונית כלשהי, אלא כחלק פנימי, יסודי, באותו בנין חברתי. צירוף זה של שני הרעיונות הוא אשר שימש הכוח הדוחף של ההתישבות העובדת בארץ. בצירוף זה, שאינו מציג את ענין השירות כפעולה חד־פעמית, ואם גם ממושכת, אלא מעלה את עצם החיים במסגרת חברתית צודקת לדרגת שירות מתמיד, יש לראות את מקור החיוניות ואריכות־הימים של הצורות החברתיות בהתישבות העובדת. מתוך כך מסתבר גם מעמדה החברתי המיוחד במינו של ההתישבות היהודית בתוך מערכת היחסים החברתיים של הישוב. מבחינה מסוימת חרי כל ישובי ההתישבות העובדת הן בבחינת "ברייתות" אוטופיות, כגון אלו שנתקיימו או קיימות בארצות אחרות. ברי־תות אלה נוצרו מתוך ניגוד גמור לסביבתם והסתגרותם הגמורה הביאה לעתים קרובות לידי הדחת היחסים החברתיים עד כדי התפוצצות. ישובי ההתישבות העובדת אף הם נוצרו במידה מרובה מתוך שלילה המציאות החברתית בגולה. אך שלילה זו הביאה לידי מעשה יצירה חיובי, שהיה לו, בדרך כלל, יחס חיובי כלפי כל מעשה החידוש של הישוב. ההתישבות העובדת ראתה את עצמה כחלק חיוני של מעשה חידוש זה, ואף כהגשמתו המלאה ביותר.

עובדה זו היתה ליסוד יחסים חיוביים, אשר הפכו את ההתישבות העובדת לאחד השלבים העליונים בסולם הערכים החברתי של הישוב. הרבה מן הבעיות החברתיות והתרבותיות של הישוב, הנובעות מן ההתחדשות בארץ, משות־פות הן לישוב ולהתישבות העובדת. ולא עוד אלא שבאות הן לפרקים לידי ביטוי חריף וממצה יותר דוקא בחיפ התישבות זו. הדברים יפים

ציוני החודש

במזל הסכמים

ב. גר

הסכים צבא ישראל לפנות שטח הגגון של מדינת הלבנון שהיה בידו תמורת שטח ארץ-ישראלי מצומצם מאד שהיה בידי צבא הלבנון ליד ראש הנקרת. למעשה נתקיים הכלל הזה גם בהסדר עם מצרים כאשר צבא ישראל סיגה לפני פתיחת המשא-והמתן על שביתת נשק את השטחים המצריים שחדר לתוכם בהסתערותו; השטח הישראלי — לפי החלטת מ"ס בנובמבר 1947 — נשאר כולו ברשות צבא ישראל. — ואילו השטחים שנועדו לפי אותה החלטה של עצרת או"ם למדינה הערבית הפלשתינאית חולקו בין שני הצבאות, בהתאם למצב החזית עם פתיחת המו"מ על שביתת הנשק, בשינויים קלים. הכלל הזה נשמר למעשה, אם כי לא נקבע להלכה, גם עם מסע צבא ישראל לחוף אילת. השאלה המרכזית בדיונים עם סוריה תהיה, איפוא, בדיון שמירת הכלל הזה והפעלתו גם בהסכם על שביתת נשק עם מדינה זו — היא המדינה היחידה המחזיקה בשטח ישראלי ואין שטחים משלה ברשות צבא ישראל.

העניינים מסתבכים במו"מ עם עבר הירדן, אף הלגיון הערבי שבא לרשת מקום הצבא העיראקי מחזיק בשטח-מה של מדינת ישראל לאורך הגבול של המשולש. צבא עבר הירדן שולט לא בלבד בכל הטריטוריה של ארצו אלא גם בחלק גדול מאד של השטח שנועד למדינה הערבית הפלשתינאית שבפנים הארץ. הגבול הקיים עתה במערב השומרון לאורך רצועת החוף — גם קו החזית וגם גבול 29 בנובמבר 1947, הנח טמנו במקצה — הוא איום מתמיד על מדינת ישראל. משניסלו סיכויי ההגשמה מן התכנית המקורית של או"ם, על המדינה הערבית הפלשתינאית שכתוכה ועל האיחוד הכלכלי שיבנה לבין מדינת ישראל, גבר האיום מאד. הוא עלול לגבור עם הופעת התכנית האחרונה של הקמת "מדינה ערבית פלשתינאית" כפופה לאו"ם, שהמסונות עליה תימסר לליגה הערבית. תכנית זו לא בלבד שעלולה להתחזית את הליגה הערבית המתפוררת ולהכניס לתוך הארץ חיל-מצב מתמיד ומשולב של צבאות הפלישה בעבר, שית' כוננו לחידוש פלישה מאוחדת בעתיד. היא תשמש ללא ספק צידוק מדיני להתבססות כוחות זרים בתוך הארץ, שהאיבה וההתהרות ההדדית בין מדינת ערב

ברשת המשא-והמתן על שביתת נשק עם המדינות הערביות השכנות הולכת ומתקרבת לקצה. לפי כל הסימנים עומד החוזה על שביתת נשק עם עבר הירדן להחתם בשבוע האחרון של מארס ובו בשבוע עומד להיפתח המשא-והמתן עם סוריה — האחרונה מבין המדינות הערביות הגובלות בישראל שהיחסים אתה לא יצאו משלב ההסוגה. עם חתימת הסכמי שבייתת הנשק עם שתי מדינות אלו — לאחר שכבר נחתמו החוזים עם מצרים והלבנון — תיכנס מדיניות החוץ הישראלית לשלב חדש ביחסיה עם המדינות השכנות. תפקיד השלב הראשון היה צבאי בעיקרו: הדיפת הפולשים, תפקיד השלב השני ההולך ומסתיים עתה הוא: סיום המלחמה ע"י חתימת הסכמים על שביתת נשק ממושכת. תפקיד השלב השלישי יהיה: הקמת יחסי שלום של קבע. קבלתה של מדינת ישראל לאו"ם אף היא, יש לקוות, תהיה צעד חשוב אל השלב הזה.

כמובן, אין ודאות גמורה שהשלב השני יסתיים בקרוב ובשלום, כשם שאין ודאות גמורה שאמנם תיכנס מדינת ישראל לארגון האומות המאוחדות כאס"ת האביב של האומות המאוחדות. ומי נביא וירע, כמה תארך הדרך בין סיומו של השלב השני לבין השלמתו המוצלחת של השלב השלישי. המכשולים על דרך כריתת השלום הקבוע בין ישראל לבין ארצות ערב גלויים ומרובים, אך קיימים גם מכשולים רציניים מאד העלולים לחסום את הדרך להשלמת מערכת הסכמים על שביתת הנשק, מהם מכשולים שמקורם במצב המציאותי שנתרקם מתוך הקרבות ובסיומם, מהם שמקורם ביחסים שבין ארצות ערב, מהם שמקורם באינטרסים של מדינות חוץ.

הצבא הסורי מחזיק בשטחים מצומצמים אך חשר בים מאד של מדינת ישראל, בדרום-מזרחו של ים החולה (משמר הירדן) ובדרום-מזרחו של ים כנרת (שטח המנתק ביבשה את עין גב מעמק הירדן והמש"ת רע עד הגבול הפוליטי שבין ארץ-ישראל המערבית לבין סוריה ועבר הירדן, מצמח עד חמת-גדר). בהסכם עם הלבנון נקבע העקרון, שיש לו גם ערך של תקדים, כי הגבול המדיני, ולא המצב העובדתי בחזית, הוא הקובע את קו שביתת הנשק. על יסוד כלל זה

כי המפעל הציוני לא כלבד שאינו מגביר ואינו מאריך את השלטון הבריטי בארץ־ישראל אלא מקרב את קצו ומערער את השפעתו במזרח התיכון כולו. אך אין זה המקרה היחיד כאשר אינטרס הנוכח מן העקרון שנקבע לאומי השלטון מתגבר על אינטרס הנוכח מן המטרה ששלטון זה קבע לעצמו. שנים רבות עשתה התנועה הקומוניסטית כיכולתה להחליש את התנועה הציונית והמפעל הציוני שערערו את בסיסי השלטון האימפריאליסטי הבריטי במזרח התיכון. כאשר התברר שהתנועה הציונית, תוך הפרה מתמדת של החרם הקומוניסטי, הקימה בארץ־ישראל את הגורם האנטי־אימפריאליסטי החזק והפעיל ביותר במרחב הערבי, הכירה התנועה הקומוניסטית בתוצאות של הפרת החרם, אף עשתה כיכולתה, כתנועה וכקבוצת מדינות, להגברת התוצאות האלה, אך את החרם לא התירה!

החרם על התנועה הציונית ועל הציונות לא הותר בברית המועצות. הוא לא הותר, להלכה, על ידי התנועה הקומוניסטית גם מחוץ לברית המועצות. התנור עה הציונית הוסיפה להתקיים בארצות אירופה המזרחית, כל עוד המשטר של הדמוקרטיה העממיות היה בשלבי הראשונים בדרך התקרבותו המודרנית למשטר הדיקטטורה של מפלגה אחת. עם חיסול המפלגות והארגונים הבלתי־קומוניסטיים של עמ־הרוֹב — ודרכי החיסול היו שונות, לפי טיב המפלגה ולפי התנאים המיוחדים של הארץ, החל בחיסול ע"י מנגנון הכפייה של המשטר וכלה במיזוג עם המפלגה הקומוניסטית השלטת — נהרץ, למעשה, גם גורילה של התנועה הציונית. שתי עובדות האטו את הפעלת הערך הכללי גם בדחוב היהודי: המלחמה בארץ־ישראל, אשר בה עמדה מדינת ישראל נגד הכוחות המשולבים של האימפריאליזם הבריטי ועושי־דברו במדינות ערב — והיות היהודים מיעוט, ולרוב מיעוט קטן, בכל הארצות האלה. במידה שהמלחמה בארץ־ישראל התקרבה לסיומה והמשטר בארצות הדמוקרטיה העממית התקרב למשטר השורר בברית המועצות, הלכה והתגברה הבחינה האידיאולוגית על הבחינה הפוליטית, עלת הצורך בשמירת האחידות הכוללת של המבנה הציוני־בדו־יהודי בארצות אירופה המזרחית על הצורך בהושטת עזרה נוספת למדינת ישראל הנאבקת על קיומה. מלחמת הקיום והעצמאות של מדינת ישראל לובשת עתה צורה חדשה — את צורתה המסורתית: לא עוד מלחמה בשדות הקרב אלא התישבות ובנין; גם מלחמתה בכוחות הפיאודליים והאימפריאליסטיים במזרח לובשת צורה חדשה — את צורתה המסורתית: לא עוד החלשת המשטרים הפיאודליים והכוחות הזרים העומדים מאחוריהם על ידי הבסתם מבחינה צבאית,

תשמור על השפעתם ושלטונם. היא תקיים את כל הסכנות הכרוכות בהתבססות שלטונו של מלך עבר הירדן בשומרון וביהודה ותשמיט את הסיכוי של השתחררותו המודרנית משלטון זר עם הפיכת מדינת־הבנות שלו למדינה של ממש. ונוסף על הקשיים האלה זרועה דרכנו מכשולים שמקורם באינטרסים הבריטיים. אמנם, נראה שממשלת לונדון השלימה עם שלטון ישראל בנגב הדרומי ובחוף הארץ־ישראלי של ים סוף, אך המעמד המיוחד של בריטניה ושל צבאה בעבר הירדן מסבך את המצב מאד ומוסיף מכשולים על מכשולים בדרך להסכם אשר ישוים קץ למלחמה. יקרב שלום של קבע ויסיר ממדינת ישראל את האיום המתמיד ברצועת החוף בשרון.

ב

בשביעות האחרונים נתגלע משבר ביחסן של כמה מארצות אירופה המזרחית כלפי הציונות והעליה לארץ־ישראל, משבר שלא היה בלתי־צפוי לחלוטין, אם כי המצב המדיני בתקופה האחרונה, כאשר נקודת הכובד עברה כולה לשאלות הקמתה של מדינת ישראל וההגנה עליה, הסתיר את שרשיו.

לברית המועצות ולמדינות אירופה המזרחית הקשורות אתה בקשרי ברית מדינית, כלכלית ורעיונית חלק נכבד וגדול בסיוע להקמת המדינה היהודית והגנתה מבחינה מדינית ומעשית, אך מאחר שנקבעה ההלכה במאמרו הידוע של איליה אַרנבורג, שלא הרי התמיכה במדינת ישראל כהרי ההסכמה לציונות, לא היה בזה משום קביעת הלכה חדשה, הופעתו של כוח יהודי מתקדם ורבי־יכולת במזרח התיכון והקמתה של מדינת ישראל ועזו מאד את הבנין הרעיוני האנטי־ציוני של התנועה הקומוניסטית, וביחוד של המומחים היהודיים שלה, אך לא סתרו אותו כליל. ההתנגדות הקומוניסטית לציונות ינקה תמיד משני מקורות, פרי ליטי ואידיאולוגי, שניהם מקורות כלליים, מיוסדים בראיה הכלכלית של ההתפתחות בעולם שהצדדים המיוחדים של בעית היהודים היו חייבים להסתגל אליה. ההתנגדות הפוליטית נבעה מזהי הציונות עם האינטרסים של האימפריאליזם הבריטי. ההתנגדות האידיאולוגית נבעה מאופיה של התנועה הציונית כתנועה עממית הפשית שאינה רוצה ואינה יכולה לוותר על מאוייה המיוחדים ועל תפקידיה המיוחדים ואינה מסוגלת לקבל ללא הסתייגות את מרותו הכור ללת של השלטון במקום שהתנועה הקומוניסטית שר לטת במדינה ואת מרותו הכוללת של מרכז תנועתי במקום שהתנועה הקומוניסטית עודה באופוזיציה. לא קשה היה להוכיח כי ההתנגדות הפוליטית מקורה בהערכה מוטעית של הגורמים הפועלים בארץ־ישראל,

נית חולקת עליו בשאלות מספר — או שהיא מסכימה לו בכל השאלות, אך תובעת לעצמה עצמאות בשאלה אחת, ואכן, ההתפתחות ברומניה הוכיחה את חוסר המעשיות שבהצעה הזאת. שם נתפרקו כל המפלגות הציוניות חוץ ממפלגות מפ"מ אשר סמכו על עמידתם הפוליטית הכללית, המודחה בכל עם המפלגה השלטת וניסו להמשיך בקיומן; לאחר חדשים פורקו גם הן בידי השלטון.

יתכן שיש תקוה להגיע להסדר כלשהו עם מדינות אירופה המזרחית על יסוד הניתוק בין שאלת קיומה של התנועה הציונית לבין שאלת העליה. ניתוק זה עומד בסתירה גמורה לכל תפיסתה של הציונות ולכל אפיו של המפעל הציוני. אך יש לנסות בדרך זו בתקופת קיבוץ גלויות ולשמו. יתכן שממשלות דר מזרח ורונגריה יבינו, שכשם שהעליה ההמונית מבלי גריה, יוגוסלביה וצ'כיה מספקת את שני הצרכים — היסוד תנועה לא ממשלתית והגשת עזרה למדינת ישראל — כך עלול איסור העליה מארצותיהן להבל בשני הצרכים, להחליש את מפעל העצמאות והקידמה החברתית בארץ ישראל מבלי לשרש את המאויים הציוניים מלבם של מאות אלפי תושבים. אכן, נראה שארצות אלה זקוקות לתושביהן היהודים ולעבודתם. אך מפעל הקידמה בעולם, שממשלות אירופה המזרחית עמלות להגבירו, יהיה נשכר יותר מעבודתם בלב שלם של יהודים הנכספים לעליה לארץ ישראל מאשר עבודתם בארצות שבהן יהיו יושבים עתה בעלי כרחם, משום שהאיסור הממשלתי מונע את עלייתם. יתכן כי על יסוד זה אפשר יהיה להגיע לעליה מארצות אירופה המזרחית — אך ברור, כי תנאי לכך תהיה עלייתה המהירה מאד, בקצב שיקרב את היסוד הבעיה בארצות הישובים היהודים הגדולים לקצב חיי סולה בארצות הישובים היהודים הסטנים.

אלא הקמת מדינה חפשית, תרבותית, מתקדמת בתוכם ובשכנותם, מושתתת על רמת חיים גבוהה של המוני העם, בונה משטר חיים חדש, סוציאליסטי, במידה גוברת מתוך פעילותם החפשית של המוני העובדים. מבהינה זאת העליה מאירופה המזרחית היא צורך חיים למדינת ישראל, לקיומה, להגברתה, לבנינה, ולענין הקידמה העצמאות במזרח התיכון.

מדינות אירופה המזרחית נקטו דרכים שונות ביחסן לתנועה הציונית ולעליה למדינת ישראל. המדינות שממשלותיהן הגיעו לכלל מסקנה כי קיימת סתירה בין הצרכים הפנימיים של המשטר לבין הצורך המתמיד בהגשת עזרה למדינת ישראל הגיעו, למעשה, לחיסול התנועה הציונית. במדינות שמספר היהודים בהן מועט (בולגריה, יוגוסלביה, עתה גם צ'כוסלובקיה), ועלית היהודים כולם (או כמעט כולם) יכולה להסתיים תוך תקופה קצרה, מתחילת התנועה הציונית בדרך העליה של כל היהודים הרוצים לעלות (והם, למעשה, רוב מרכיע ועצום של כל התושבים היהודים), ובזאת באים שני הצרכים על סיפוקם. במדינות שמספר תושביהן היהודים רב יותר (רומניה, הונגריה) מתלבטים השלטונות בין שני הצרכים וגוררת המגמה של היסול התנועה הציונית אגב איסור העליה.

בברורים הפנימיים בתוך התנועה הציונית נוכח המצב הזה נשמעה גם ההצעה, שאחדים מן הזרמים הציוניים יוותרו על קיומם, למען יהיה לסליטה אותו חלק מן המחנה שאין המשטר יכול לראותו כזר לרוחו ולמגמותיו מבהינה פוליטית כללית. הצעה זו מעידה על בעליה, שעם כל אהדתם למשטר השורר באירופה המזרחית, אין בהם כל הבנה לאפיו, לגבי המשטר הזה אין כל הכדל בדבר, אם תנועה פלוגית או אלמור

בין לאומים

סין הקומוניסטית ותכניתה

אנדרו רוט

יאן מצטלם עכשיו על ידי צלמי „לייף“ האמריקני ומרצה את גלולות-הרצל אשר הוא ובני-ביתו מתכוונים לבלוע לפני הכניעה לקומוניסטים. בה בשעה הוא יועץ לעמוד על מקה השלום עם הקומוניסטים.

יאן ויתר שריי-המלחמה נוסח ישן ספק אם יצלחו „לחצות“ באותה קלות שעשו זאת אנשים מן המתונים אשר עזבו את מחנה הקומוניסטאן קודם שירד לשפל-מדרגתו בשעה זו. אחד החשובים בין ה„חוצים“ הוא צ'יה-סי-פאן אשר היה לפני המלחמה ובשעתה ראש התאחדות הפועלים הסינית שבחסות קומוניסטאן. בסוף המלחמה ביקשו האגודות המקצועיות שבמהוות הקרמוניסטיים להצטרף להתאחדות, כחלק מן הנסיון הכללי ליישב את חילוקי-הדעות שבין הקומוניסטאן לקומוניסטים, וצ'ו היה נוטה להסכים. מכיון שההתאחדות, הצייתנית לשעבר, היתה להסידת השלום, האחדות ותנאי עבודה משופרים, שלחו סוכני האגף הימני של הקומוניסטאן בריינים מאיניים לחבל במנהיגיה ולתפוס את משרדה הראשי. צ'ו, אשר הוכרו מעתה על ידי הקומוניסטאן כ„בלתי-נאמן“, נמלט על נפשו להונקונג בנובמבר 1946. שם פגעה בו מכונית ששלטונות הונקונג זיהו איתו כסוכן הקואר-מינטאן. אך הוא החלים מן הפגיעה, עשה דרכו לשטח הקומוניסטי, שם נבחר לסגן היושב-ראש של פדרצית העבודה הכליסינית שבהנהגת הקומוניסטים.

ב

יש מימרה סינית עתיקה: „דע את עצמך ואת אויבך, ונחלת מאה נצחונות במאג קרבות“. הפוליטיקאים של נאנקין שרזים במבוכה לקראת הבאות כנצרה לפני ראיונה הראשון עם בחור שאך-זה הכירתו. תמהונם משונה הוא, כי הקומוניסטים הסיניים הם מן הפובליציסטים תפורים ביותר בעולם. אם תבדוק את ספרותם השופעת לאור הדינים-יחשבוניות של מסתכלים בני-סמך הבאים מן השטח שבידי הקומוניסטים, תוכל להשיג תמונה ברורה למדי ממדיניותה של קבוצת השולטת כבר במאתים מיליון איש ושברוב תשלוט ביותר מהם.

שמונת תנאי השלום של מאו טסא-טון, שהוכרו זה לא כבר, מבהירים שהקומוניסטים מעונינים יותר

השעשוע המקובל בסין כיום הוא „לחצות“, לעבור ממחנה למחנה, בומן האחרון, מספרים, עצר איש שירותי-החשאים של הקומוניסטאן את אחד המתנגדים של מדיניות הקומוניסטאן ואמר: „אני איש אשר נקבע לרגל אחריו, אין זו מלאכה נאה, אך משפחתי צריכה פרנסה. נהגתי כך בטוב-לב. הרבה דברים שעשית לא הכנסתי לחיק שלך. אני מקה שתזכור זאת בעתיד“. מרגל זה ביקש לעבור מן המחנה המפסיד אל המחנה הזוכה.

מסיבות חברתיות אף הן משמשות לצרכי „חצייה“, בני-אדם מפשפשים בזכרונם למצוא ידידים, בני-כיתה, וקרובים במחנה הקומוניסטים, אשר להם יראו את מסירותם, הגברת סן יאן טסן, אלמנתו של מייסד הרפובליקה הסינית, הצירה על מספר האנשים שלאחר התרחקות של שנים החליטו פתאום לבקרה ביקורים של נימוסים.

הסינים קבלה היא בידיהם ששטות היא לאדם להיות מן המפסידים מתוך תן ותשיבות בשעל שיכול הוא להיות בין הזוכים. אחד האנשים שיעץ את נאנקין במפגיע לדבר שלום עם הקומוניסטים הוא מרשל יאן הסיי-שאן איש שאנסי. זקן מצומק זה הוא אחד משריי המלחמה הפרובינציאליים הערמוניים ביותר וארוכי-הימים ביותר. השלטון בשאנסי היה בידיו כמעט ללא הפסק משנת 1911: הוא סייע בידי כל צד זוכה לזכות ובידי כל צד מפסיד להפסיד.

בשנת 1937, לאחר שהיאפאנים התקיפו את סין, הרשה לנציג יאפאני להישאר בכירתו. בשנת 1938 התליט שהיאפאנים לא יראו ויתנו אלא ינסו לכבוש מחוז; ואז פנה להם עורף ונתקשר עם הקומוניסטאן והקומוניסטים, ששניהם נלחמו אז ביאפאנים. עד 1940 הגיע לידי סברה שהיאפאנים ינצחו ו„בא במבוכה“ בגלל גייסות קומוניסטיים חזקים שנלחמו עם היאפאנים במחוז. משנכנסו ארצות-הברית למלחמה, היה מפסק ומחס במקצת, אך עשה חוזה „אי-התקפה“ עם היאפאנים שלפיו החזיקו הם בקיום מסוימים נגד הגייס השמיני של הקומוניסטים והוא החזיק באחרים. אחרי כן פיתה את הקומוניסטאן לשלם לו על מנת שלא יעשה יד אחת לא עם היאפאנים ולא עם הקומוניסטים.

חדשה — בלא האמנסיפציה והפיתוח של אישיותם של מיליוני אנשים, כללו של דבר, בלא מהפכה דימוקרטית שלמה, כל נסיון להקים סוציאליזם בסין יהיה חלום אוטופי.

הריפורמה של השיטה האגררית, הודיע מאו באפריל אשתקד היא עיקר תכנה של מהפכתה הדימוקרטית החדשה של סין. הקו הכללי בריפורמה זו הוא... לבטל דרך שיטה והבחנה את מי שטר הניצול הפיאודאלי ולפתח את הייצור החקלאי. הקבוצה הקטנה של בעלי-אחוזות-הסוחרים-ספרים, כחמישה אחוזים מן הישוב הכפרי, בידה הבעלות על מחצית הקרקע, מקבלת דמי-חכירה על 60 אחוז מן היבול, מקבלת רבית קצוצה עד כדי 60 אחוז, וצוברת רווחים על ידי אגירת חלקה ביבול בתקופת בצורת ורעב. בעלי-אחוזות אלו מן הנוסח הישן אינם משתמשים אף בחלק מרכושם לשיפור הקרקע, והריהם מקיימים את חוביהם במחית-רעב כזו שאין ידם משגת זרעים טובים, זבל מתאים, או כלי-עבודה מספיקים להשגת פרודוקטיביות גבוהה. הקומוניסטים סבורים שאם ינתנו לאכרים קרקעותיהם של בעלי-האחוזות ויופחת מעליהם עול הריבית והמסים, יהיה בידם עודף להשקעות בשיפור הקרקע ויוכלו להגדיל את הייצור. החרמת קרקעות והעברתן נתלזו טיהור פוליטי בכפרים שכבשו הקומוניסטים. קודם לכן היה השלטון בכפרים בידי ממונה מטעם הקואומינטאן המייצג את האינטרסים של מעמד בעלי-האחוזות-הספרים-הסוחרים. השלטון החדש שולט באמצעות האכרים העניים והבינונים, המורים וכמה מן הסוחרים, כמה מבעלי האחוזות והאכרים העשירים הופקעו מידיהם לא רק אדמתם אלא גם שאר נכסיהם. אחדים מהם, שנאשמו בשיתוף פעולה עם האימפאנים או עם משטרת הקואומינטאן הוצאו להורג.

טיהור זה בכפרים הרחיק לכת, כפי הנראה, כי עורר התנגדות רבה והפחית את הייצור. באפריל אשתקד התקיף מאו טסה-טון את המגמה הזאת כ„סטיה שמאלית“ והזהיר שלא לשכות „עקרון אסטרטגי חשוב זה כי בעבודת הריפורמה הקרקעית הכרת היא לנו להקים הזית מאוחדת נגד המישטר הפיאודאלי“. הוא הוסיף ואמר כי „העם צריך שירגיש כי מה שאנו עושים מתקבל על הדעת לגמרי“.

המדיניות הקומוניסטית בערים יש לה מטרה מכרעת אחת: ייצור. בכמה מקרים חשובים האריכו גנרלים קומוניסטיים את כיבושה של עיר לפי שקיח להשגת תעשיותיה בשלימותן בלי מלחמה. אחד מעיקרי תעמולתם הוא לתבוע מן הפועלים והמהנדסים להישאר על משמרותיהם, ובשעה שצבאותיהם נכנסים לעיר הרי הם חשים מיד אל המפעלים החשובים כדי למנוע הריסתם.

בדק-בית יסודי ובשינוי-מגמה פרו-סוביטי של מדיניות החוץ מבשלום מהיר, תנאים אלה כוללים את העמדתם לדין של כמעט כל מנהיגי הקואומינטאן כ„פושעי מלחמה“, והוצאתם ממשלת קואליציה עתידה שבהנהגת הקומוניסטים, ביטול הקונסטיטוציה הקיימת, שמיסודו של הקואומינטאן, החרמת רכושם של משרי פחות קונג וסונג, ריפורמות קרקעיות, וביטול „החוזים הבוגדניים“ עם ארצות-הברית. כמה ממנהיגי נאנקין נדחפו על ידי הומרת התנאים הללו להתנגדות אתרונה, אך רובם חשו ללכת בעקבות פקדונותיהם ומכוניו תיהם לפורמוזה או לאמריקה.

הקומוניסטים אומרים להשתמש בתנאי השלום וברשימות השחורות על מנת לשנות את פני סין. הרבה התוכחו ודשו ללא יסוד בשאלה, אם הקומוניסטים הסיניים הם סטאליניסטים גמורים או רק דימוקראטים אגרריים. סטאלין עצמו פירנס את הרעם המוטעה על דימוקראטיותם באמרו לציר האמריקני, דונאלד נלסון, שהקומוניסטים הסיניים הם „כצנזן הזה, אדומים מכוף, ולבנים מבפנים“. לאמיתו של דבר, הקומוניסטים הסיניים הם מארכי-סיסטים תיאורטיים מאסכולת לנין-סטאלין שטכסיסיהם וקביעת-זמנם מושפעים ומותנים מרבע המצת של עבודתם בכפרי סין. בתורת מארכיסיסטים סבורים הם כי החברה מתקדמת מפיאודאליזם דרך קפיטליזם לסוציאליזם. סין, לדעתם, היא פיאודאלית ברובה, ביהוד במחוזות הכפריים, וקפיטליסטית במידה מסוימת בערי הנמל. סין, לדעתם, גשורה פיאודאלית למחצה ותעשיינית למטה מן הראוי, בשל ענינן של מעצמות המערב ויאפאן לקיימה כשוק כביר ובמקצת בעטיים של מעמד בעלי-האחוזות-הסוחרים-הספרים בכפר זה. קפיטליסטים הביורוקרטיים בעיר, „קפיטליסטים ביורוקראטים“ הוא כינוי-נוי ל„ארבע המש׳ פחות המתובבות“ — סונג, קונג, צ׳יאן לצ׳אן — שצברו הון רב לא על ידי ייצור, אלא על ידי השליטה במנגנון הממשלה, תנאי השלום של הקומוניסטים ורשימתם השחורה יערפו גולגלתו של מעמד זה, לפחות על דרך ההשאלה. אין לאיש תקוה לחזיק מעמד אם הקומוניסטים יראוהו קשור ב„שרידי הפיאודאליזם“ בכלכלת סין או כמכשול לנסיגתם לשים קץ להשתעברותה של נאנקין לוושנינגטון.

ג

קאו אינו סבור כי סין תוכל לעבור ישר מפיאודאליזם למחצה לסוציאליזם. בחוברת שלו „על שלטון קואליציה“ אמר בפירושו: „בלא מדינה מאוחדת, דימוקראטית חדשה, בלא פיתוח כלכלה קפיטליסטית-פרטית וקואורטיבית ובלא תיבות לארץ בית, פדעית ועמית — היינו תרבות דימוקראטית

ד

בעוד שהקומוניסטים תקיפים בדעתם לחסל את הקאפיטאליסטים הביורוקראטיים, הנה הודיעו בפירוש בתכניתם ובפעולתם כערים הנכבשות כי לפי שעה, הם רואים בעין יפה את הקאפיטאליסטים התעשיינים. כנראה מבינים הם כי עד שסין תוכל לבנות תעשיות גדולות בבעלות המדינה, עליה להיות תלויה בבתי-חרושת שבעליהם פרטיים אך המדינה מספקת עליהם למען הספקת סחורות חיוניות. בנאומו באפריל התריע מאו כנגד „הסגת גבולות” של המסחר והתעשייה וכנגד „הפגיעה בתעשייה ובמסחר כשדה מדיניות המסים.” דינים-חשבונות אחרונים מטסיואן, מוקדן, ושאר מרכזי התעשייה מוכיחים שמנהיגי הקומוניסטים משתדלים בכל כוחם לקיים יחסים נעימים עם בעלי בתי-החרושת. סבורים הם שיוכלו לקיים תמיכתם של בעלי-התעשייה הסיניים משום שהשלום והריסורמה הקרקעית יגדילו בהרבה את השוק הפנימי.

רבים הביעו תמהונם על שמאו תבע ביטול „החוזים הבוגדניים” עם ארצות-הברית כתנאי של שלום, ואולם הקומוניסטים גילו זה-כבר כי הם מבקרים להוציא את סין מן המחנה האמריקני במלחמה הקרה. יתר על כן, חוששים הם מאוד כי בהשפעת אמריקה יצליח „טור המישי” לחדור לתוך שלטון הקואליציה שהם אומרים להקים בסין.

ידיעות על המדיניות הקומוניסטית בעתיד הגיעו לפייפין מאחר-בין ושיצ'יאצואן, שם קיימו הקומוניסטים שיחות סודיות עם נציגי הליגה הדי-מוקראטית. הועד המהפכני של הקואומינטאן בראשותו של המרשל לי צ'י סן, ועם מתנגדים בלתי-קומוניסטים, ליבראליים ושמאליים אחרים של הקואומינטאן, דינים-חשבונות קטועים משיחות אלו שהגיעו אלינו מעידים שהקומוניסטים יסתפקו בשתי המישיות מן התיקים בממשלת הקואליציה, הללו יהיו, יש לשער, התיקים העיקריים.

לפני כארבעה חדשים הציעו הקומוניסטים שממשלת הקואליציה תייצג חמשה יסודות — המפלגה הקומוניסטית, הליגה הדימוקראטית ושאר קבוצות מיעוט, הועד המהפכני של הקואומינטאן, מנהיגים בלתי מפלגתיים (ובכללם, מן הסתם, נציגי המיעוטים האֵתניים), ומנהיגי אכרים ופועלים. הואיל ומקום מיוחד יישבר לוועד המהפכני של הקואומינטאן בנפרד משאר מפלגות המיעוט, הרי יש להניח כי קבוצה זו תירש את המנגנון של מפלגת הקואומינטאן. הקומוניסטים יכולים להרשות לעצמם להסתפק בפחות מרוב בקבינט משום שיש להם מפלגה ממשמעת

בעלת שלושה מיליון חברים וצבא מנצח בן למעלה משני מיליונים איש.

שום הילוקידעות חשובים בנוגע למטרות הקרובות אינם מבדילים בין הקומוניסטים ובין בני-בריתם הליבראליים. מדיניותו של מאו סטה-סון אינה דורשת סוציאליזם אלא תקופת מעבר ממושכת — הקרויה „דימוקראטיה חדשה” — שבה תצא סין מימי-הביניים. מאו סבור כי סין תישאר „דימוקראטיה חדשה” כהמישים שנה עד שיוכן בסיס כלכלי לסוציאליזם.

תחת לפתוח במדיניות-חוץ פרו-סובייטית לאֵלתר, יש לשער כי הקומוניסטים יתחילו להוציא את סין מן המעגל האמריקני על ידי התקפת תכניות אמריקה לבנות את הריסות יאפאן. בקו זה יזכו לתמיכה רחבה מאוד ביאפאן. אומרים כי יש בדעתם לצאת גם נגד הסכמי יאלטה אשר נתנו לרוסיה זכויות מיוחדות בפורט ארתור ובדאיראן — שמועה זו לא נתאשרה אך מתקבלת על הדעת. צעד כזה יזכה את הקומוניסטים בהערצה רבה בסין, יעלה את קרנם בעיני המערב, אף לא יפגע באינטרסים האסטרטגיים של רוסיה, לפי שמאנג'וריה כולה נתונה בידים ידידות לסובייטים. מגמות אלו יש בהן משום הפתעה למסתכלים מן המערב, שרבים ציפו באורח מיכאני לקואליציה סניית בהנהגת הקומוניסטים שתהיה בנויה לפי תבנית המדינות הנתינות באירופה המזרחית. לכל היותר קיוו כי מאו יהיה לטיטו שני. הם התעלמו מן החילוקים החשובים בין הקומוניסטים הסינים ובין המפלגות הקומוניסטיות של אירופה המזרחית. סין, שלא כמדר נות אירופה המזרחית, לא שותררה מעול הפולש בידי רוסיה. אף על פי שהקומוניסטים הסיניים מיחסים לרוסים את מיגור צבא קואנטונג היאפאני במאני ג'וריה, מודים הם שהמכות הניצחות, ביחוד בים וכאוויר, מידי האמריקנים באו. סבורים הם כי הם עצמם העסיקו את הקבוצה הגדולה ביותר של צבאות היבשה היאפאניים. בעוד שצבאות הקואומינטאן ישבו רוב המלחמה בחיבוקי-ידיים.

יש לזכור גם זאת, כי הקומוניסטים הסיניים, שאינם סלאיים, אין להם כל אותם הקשרים הלשוניים והתרבותיים החזקים עם רוסיה שעמי מזרח אירופה מרגישים בהם. לעומת זאת יש בלבם גאווה עזה על תרבותה הקדומה של סין, ואמונה בחשיבותה של סין, שעברה בירושה מדור לדור, שמה העתיק של סין „צ'ין קואו” תרגומו המדויק הוא „הארץ המרכזית”, שפירושו כי סין היא מרכז העולם. הרבה סינים צעירים נעשו קומוניסטים משום הרגשתם כי תכניות הקומוניסטים לאינדוסטריאליזציה ולחדוש פניה של סין יתנו לה את האפשרות לתפוס את מקומה המגיע לה כמעצמה עולמית.

בפתחו של משעול

שלמה ניצן

ישוב היה במרומו של רכב אחד בשיירה, ונתון להסתכלות גרויה ומעלה־מראות בנוף־הגבעות שלפניו. הסתכלות זו בגבעות, שהיה דרוך בה ושבויה לה — ניכר היה בו, בשרגא צור, כי לא משום קסמן באורו העקר של הירח באה. קשוב היה לחביוניו של הגוף הלילי, והגבעות, לא היו לגבי דידו אלא סימני־היכר להתרחשותם של חיים רבים בלילה אחד משכבר.

אותו ערוץ עצמו מתפתל לו, עתה כאז, מתמשך ובא מן ההרים, מן השדות גבוהי־הקומה אשר לישובים, הוצה נייטראלית שטחים שהיו עדי־לא־כבר תחומי־הפקר, מרחיב פתחו לסני הבקעה, ומשתפל לתוכה בשובה ונחת. על גדותיו, במקום שפתחו מרחיב, רבץ הכפר, חצוי, משכנות על גדה מזה, ומשכנות על גדה מזה. ומדרונים עזים ירטו מכל עבריו.

השיירה התנהלה בקצבה האיטי, מכונית אחר מכונית אחר מכונית. וחיילים רבוצים היו ברומן כצרורות חקי אלה, ומנמנים; ומעשנים; ויורקים בצדי־הדרך. נשקם מקופל תחתיהם והתחמושת ארוזה בארגויה — אין, משמע, כל כוונה לעשות בו שימוש. לפי שעולים היו לכפר אשר ניטש ונפל ממילא, כתוצאה מאיגוף מקיף, והרי זה אותו כפר עצמו, ואלה מדרוניו, אותם מדרונים עצמם — — —

ואותו לילה משכבר נתלקט זכרונות־זכרונות ועמד כהויתו על הגבעות, והלך אל תחילתו עם הערוץ — עם זה הערוץ שהיו מתנהלים לארכו.

היתה השורה הערפית משתחלת בעשב הגבוה ובוססת בשלוליות שנקוו במהמורות השדה. הם הלכו קוממיות ולא הקפידו, לפי שהאפלות היו עדיין שלהם, ואורות־ישוב פרטו להם הילת־בטחון עד מקום שטווח קרביהם מגיע, וצפו בהם נאמנות מאחור. עדיין שרויים היו באפלות המוכרות, ולכן נוסכות המימות, ובטחון, אשר לשדות הישובים. הגשם ניתך מפלים־מפלים במהומה רבה וקולנית, והיה נעצר באחת, וחזר וניתך.

משהגיעו לגבעה אשר במורד, העלו מס לזהירות ועקפו אותה ויצאו אל מעבר מזה ומצאו עצמם לפתע מנותקים לחלוטין וללא ערעור מהאורות הרחימים שנשתלחו אחריהם כל העת כברכות־פרידה חרדות. האפלות נהיו זרות, עוינות, שוחרות־רע. מעתה ואילך מהלכים היו בשטחו של האויב, והגשם היה מתלקח וניתך, נשאו רוביהם במהופך, הקנה למטה. היו בוססים בשלוליות באדישות, בלי להקפיד, ומניחים למים לפרוק לנעלים, לזוף מתחת לבגדים, לצלוף בפרצוף. על דבר אחד תקפידו — שיהיה הרובה מהופך והתחמושת יבשה. וכשהיה הראשון המוליך כורע על ברקיו במים ועושה אתנחתא, היתה כל השורה, כשפיפון אָדיר, משתופפת וכורעת. משתופפים וכורעים, משתופפים וכורעים. והגשם היה בא עתה תכופות יותר, משים עצמו מחתרת להולכים בו, ומגביר מהומה במתכוון. הגשמים והלילות — ידידי המסתערים במפתיע. עצר — עצמו החששות; כל שעל צפן מארב. כל רשרוש אמר אויב.

ולא היה שום חילוק בדבר, אם מצוי שם בין המהלכים אחד המתקרא שרגא צור דוקא, ואביו שמו יחיאל והוא כנאי, ומצויה נערה, אחת הגר, והוא רוחש לה אהבה. כשם שלא היתה

לדבר כל חשיבות אם האחר, והוא אדום־שער, שמו יורם ליון, שלוקח לכאן משנתו הראשונה באוניברסיטה, ואותה שעה ממש מסובב מורה שלו על בתי־קפה שבעיר ומהלל בינתו הרבה במתימטיקה, ושלישי בשם נפתלי חן, בן מושב, שפסוקת לו ושערותיו גולשות לו בחירות מוצהרת, וכן לא היה שום משקל וערך לשאר פרטים מיוחדים של כל אחד מהם. מהלכים היו בגשם, בשטחו של האויב, וצפויים כולם לאותו גורל. ולא זה החקי בלבד טשטש כל־כך את ייחודם, היתה אימה, וכל הלבבות נשמו אותה, היתה חשכה, אותה חשכה לכל, אף על פי כן לא יכלה שותפות זו, והריעות שהצמיחה, לבדידות, שדוקא היא אשר ייחדה כל אחד לעצמו, שתלה אותו בתחמומו ונתנה בלבו אותה אמונה הסרת־שחר, שדוקא הוא, איך־שהוא, לא יפגע, איש לא המחיש על עצמו את המות.

משהגיעו לגבעה שלפני המשלט המשוער, נשחחו, מסקדים נועדו להתיעצות־רגעים, ומיד יצאו יחידות יחידות, יחידה יחידה ומשימתה. פרט לרגמים שעלו על התל הסמוך, אלומות אור חופזניות שזרקור רחוק ועוין הטיל עליהם, אילצום עד־מהרה לרדת ולהציב את המרגמות, באין ברירה, על קרקעיתו של הערוץ, במקום שמתחיל להרחיב, יחידת ההבטחה התפרסה סביבן וכוננה את הרובים, שכובים היו בשלוליות, מרעידים מקור, ומגביהים רזביהם מעל לרשם, הללו שהלכו נשאו צעדיהם עמהם ולא הותירו כל חד, הרגמים גמרו להרכיב את המרגמות וכרעו לצדן.

הרוחות פתשו בדממות והניפו אותן נחשולים־נחשולים, והלילה היה שבי ומצומצם בתחמומו של הערוץ.

עד שנתפצחה יריה אחת, רחוקה, רפה, בודדת מאד זאובדת במרחביהן של החשכות. תכפה שניה — ומיד נתעצמו, המונים המונים, והיה ברור, שהיחידות שהלכו נתקלו באויב. שרגא צור שבי בדריכותו, מבטיו צמודים לנוף הגבעות והלילה ההוא מוסיף ועולה מלפניו פרשיות־פרשיות, הוא מקדמו ואץ בפעמי־לב, כפוי, כפושע למקום פשעו, טוב שהשנים ישנים עדיין, מוטלים כצרורות חקי אלה, צרור אחד הגר, צרור אחר נפתלי חן.

נפתלי חן, רבוץ היה, כמוהו, ברפש, ונצמד לאדמה אותה שעה שהחשכות הרחוקות כיוונו אשן אל פתחו של הערוץ, להקים בו מחסום־אש ולמנוע, ראשית־חכמה, התקרבותה של תגבורת, וקשה מכל, שמצויים היו על אפס־מעשה מוחלט, כשהקלעים מתפצחים חדות ומעלים משפכי עפר בסמוך, הם שכבו במפולש, צמודים ככל האפשר לאדמה, ללא מחסה כלשהו, לא היתה ברירה אלא להצמד ככל האפשר לאדמה.

כל זמן שברד העופרת הכיל קלעי־רובה בלבד, עוד איך־שהוא, אף־על־פי שהיו מתפצחים ונופלים בסמוך ומעלים משפכי עפר, והעפר מנתר על גופו, שיניו נקשו וגופו הרטיט בשלוליות — לא כלום, לא כלום, עד שנפל פגז, ומיד אחריו עוד אחד, וחם שוכבים במפולש, ללא מחסה כלשהו, אפילו כדי השליית־בטחון רפויה ביותר.

ואז אירע הדבר, לדיוקו של דבר: הוא לא נשא רגליו מרצונו, הן נשאוהו והחלו רצות, על דעת עצמן, כביכול, פגז שלישי התפוצץ באדיר, הוא היה חמום מאד ולא הבין מפני־מה אין כל השאר רצים, מדוע הם עומדים שם, מדוע הם עומדים שם? ומדוע נפתלי שוכב ואינו זוז? ואיך יורם ליון מתעסק במעומד במרגמה? ומדוע אינו נס לגבעות? ודאי נשתגע, כולם בודאי נשתגעו.

היה רץ ומטפס על גדות הערוץ, משכיל להיאחז בכל זיו ובליטה, על אף העמסום שבמוחו — אין זאת כי ה'לם הוא — והיה נמשך למעלה, לגבעות, ומטיל עצמו מעבר לתו, ונמצא שכוב בשטח שאינו בר־פגיעה לקלעים.

במערב נאסף הלילה שטחים־שטחים. במזרח פשט היום המפציע הילת דמדומים, כמין סיור מוקדם — לראות אם נקיים השמים מכוכבים וכשרים לפניו לעלות. הגר ונפתלי חן עדיין רדומים היו — האור המכה על פניהם לא יכול לשנתם. שרגא צור חי מחדש את חרפת מנוסתו לכל פרטיה. ולא היה בכך משום נחמה־פורתא, שבינתים שפשוהו קרבות, והיה לעז־נפש והכל ידעו על כך, והצמיח לו שפם עבות, ועולמו מצוי אצל חבריו והוא שתול יפה בתחומו. לעולם יהיה נושא אתו את מנוסתו. כקוץ ממאיר. כזכרון שהפך שונא־בנפש.

בינתיים יצאו המכוניות את הלילה ומשכו בדרכי עפר, בתוך הילתם של דמדומים. השיירה נעה ומרחקים יציבים עמדו בין המכוניות המתקדמות. והמנועים בטשו בדממות בחימה שפוכה כקוראות־תגר על עולם זה שהוא מאופק ואחיד עד לשדותיו וגיאותיו ואפקיו — הליליים מזה והשחריתיים מזה. והירת, לבו הבהיר של הלילה, עדין השיט עצמו ברקיעיו כלב תועה ואורותיו מהלכים היו על הגבעות ועומדים על נפשם מפני החשכות מזה ובהקו של שחר מזה. עתה נראו המדרונים בפרטי־יחודם. אלו המדרונים המסולעים, אליהם גופצה ההסתערות. תחילה הלך הכל למישרים. גבעה אחת ושניה ושלישית נפלו בידיהם בזו אחר זו. עוד גבעה אחת. עוד גבעה אחת, לעזאזל! אלא שאותה שעה חָבַר להם, לערבים, בן־ברית אדיר כוח ורבי־הוד: השחר.

את בריתם כרתו היהודים עם הלילות. השחר היה מסתער עליהם כאויב מושבע. משל הם שדי־לילה קטנים שהאור מניסם. הם חירפו את האור העולה, את הבקרים, את השמש. הם היו למורדי־אור: הם! —

החלה הנסיגה. פוזרים ירדו מן הגבעות ונתלקטו ליד המרגמות. מרוטים, רצוצים־לעיפה. הם הלכו ונשאו פצועיהם ומתיהם אתם. הם הלכו וכשלונום הלך אתם. נפתלי חן, יורם לוין ואחד ממכף הלכו במאסף. רוביהם ניטלטלו בידיהם במאוזן. משעול על הרכס נגלה לפניהם השטח שמעבר לגבעות. השיטו עיניהם על פני השטח ויורם לוין אמר: נדמה לי אחד שוכב שם. ואף־על־פי שהילתו של השחר כבר היתה בגבורתה, נשתופף ורץ לעבר הגויה. נפתלי חן והממכף הלכו בעקבותיו.

— שרגא! אמר יורם, הרי זה שרגא צור! וכרע לידו ולפת את פרקי־דו.

— הוא חי! צעק, הוא חי!

— שטח מת כאן. תמה הממכף, איך נתגלגלו לכאן כדורים?

— לא נראה כל פצע, גם דם לא. אמר נפתלי.

הם התקינו עצמם לגררו אתם. ושעה שיוורם לוין הגביה עצמו כדי לתפסו לשרגא מתחת

לזרועותיו — שמעו פצוח של קלע וראו ידיו של יורם לוין מתרפות וצונחות.

— חובשים! צעק הממכף. ותוך כך פרס עטיפתה של תחבשתו האיטית וחבש לו ליורם

פצעו.

החובשים הטילו את יורם לוין על אלונקה ונשאוהו. נפתלי חן והממכף נטלו את שרגא צור.

עד שלא יצאו תחומו של השטח הנגלה נשתלחו בהם קלעים בודדים. הם רצו והאור גבר ועלת.

שוב נשתלחו בהם קלעים, אך הם הקדימו והטילו עצמם מעבר לרכס.

שעה שירדו לערוץ פקח שרגא צור עיניו. הראיה שבה אליו ממרחקים רבים. הראיה

שבה והגישה לו את העולם. מדוע הם סותבים אותי?

— אני הולך, מלמל, אני הולך... מדוע אתם סוחבים אותי?

— תהכרה שבה אליו, אמר הממכף.

— איך, יא־שרגא? שאל נפתלי חן.

— לאן אתם סוחבים אותי? אינני חולה.
 — תוכל ללכת?
 — כן. כן. אינני חולה. לאן אתם סוחבים אותי?
 הורידוהו, כרכו זרועותיו, זרוע על צואר, זרוע על צואר, ומשכוריהלכו.
 — היית נטול הכרה, אמר הממכף, מה קרה לך?
 — אינני יודע. לאן אתם הולכים?
 — הולכים לבסיס.
 — אנחנו בתמרונים?
 — כן. בתמרונים.
 — ולאן אנחנו הולכים?
 — כבר אמרנו לך, לבסיס.
 — מאין אנחנו באים, ממסע? איני זוכר כלום.
 הממכף האריך רוחו. הלם, משמע. לגבי דיודו היה המקרה מחוור די־צרכו. לא אחת ראה בחור מאבד עשתונותיו בקרב ורץ לגבעות.
 — כן. השיבו לו. ממסע.
 — ממסע? ולאן אנחנו הולכים? יש לי בחילה איומה.
 הכרתו היתה צפה ושוקעת, צפה ושוקעת, בריוח של שניות.
 — ומדוע אתם תומכים בי, נפצעתי? איפה נפצעתי? היה קרב, נכון? ולאן אנחנו הולכים? אין לי כל כאב. אנו שבים מתמרונים או מקרב?
 — מקרב, שרגא. ועכשו אל תדבר. אחרי־כך כבר נספר לך.
 — לי קרה משהו. מה קרה לי? מדוע אינכם מספרים לי? יש לי בחילה איומה. אל תחזיקו בי, אני בריא. אני יכול ללכת. ספרו, מה קרה?
 הממכף חזר וסיפר. הממכף נהג באורך־רוח. נפתלי חן התריש כל הדרך. זרועו של שרגא כרוכה לו על צוארו, והוא הרהר בו, בשרגא צור, הרהורים קשים. מה ביקש שם, בשטח שמעבר לגבעות, איך הגיע לשם, מתי הגיע לשם, לשם מה, ובכלל — הרי אין בו כל פצע. מה קרה לו בעצם? ויורם. הללו שם נושאים את יורם לזין. בגללו, משמע. בגלל אחד שכזה — נפתלי חן התחיל להבין: בגלל אחד שכזה, שסרח. —
 מצד הישובים נראתה מכונית־משא מדדה ונפתלת עם החתחתים שבשדה, משלחת גלגליה בעשב הגבוה, קרבה ונעצרת לידם. העלו עליה את יורם לזין ושאר הנפגעים. נפתלי חן קסץ למעלה והושיט ידים לשרגא צור.
 שרגא העלה רגל אחת על זינו שבדופן, אחז בידיו המושטות של נפתלי חן וראה בתוך כך איך השורה הערפית עוקפת את המכונית, איך האנשים עוקפים אחד אחד את המכונית, מביטים בה שותקים ועוברים הלאה. והם רטובים ומזוהמים ואבלים, והם אינם עולים על המכונית. הם עוקפים אותה ועוברים הלאה. מה פתאום אני עולה? מדוע דוקא אני? אינני רשאי לעלות. אל תעלה, שרגא.
 — לא. צעק. אינני עולה.
 אסף ידיו והתפרץ לשורה הערפית ללכת בתוכה.
 נפתלי חן רצה לשאול מדוע, והממכף היסה אותו. והלך אחרי שרגא צור. לאחר שהועלו כל הנפגעים התפרצו כל השאָר לעלות, וכל מי שהיה קרוב למכונית עלה. שרגא צור נחלץ מהם והחל בוסס בשורה הערפית והממכף אחריו. נפתלי חן נשאר במכונית.

רק לימים. כשהיה חוזר ונשמע לרצונו, שעצם בו כצו, ודוחה אפשרויות של התחמקות ונזחות ומעדיף דרכם של מעטים, ומעשים שצריכים העזה, עמד על משמעותו של אותו מעשה פשוט כשעמד לפני המכונה, והוא המום הכרתו מסורסת עליו, וסירב לעלות עליה. מעשה שממנו נתמשכו מעשים והתנהגויות, שנסתברו בבקשת כפרה שלא מדעת על מנוסה זו שלו, כפרה הניתנת אולי לשיעורים, אך אינה מגעת כדי מיצויה של מחילה אחת גמורה. יורם גוע אותו לילה.

המכוניות נכנסו לתחומי ההפקר וחצו את דממות־הבכורה שנקוו זה עתה לאחר חדשים של יריות ורעש־קרבנות. נפתלי חן פקת עיניו וחזר ונתנמנם נמנום קלוש של טרם־יקיצה. יורם לויין גוע אותו לילה במכונית. מפיו של הממכף נודע לו הדבר, לאחר ששב לאיתנו. „הוא נפצע בקרב?” שאל שרגא. „אינך זוכר איך העלינו אותו על המכונית?” „איני זוכר כלום”. „ואיך סחבנו אותך, אני ונפתלי חן, וכל הדרך שאלת שאלות?” „אתה ונפתלי חן? אינני זוכר כלום”. „ואתה, איך לא רצית בשום אופן לעלות על המכונה. אינני עולה, צעקתו” שרגא משך בכחפיו. לא כלום, לא שום דבר, אבל יורם. „איך נפצע יורם?”

אין כל טעם להעלים ממנו, סבר הממכף, חן הוא יודע, הוא רק אינו זוכר. שרגא צור הקשיב, הביט בו בממכף בשפתיו המרחישות, החריש. כך, מכונית, את הגבעות הוא זוכר, ויורם? את יורם לא ראה כלל. ומכונית, ומכונית? ! כן, טוב שסירב לעלות. קלושות קלושות דמדמה בו תבניתה של מכונית־משא רחוקה העומדת בעשב גבוה ואישים עוברים והוא הסרב לעלות. סירב לעלות, משמע, טוב שסירב. הוא נאחו בסירובו כבתפנית־חיים, וזהו, סיים הממכף, וזהו, נענה שרגא בראשו, ונחרד לפתע ורצה לדעת עוד משהו. אמר: ו... ו...

ונתן בממכף מבט מיחל, סוחט תשובה במפגיע.

— ויורם, אמר שרגא צור, הוא —

— הוא היה נטול הכרה, נענע לו הממכף, מרגע שנפצע ניטלה ממנו הכרתו ולא שבה עוד.

משמע שלא ידע, ומיד לאחר כך: טוב שלא ידע. שהלך להציל אחד שסרח —

לימים נפל גם הממכף, עתה נותרו שניהם, נפתלי חן והוא עצמו, שנים שיודעים, נפתלי חן לשונו מדוגדת בפיו, וכל־אימת שראה את השעה כשרה לפניו, היה מעלה עיניים ומספר דא והא, פרשת שרגא צור לא סיפר, ושרגא הכיר לו תודה על כך, תודה חרדה, מתרפסת, המקנה עליונות לנפתלי חן, נפתלי חן, אחד נפתלי חן הנושא חרפת מנוסתו בזכרונו, מתאזה היה שלא ידע, שיחדל לדעת, שמנוסתו, וכל הכרוך בה, תימחה, תהיה כלא היתה — שלא יהיו כאלה הזוכרים.

שלא יהיו כאלה הזוכרים, אף שבינו לבינו ייחל בחשאי, בלי שיודע בכך, כי יפתח פיו דוקא, שיהא אחד נפתלי חן מספר ומרחיב ומגולל את הפרשה כולה, והגר תקשיב, ותדע, וכולם ידעו, וימחלו, אולי, הכפרה שבמעשים, אפילו הם נועזים, ובעלי חשיבות, ורבי תהילה — היא בלבד לא הניחה את דעתו, נזקק היה למחילתם של אנשים.

אף על פי שלא היה בדעת איש להרשיעו, אולי דוקא משום שלא היה בדעת איש

להרשיעו.

לשוא הוכיח את עצמו, כי אין בו אשמה, שהלם זה שהכריעו כמוהו כמחלה או תאונה, אין בו כל רבב, ואפילו יורם לויין, מה אשמתו שלו? הדברים התגלגלו ולא היתה לו כל שליטה עליהם, הוא אינו אלא תולדה, ובשום פנים אינו עילה — כמוהו כיוורם, לשוא, לשוא ייסר את

עצמו, כי —

כי גייתו של יורם לזין מוטלת היתה במשעולו. לחנם יהא עובר ומרחיק — לפתח כל משעוליו רובצת זו. יהא עובר ועובר וחוזר וניגף בה תמיד. מעשים שאדם עושה ומעשים שנעשים בו הולכים עמו.

שרגא צור לא הרגיש בו בנפתלי חן שנחטף עמו, נשחל מתוך שמיכותיו והיה מסתכל שעה ארוכה במדרוניו של הכפר, שהתקרבו אליהם מאד, ובו בשרגא צור, המסתכל בהם, אמר נפתלי חן:

— כפר, מה? ראית כבר מדרונים ממזריים שכאלה? חכמה להחזיק בהם מעמדו תראה איזה שקט שם עכשו.

שרגא צור הביט בשקט אשר שם ושתק.

— „המטונף שבכל הענין היתה הרביצה עצמה“ העלה נפתלי חן זכרון־לשמו. „כשאתה מתנועע או צועק או יורה — אתה מתגבר על הפחדים כמרבלום.“ — היה מסכם וחלך — „וענין התפצחות הכדורים והפחדים והפגזים הרי אלו תנאים שכבר הורגלת בהם.“ — הציב נקודה — „ואילו רביצה זו שרבענו באפס מעשה מוחלט“ — העלה סרח עודף לזכרונו — „שלא לנוע, שלא לצעוק — לא כלום. לכן, אני אומר —“

ונשתתק באחת וחש פתאום שדברים אלו שלו מוליכים לתחום בו מתייסר שרגא צור עם זכרונותיו.

— יורם לזין — הפטיר שרגא צור ופניו היו נטויות.

שוכן הרי הוא פלה בהתייסרותו. אמת, פעם חשב עליו קשות. אבל! צא ומנה כמה חיים נזקפים עתה לזכותו — כמה פצועים משה מתחת האש. הוא, שרגא צור, כיצד תגיד לו, לאחד שכזה, שהוא מחול אָלֶף?

יורם לזין, נתעפבו הרהוריו של שרגא במקומם. אחד יורם לזין שהעניק לו במותו את חייו. את מי הציל, בסופו של דבר? אחד שרגא צור, סתם אחד — שרגא צור, בסך־הכל — שרגא צור! ומסגרת־שם זו מכילה רק חופן חיים רגילים, מאלה המצויים למכביר, מהדורות־מהדורות, ואולי, אולי דוקא זה תכנה של המלחמה, שיהיו קיימים לפני חיים רבים ככל האפשר, ואפילו רגילים, כמוראלה, המצויים למכביר, מהדורות־מהדורות? שיהיו ניצתים אורות הרבה בחלונות — אורות־מגורים חמים, נושאי־שלום, שיהיו מפכים חיים רבים בשלום?

גם הגר התעוררה, עד שלא יצאו את תחום הדמדומים, וכבר שרויים היו בעיצומו של השחר, המכוניות משכורעלו על המדרונים, אל הכפר. הגר גיערה מעליה שמיכותיה ומשכה עצמה למעלה. הגר היתה נערה, מאוד נערה, קודם־כל נערה. להיכן אנחנו נוסעים, שאלה, מה, אל הכפר הזה? מה שמו של כפר זה? והיא מתחה את עצמה למעלה והניחה ראשה על ברכיו של שרגא. שרגא לא הקפיד.

המכוניות נכנסו לפנימו של הכפר.

משכנות התושבים שוממים ונטושים היו, אך שלימים. הבתים עמדו על תלם — גאיונים, לא־מתרפסים. כאן לא יצא איש לקראתם בלחם ומלח. זה הכפר שעקר על טפו ונשיו וחמוריו והותיר דממות מחציפות ועוינות, אלו הדממות המהלכות בין בתי־המגורים — זקופות־קומה, מטיחות בוז בעינים, לא נכנעות, נאמנות לתושביהן. זה הכפר — שכבשהו ולא נכבש, שניצחיהו ולא נכנע. זה הכפר שנכנסו בו ונטלוהו כנטול גופו של בר־מנן.

— — — שיהיו חיים נושאי שלום — על גויות, וחיי שלי, חיי שלי נישאים על גויה, והעיר, והכפר, וכל הארץ, גויות מוטלות בפתח חיינו, אנו חיים בזכותו של המות, יותר מכן: בחסדו, יורם לזין, הואיל וכך, הרי אין אני דן יחידי, שוב אין אני רשאי לחיות אותם, את החיים,

ככל העולה על רוחי. חיינו הם גם חייהם של אלו שנפלו. גם שלך, יורם. —
 הגר דחקה בו כתפיה וחייכה.
 היא התרפקה עליו בחונף. היא כמו החיים, הגר. מה־פתאום? מה־פתאום מאירים לו
 החיים פנים כל־כך? מדוע דוקא לו?
 — שוב עתה עצוב, אמרה הגר.
 כתפיה נדחקו כנגדה, חונפות, ומבקשות שילטפון. הוא אספן, והן נענו לו בהתלהבות.
 בינתיים נתעצם הבוקר והיה עז ובוהק. לשוא יצאו השמים לתור אחר חורשות להשתרע
 עליהן. הואיל וכך נתרבצו שטוחות על האפרים והגבעות ופעמים אדם נקלע ביניהם והוא חציו
 אדמה וחציו שמים; ופעמים בית, או רכב, או חמור.

צִתִּים וְעֲשָׂה עֵינִי

קדיה מולדובסקי

את רחובי,	צִתִּים וְעֲשָׂה עֵינִי —
הרחוב אשר כְּמוֹנִי הוא קֹמֵד בְּדָד,	מִה טוֹב, כִּי בְּתִלְתֵּם עוֹמְדִים שְׁמִי־עַל
לובש בְּלוֹנִי קְחוֹבֹת	וְיֵצֵר נָה בְּשׁוֹם
וליום קָחֵר בְּטַח־קוֹ.	כִּי־קֵץ קֵץ וּמְסֹל,
את הַזָּקוֹ בְּמִבּוֹא קְמָטָה,	וּמִן הַקָּתָם
שָׁנִי שְׁעוֹן שְׁנַעְצָר,	גַּם
וְהַגְּרָבִים שְׁבָהֵם יִקְחֵר	מֵאלֵהִים,
מִשָּׁל נִחְשֵׁי עֲקֻלְתוֹן שְׁזַעוּ	כִּי בְּלַעֲדוֹ הַטּוֹב לֹא יֵצֵר טַה קָלֵל.
וְעַד צִנָּאר נִשְׁתַּלְשְׁלוּ	
וּבָאוּ.	

אף זֶרֶק הַחֲרָשָׁה יִלֵּם,	אֲנֹכֵר עֲתָה הַפֵּל:
וְצִפְרֹדָעִים רְכוּת הֵן סָלֵא,	סוֹסָה אֲשֶׁר כָּרְעָה בְּבָבִישׁ,
וְהֵן גַּם אֱלֵהִים,	רָעָב,
מִמֶּשׁ כְּמוֹ בְּדוֹי,	אֲחִי, הַעֲבֹד שְׁשֹׁטֵר,
יָרֵם וְגִדְיִים.	רֵאשׁוֹ הַשָּׁב,

נפתולי עם דורי

מנחם בריישא

יותר עם פרץ, ראיתי עצמי בן-חורין יותר שלא לשמוע לו. כי הדבר היה קשה עלי. הוא היה למורת רוחי.

כשאני מתכוונן בכל היקפן של ארבעים שנה אלו, רואה אני לפני דור כביר. אלה אשר הסיבותי עמם אל שולחן אחד — החל במנדלי, פרץ, שלום עליכם, ביאליק ועד צעיר-הצעירים, שבשנים האחרונות — איזו פריחה עצומה, איזה שפע קורן! ואולם ביני ובין הדור הזה עמדו מחיצות. הן היו בתוכי, ותחלה לא יכולתי ואחר כך גם לא הפצתי לגבור עליהן.

נכנסתי לדור בשעה שחלק גדול ממנו היה שכור שכרון חדש מן המהפכה אשר עברה על אירופה לפני כמה דורות: שחרור האדם, שפירר שו, בעצם, שחרורו מעול האלהות. בפאנתאיזם של שפינוזה עדין האדם ממוג עם האלותות. עם קאנט כבר עומד האדם במרכז הכל והאלוה הוא מעין סמל שלימות מוסרית. עם אוגוסט קונט יושבת האנושות עצמה על כס האלהות. האדם הוא הראשית והאחרית. באמנות החל השחרור מעול התיאולוגיה עוד בימי הריניסאנס. בימים שהמדינה נפרדה מעול הכנסייה כבר היתה האמנות משוחררת ממנה ימים רבים. אך אפילו תחת הדיקטאטורה הכבדה ביותר של הכנסייה היה ביכלתו של האדם באירופה הנוצרית להגיע לידי ביטוי חפשי רביתר משניתן לנו במישטר של אמונה שלימה. על כן היתה ההפיכה בתוכנו עמוקה רביתר.

מבחינה ציבורית ניתן לדור להתקשר באמונה חדשות, חברותיות ולאומיות, ולהעביר אליהן את מסירות הנפש של אבות-אבותינו, את הדביקות השלימה וחוסר-הסובלנות כלפי אחרים. אך מאחורי הדביקות באמונות חדשות היה מפכה והולך זרם איתן של שחרור היחיד והיה נבנה והולך פולחן האדם, האני, האישיות שהתירה אסוריה. ופולחן זה של האדם, של האני, נעשה למשתית הספרות החדשה. בפעם הראשונה אחרי התנ"ך וספרות האגדה נתעסקת המלה היהודית הכתובה ביחיד, בחיותו, נפתוליו ותשוקותיו. כך היה בספרות הסיפורית. ולפני השירה, ביחוד זו הלירית, פתח הפולחן הזה שני שערים שהיו נעולים תמיד לפני האדם היהודי

התחלתי כותב, דומני, בן י"ג או י"ד. הדבר הראשון אשר אזכור הוא שיר-לעת-מצוא ארוך. ענינו פרידתי הטראגית מנערה שעזבתני הלכה אחרי בחור אחר. כי הלה כבר ידע שאין די בשיחה עם נערות — שצריך לנשקן. השיר היה פרק מוסר מחורז — בלשון הרוסית — על גורל עם ישראל, על מורשתנו הנצחית ועל שזו (הנערה) המירה חיי-עולם בחיי-שעה. קראתי את השיר לפני בליל חורף לאור פנס-רחוב בסימטה נידחת. שיר-לעת-מצוא שני נכתב אחרי הפוגרום של קישיניב ואני בן ט"ו. ראיתי את הרוצחים והנה הם עולים לרגל לאלהיהם והלה מסתיר מהם פניו משום שידיהם מגואלות בדם אָחיו. והרי הם הולכים לירדן להדית את הדם, אך הירדן מסרב לרחוץ. לימים נפתח לי מעין של השראה מוסרית בדמות נערה אחרת. היות וארוכת צמות, שבשבת אחר הצהרים היתה סוגרת את ספרי פיסארב ויושבת אל השולחן כשאביה לומד עם אָחיה פרק ב"חובות הלבבות". הייתי איפוא התלמיד השלישי. היא לא הלכה עמי לאסיפות-המרתפים שם הייתי דורש ברבים ומסביר שאם לא תהיה ליהודים טריטוריה משלהם, לא יוכלו להגיע לפרוליטאריאציה נוסח מארכס. אך היא היתה יוצאת עמי לבולוארים "החדשים" ("הישנים" היו תפוסים "בורסאות" של המפלגות), ובאחד הערבים נתגלה לשנינו כאחד, כי אנו מאמינים באהבה אפלטונית. הקרע בא בשעה שלא יכולנו להגיע לידי הסכם בענין אבלות על שני מתים: היא בכתה את צ'כוב ואני — את הרצל. שיר-מוסר היה השיר הראשון אשר הבאתי לי. ל. פרץ על מנת שיפסול אותו: באתי בטרוניה על נער או נערה שעזבו את עמם ופנו למהפכה הכללית.

בראשית היכרותי עם פרץ כתבתי, שלא כדרכי, שירים פיוטיים כביכול או מוטיבים עממיים. מוטיב עממי כזה הביאני פעם בצרה. אמא בבית קיבלה את העתון, קראה את השיר וגעתה בבכי: איזה מין כתיבה. נערה, ושוב נערה!... היה אבא אנוס להסביר לה כי במקום שהכתוב הוא נערה הקרי הוא שכינה. כששמעתי תי אחר-כך את המעשה מפי אָבי, הסכמתי בלבי שהיה כאן מקום לבכות. ככל שנעשיתי בן-בית

יטרוף עלה מעץ — ועשה שיר, השלג הראשון
כי נראה, או נערה נשקתו, או עובתו — הכל
יהיה לשיר... עיר כי תחרב, עם כי יפול או
יקום לעיניו — גם מזה נעשים שירים...

העם עתיקה-היומין לא יכול להבדיל מעולם
בין שירה למחשבה, ואני אשר דם העם בעורקי
ניצב לפני שירי המשוררים החדשים ולא אוכל
לגרש מלבי את השאלה הטפשית: מה לי ולכל
זה?

..לא עם מנעימי-זמר, כי עם משוררים אנו...
ודומני שכולנו — הכותבים והקוראים — מתהל-
כים בעולם מושגים ודימויים זרים, מודדים
עצמנו במידות שאולות ומתאזים לשיר לפי
טון זר, כבדה מדי עלינו ידם של אלה שמהם
למדנו. לעתים קרובות עודנו שומעים באזניהם,
רואים בעיניהם ומדברים בלשונם..."

ודאי שעול עשיתי לשיר, עול שבעיורו.
אך אנשים בני כ"ד שנה אינם מצטיינים בעודף
אובייקטיביות בגישתם לדברים, וביחוד כשהם
גופם עדיין מגששים למצוא את הדרך אל
עצמם.

ב.

המחיצה השניה ביני ובין דורי היתה פולחן
האמנות.

הניגוד בין יהדות ליונות אין לו דבר עם
יופי או צורה, אשר לדברים שבכתב הרי התגיד
הוא תעודה כבירה לסגנון, לריחמוס, למלאכת-
מחשבת. הסגנון המסולסל של הספרות הרבנית
המאוחרת אינו גרוע, מן הסתם, מסגנונה של
הספרות הפילוסופית והמשפטית של אותה תקופה
באומות העולם. וכן לא היה לניגוד זה דבר עם
אמנות יופי-יום, אמנות-הבית, זו המקשטת וה-
מפארת והמכניסה רוח-חג עם צורה וצבע וצליל.
הריב העז החל במקום שהיופי התימר לעלות על
יתר תארי האלוהות או לדחקם, לא תעשה לך
פטר נתכוון לאזהרה, שהדמויות אשר תצור
האמנות לא יהפכו לאלים ושהאמנות עצמה לא
תהיה לעבודה זרה.

פולחן האמנות בא אצלנו בהכרח עם פולחן
האני המשוחרר, הוא היה חלק מן האמנציפציה,
מן הסיקולאריזאציה, האדם שנתרוקן מבחינה
דתית מצא בנושא-הרעיון, במנהיג-המפלגה, את
מורה-הדרך ואת הפוסק, באמן מצא את בעל-
המופת, את איש ההשראה ורוח-הקודש. על כן
הקצו כל תנועות השחרור שלנו, כחברותיות
כלאומיות, לאמן מקום חשוב כל-כך בתכניתן
לכיבוש האדם.

המאמין והעניו: אל העירום ואל האגוצנטריות.
אם יש לראות את העולם דרך האני והאני הוא
מרכזו של העולם, הרי כל המתרחש בתוך האני
מתרומם למדרגת התרחשות קוסמית ומי שיש
בו הכוח לשיר על ההתרחשויות הללו געשה
בחיר היצירה והריחו כורע ומשתחווה לפני עצמו.
צעידה זו אל האני המעמיד עצמו במרכז
הבריאה, לא היה ביכלתי לצעוד. סבא שבקרבי
היה מתחלחל לרעיון שבני-אדם יהיו משימים
עצמם אספקלריה שמתוכה ישקיפו על הארץ
ועל השמים. מפני עירום זה התביישתי ומן האגור
צנטריות סלדתי תמיד סלידה של בחילה. אין
פירושו של דבר שלא היתה בי תשוקת הדור
לכתוב שירים-של-אני. את השירים האלה הייתי
הוגה, אך לא מעלה על הכתב, או שנקטתי
תחבולה של כתיבת מוטיבים עממיים כביכול.
רק בשנים שלאחר-כן נזקקתי לתחבולה של מתן
פסיכודזימים לעצמי ולכתיבת שירים ליריים
בשביל זאוויל רימר ונה מארקון*. המעט שכתבתי
תי ישר מתוך האני היה קשה עלי כקריעת ים
סוף.

חללי מה היה? משקיף אני על דורי ורואה:
הרוב עזבו את האלוהים בלב קל, נגאלו, עלי
עברה העזיבה כקרע ולא חדלתי מהרגיש בקרע.
כל ימי! בשירת הדור הפכה המלה „אלוהים“
לציור על דרך ההשאלה — אך לעולם לא בדידי.
את יראת ה' לא איבדתי מעולם. נכספתי לשוב
ולהיות מוצב בתוך שיטת-אמונה שלימה, ואף
על פי שמרכזה של שיטה זו היה חסר, לא
איבדתי את החוש ל„מקום“ אשר בו ראוי לו
למרכז להיות. לפיכך היו כל הרחשים והמוטיבים
שעל פני שטחו של האני בבחינת „העולם הזה“.
ואם מבקשים „העולם הזה“ הרי אפשר לכתוב
טפסטים לאופרטות. נמשכתי אל „מה למעלה“
ומוטב היה לי לטפס על כתלים ישרים, לנפול
ולהינזק, מללכת בדרך „הישר“. בלבו של רבי
נאמן כפרץ עורר הדבר ספק וצער. בלב אחרים
ביטול ולעג. אך לפני לא היתה ברירה. לטפס
על הכתלים ציווני, כביכול, אותו סבא שבי
שתבע ממני את האמונה השלימה.

באותן השנים לא ראיתי את הדבר בבהירות
כהיום, אך ראה ראיתו, ובמאמר שנדפס בשנת
1912 כתבתי:

„על מה לא ישיר המשורר? רוח סתיו כי

(* גבורי שתי שירותיו הגדולות של מנחם כוריישא
(המערכת).)

משיחי. בליריקה הם שופעים לעתים קרובות ויוצאים מתוך המשורר גופן. אך בשירה האפית והדרמטית וכן בפרוזה הרי הם מתקיימים אך בזכרון של דמויות שמלפני הקרע עם בית-המדרש. פרץ היה הראשון שהתחיל מרוה צמאנו לאמונה על ידי שבנה דמויות של גדולי-אמונה מן ה"שטיבל", בית-המדרש וחצר-הרבי, וכן עשה כל הדור שלאחריו. ככל שגבר ציווי הירושה וגברה תביעת השלימות. כן הרבה המשורר ללכת לדברי-הימים. אָל אביו, סבו ואבי-סבו. אפשר יעמוד לנו איש הסינתזה אשר ילקט באחד הימים את כל יסודות האמונה המקרינים אורם מתוך ספרותנו ויבנה מהם שיטה. הדור גופו לא היה בכוחו לעשות כן. ולא משום שחסר היה את החזון. מעטים כדורנו דורות שהיו עתירי חזון — בתורת קיבוץ — במידה כזו. הדבר לא היה בכוחו משום שבינו ובין ההעזה לחזון אמונה שלימה משלו עמדה — פרט לחילוקי-דעות רעיר ניים — גם העבודה הזרה של האמנות הצרופה. לא היה בכוחו משום שאסור היה עליו להציג כפ-רגלו מחוץ לגדר זו שממנה ולפנים שלטה האמנות הריבונית שלטון בלי מצרים. בזה היה נצחון האמנות גדול מנצחוננו של ישראל סבא. אם הציווי "נהיה ככל הגויים" השיג בספרותנו פחות ממה שהשיג בציבוריות ובמדיניות, הרי גם כאן. בכל זאת, נשתרש בחזקה על ידי פולחן האמנות.

ככל בני דורי למדתי את מלאכת השיר מן רים. אך השפעה ישירה השפיעו עלי רק שנים: הקתולי בעל-התפילות יאן קאספרוביץ' וגדלי-הניב, בעל-הבולמוס וולט ויטמאן. שניהם לא מנעו עימנו-מירות. אלא מדברי-שיר... נשארתי מחוץ להיכל האמנות ותשובתי הראשונה, מדעת, למי שוררים, הצרופים", היה הספר, "זאמד" ("חול"), רצוף רעיון לאומי שהיה נסוך על כל שיר. פשוט ספר מוסר. ש. ניגר קרא לבקרתו על הספר "כנסת ישראל". והיה חסד במשפטו. שהרי כאן עמד אדם, ביודעים, וכיוון פניו אל מגמתיות ומוסר. נטל את האמצעים מן האמנות ונסתייע בהם בגלוי להטיף לאידיאה. העלה הדבר בידו? אי אפשר היה שיעלה בידו: בשירת אותה שעה היה זה הנסיון הראשון להביע את הרעיון הלאומי לא על ידי שלימותם של הראשונים, אלא על ידי קריעתם של האחרונים. הבד היה גדול מדי משיוכלו הדמויות הבודדות לקרום עור וגידים; המוסר והליריקה התנצחו בלי הרף; ואי אפשר היה שיעלה הדבר גם משום שהדור לא יכול

נקל היה ליצור אצלנו את פולחן האמנות. משום שקודם-כל הריהו המשך לפולחן המושפל של הספר, והשנית, נכנס בהדרגה: מספר-המוסר והזמירה הדתית אל יורשיהם בנוסח ההשכלה. המהפכנות והעממיות... ובמידה שפולחן זה נעשה לקהל חלק מאורח-חיינו החילוני החדש, הרי לסופר דורי נעשה לכהונה בהיכל חדש. האמנות היתה לעבודה לשמה, לרעיון, למטרה סופית. כהניה, אם גם לא גידלו שערם ולא היו לנזירים, הרי עיטפו גם את עצמם גם את הכלים שבהם עשו בעבודת הקודש בשיראין של קדושה שאין לנגוע בה והפכו לכת.

המופת למשורר יהודי בסביבה מוצפת בתרבות חילונית זרה היה רבי יהודה הלוי. בשירה שילם מס לחילוניות גם בתוכן גם בצורה, אך בעיקרו של דבר נשאר משורר לאומי-דתי, ועם זה, ואין להבדיל, גם בונה האמונה ומבצרה. ביורשיו בזמננו — כפרץ, ביאליק, יהואש, לטין — ניכרים כל שלושת היסודות היהודי-הלויים. היסוד החילוני-יחידני צמוד בשירה עם היסוד הלאומי, והדבר אשר בספרד לבש צורת "הכור רי", לובש כאן צורת פובליציסטיקה לוחמת, כינוס אגדות, תרגום התנ"ך. רק אחרי קבוצה זו של יורשים ישירים עולה האמנות הצרופה ותור בעת תיקונה. וכשאני משקיף לאחורי, על פני עשרות שנים מעטות של דורי, אני רואה האב-קוץ מרה: מכאן האמנות הצרופה, ומכאן — עולם נסער ובו מבקש לו ישראל סבא אחיזה חדשה.

לכאורה דומה ששני הצדדים כאחד ניצחו במערכת. סערות הרוח בעולם, ההפיכות החברתית, ההורבנות והעזושים הלאומיים, ההשתרשות בבישות חדשות, התנועות המשיחיות — כל אלה דחפו לכך שהשירה "הצרופה" הפכה רעיונית, וזו של היחיד נעשתה לזו של הכלל. זה היה נצחוננו של ישראל סבא. מאידך תבעה האמנות במפגיע, כי המוטיבים הציבוריים והרעיוניים יסתננו בעד פברה של אמוציה וחיות היחיד; היא הכשירה אותם בתזות וחזון; היא הפכה אותם למומור; היא צרפה ועידנה את כליה — לשון, ריתמוס, בית, חרוז. אך היא השיגה יותר מזה: היא לא יצאה מהיכלה וקיימה מלוא ריבונותה בידה. מהיסוד השלישי של יהודה הלוי — בנין האמונה — הצליחה למנוע דריסת רגל בבית.

בספרות דורי — בשירה כבפרוזה — מצוי שפע יסודות של קדושה, אמונה ובטחון, חזון

התחום הקדום בין ישראל לגויים. בימי־קדם היה ריבוי־האלים סגולה של גויים ואחדות־הבורא — של יהודים. והרי גם אריסטו הגיע למונותיאזים? אך דרכו אחרת היתה ומלבד זה היתה גם הרג־שת קירבה בין שני המונותיאזמים, זה של ההתגלות וזה של ההגיון. בדורות האחרונים טבוע סימן גויי בשאיפתם של מדעים ואמנויות שונים לריבונות. להתבדלות. וסימן יהודי בשאי־פה לסינתיוה. לתפיסת־עולם מוניסטית. אמנם גם כיום אין בידינו המונופולין על מוניזם. והי מוניסטים הם קרובים לנו ביותר בדרך המוליכה אל היחוד. התבדלותם של המדעים והאמנויות השונים אינה אלא התבדלותן של דרכים שונות להכרה אוניברסלית אחת של האדם והעולם. ותחום זה שבו מסתיים העולם הזה ומתחיל העור לם הבא באמנות הוא במקום שהאמנות באה לידי הכרה שאין היא אלא משעול בודד אל מטרה אוניברסלית. ככל שהאמנות מוגבלת יותר, „פרר בינציאלית“, ריבונית יותר בתחומיה. כן היא גם בת־העולם־הזה יותר. ככל שניתקת היא משטחה שלה, יותר נעלה היא, יותר מזומנת היא לחיי העולם הבא.

אולי יש בזה יותר מדי מן הפיוט להכריז — כמעשה שלי הנלהב, הצעיר, לפני יותר ממאה שנה — כי „השירה היא גם המרכז וגם מלוא־ההתפשטות של כל מיני הדעת“, וואלם להבדיל את השירה מן הדת, הפילוסופיה, ההיסטוריה, כשם שניסו לעשות אחדים בתוכנו, הרי זה גרוע מפרובנציאלי. צא וברא את דאנטה ומילטון, שקספיר וגיתה בשירה „צרופה“ בלבד. ומי יבדיל את הרומן מן הפסיכולוגיה, את הספרות בכלל מרעיונות הזמן וכל סוגי יצירת־האמנות מחקירות הדור ותגליותיו? רק בשותפותה עם כל מגלי־טמירין ומכירי־עולם מוצאת השירה את תיקונה ושליחותה.

ההליכה אל הסוד נעשית בשתי דרכים. עתים נבדלות עתים משתלבות: דרך החקירה, העיון, החישוב — דרך „השכל הקר“, ודרך ההבחנה, התחושה, הגילוי — היא דרך האינטואיציה („רוח הקודש“ בדרך האחת הולך אריסטו האינדיבידואלי או הקיבוצי, הדעת „המדויקת“; בדרך האחרת — משה האינדיבידואלי או הקיבוצי — הגי־לוי, החזון. מה שמשא אינו מספיק לראות. ממלא אריסטו בחישובו. מה שאריסטו אינו מעלה בחי־קירתו, מגלה משה דרך גילוי שכינה. בפגישתם הם רואים והנה הם בונים דבר אחד — הלכה, אתיקה, עמדת אדם בעולם. וקודם שהם יוצאים

לסבול את עצם המרידה באמנות. אבל לי היה הדבר כראשית מלחמה עם האמנות, מלחמה שיסודה בידיעה מושרשת כי כשם שמהלכנו בעולם אחר, אף תפיסתנו באמנות אחרת היא, וש„נהיה ככל הגויים“ הוא שקר גם באמנות. כבכל מלחמה ספגתי מכות ולמדתי מן המכות. למדתי כי למען נצח את האמנות יש להשתמש נגדה בכל כלי־זינה התל בעיצוב המלה ועד עיצוב האדם. אך בעיקרו של דבר לא רימיתי שום אדם, לא את הכהנים המושבעים בהיכל־האמנות ובודאי לא את עצמי. ובשבילי לא תסי־תיים מלחמה עד שאראה לפני — בעזרת מכשירי האמנות או בלעדיהם — חזון מלא ושלם של מהלכי שלי בעולם כיום, כשם שראה אותו אביר סבי בעולמו שלו. ואם לא אזכה, אפשר ולעיני דוד אחר יבלוט מהלכי העקשני אל הבלתי־מושג יותר מהתעיות אשר תעיתי.

ג.

בשנים שהייתי משרה עצמי במלה ונאבק עם המלה נצטרף ונצרף בי מושגי על המטרה אשר אליה חייבת השירה לחזור. אמרתי זאת ב„גייער“ בצורת שיר (קוואלן פון רייד, עמוד 142). אך חייב אני לעצמי ניסוח עניני יותר. כזכור, היה משפטי על שירם של „מנעימי־הזמר“ משפט־עול שבעירון. והרי אין השיר „הצרוף“ נופל ביחוסו מכל מיני היופי הפורצים ועולים מן האדמה. אם נוח לו לשמו יתברך לטרור טירחה מרובה כל כך בצורתה — נאמר — של כריונטימה או בצורתו של פרח מורכב אחר, מדוע אין המשורר רשאי להזיע על שלימור־תו של כלי־סוניטות? הוא הדין בציר, פיסול, מוסיקה, אריגת שטיחים וכל יתר האמנויות. אני כשלעצמי אפשר הנני יורשו של חולי לאומי המבטל את היופי לשמו בעולם הזה, אך איני מחויב לדרוש זאת מאחרים. והן זה היה עיקר הגאולה החילונית, שנירפא מן החולי הלאומי הזה. ובמידה שהיופי מבקש לו ריבונות במלכותו, יבושם לו. וכי איני נהנה בעצמי מתמונת הצייר שאינה „מספרת“, מהסימפוזיה שאינה „מתארת“ ומהשיר הלירי שאינו מטיף מוסר?

אך החולי הלאומי מלמדני לחלק גם את הנאותי לשני סוגים: של העולם הזה ושל העולם הבא.

יותר שהאמנות תובעת ריבונות בתחומה, יותר דומה עלי שההנאה שהיא מהנה אותי היא בת העולם הזה. הגבול בין שני הסוגים חופף את

להיות אמצעי להתפשטות הגשמיות ולחיבורה מחדש עם האינסוף.

מראה הסנה הבורע היה ליסוד היצירה היי הודית, ותהיה השירה לאחרים אשר תהיה, לנו תהיה שליחותה תמיד — ההליכה אל הסוד דרך ההתגלות. „התגלות” אינה „מעל־טבעית”. בסדר־עולם חוקיותה אינה פחותה מזו של המחשבה או החישוב, ורוח־הקודש, חזון השער אל הנשכחות, קיימת ועומדת מששת ימי בראשית ממש כלוח־הכפל. התגלויות קטנות מלוות כל אדם יוצר על כל צעד ושעל, כשם שכל אדם מלוים אותו „נסים” קטנים, למשורר אין ההודהרות הראשונה של החזון בלבד בבחינת התגלות — אפילו תמונות, השאלות, חרוזים, הם כהתגלויות קטנות. לגילוי גדול, גילוי שכינה, צריך לזכות, ורק מוע־טים זוכים. לא רק „אהיה שלחני אליכם” נאמר אחת לאלפי שנים — גם פסוקים פחותים באורם נאמרים לעתים רחוקות מאד. מה יעשו איפוא הקטנים ואינם יכולים להגיע לגילוי גדול משי להם? מעמידים הם עצמם בתוך גילוי של האיש אשר ראה את השער ובזכותו ובאמצעות עיניו מרחיבים הם את גילוייהם שלהם.

כן עשו הנביאים. חזים ויוצרים גדולים הם, המדברים מתוך דורותיהם ומשבריהם הלאומיים, אך גילוי האוניברסלי שמתוכו דבריהם זורמים הוא גילוי משה. הדמויות אינן נמחקות על ידי כך. כל אחת מהן בולטת במזגה, בחזונה, בסגנונה. אך לכולם מפתח אחד לריתמוס של דבריהם. הר מפתח הוא מן המוכן. בידי משה, שהוא קרוב ומצוי אצל הסנה הבורע, המפתח היה עניני, פרוזאי: ויאמר ה'. ביורשיו נעלמה קירבת־הבית והמפתח נעשה נעלה, כרוזי: כה אמר ה'. בעלי הליריקה של התהלים אינם מתימרים להיות בעי לי גילוי משלהם אפילו כשמגיעים לידי חזון ברכי נפשי, אך כל הליריקה שלהם מיוסדת בהתגלות הגדולה הראשונה. וכן הלאה עד לבעי ליהאגדה, ועד לפיטנים של הדורות המאוחרים. ההתגלות הגדולה מגיעה אל האדם הארצי, היאלי, על ידי „האצלות” אינ־מספר. במחוקק מגיעים הדברים לידי הפירמידה של ההלכה, שבסיסה מתרחב והולך; תתלה עשרת הדיברות, אחר־כך ספר־החוקים של „דברים”, וספר־החרי קים הנרחב יותר של המשנה, הגמרה, והאחרונים. בקבלה מתפרק האינ־סוף לעשר ספירות, ההולכות ויורדות לעולם החומר והעשיה עד שהן מת־מוגות עם המצוות הארציות ביותר. אך ההליכה כלפי מטה מאורו המסנוור של „אהיה” עד לגטי־

לודיכיהם השונות — הריהם נדחפים משאיפה אחת שמקור אחד לה.

על טיבו של מקור זה מספרת אגדת המלאך שבא לולד היוצא לאויר העולם וסוטרן על פיו ומשכחו כל התורה כולה שלמד במעי אמו. משמע שבאותה טיפת זרע, או טיפת קוסמוס, שממנה אנו עומדים להיולד, מקופלת כל דעת העולם והאדם. אנו שולטים בכל מכמני הדעת קודם שאנו נולדים, היינו כל זמן שאנו ב„אינ”. שהרי „האינ” פירושו, בעצם, חוסר־צורה, היר־ליות. כיון שאנו נולדים ולובשים צורת אדם. — הרי אנו נקלעים לצינוק של צורה מוגמרת, פור־שים מן הקוסמוס האינ־סופי ומנתקים עצמנו ממלוא הדעת שלו. הדעת נשארת בתוכנו במידה שה„אינ” הנצחי חי בתוך דירתנו בת־החלוף. אך היא נשארת מאחורי הפרגוד, ברכתי התו־דעה.

נשארים „הנשכחות” דרכנו אל הדעת היא לפיכך, מלחמה נצחית לעבור את הגבול אל „הנשיה”, לפרוץ את כתלי הצינוק של צורתנו המוגמרת, ועל ידי הדעת הקוסמית אשר בתו־כנו לתחור ולבוא לידי מגע עם הדעת הגדולה אשר מחוצה לנו.

הנצחון הגדול ביותר שנחלנו במלחמה זו הוא המושג „אלוהים”. קוסמי־אינ־סופי וחסר־צורה, בחינת „אינ”, הריהו עצמו בורא כל הדמו־יות והצורות המוגמרות. מאחרי האינ־סוף, ולפי־זו, מקום שאנו מצויים, הדברים שהגיעו לידי צורה. הריהו האינ־סופי הנמוג בכלים ארציים. הריהו נעשה השער אשר דרכו אינו, בעלי הצורה המוגמרת, יכולים לחזור ולצאת למרחב האינ־גבול. כיון שאנו מגיעים לשער הזה, הרי נפתח לפנינו האינ־סוף והדברים ש„נשתכחו” מתחילים צפים ויוצאים מתוך זכרוננו הקוסמי. בעל־כרחם מגיעים אל השער גם אריסטו. איש ההגיון, גם משה, החזוה.

היהודי לא ימצא בשירת העולם מראה־שתייה כמראה הרועה במדבר הרואה את הסנה הבורע. בשורות האחדות המספרות על המראה, בקול אשר נשמע מתוך הסנה, גם נקבעה לנצח שלי־חותו של הדיבור היוצר: אהיה שלחני אליכם. השליחות היא מן ההויה הנצחית אל האדם, על מנת שהאדם יחזור וימצא את עצמו בהויה הנצ־חית. ועל כן מטרתה של יצירת־צורה בידי האדם היא היפוכה של יצירת־צורה שבידי האלהים; לאלהים הצורה היא המחשה, גישום, הרוח, התהו־רובותו, ה„אינ”; לאדם יצירת־צורה חייבת

צריכה להיות, על השירה לחזור ולהקים את השברים לשלימות ולחזור ולעלות בשלבי הספיר רות אל מקורן — הפתח.

אני מאמין כי הדבר יקום. לא יתכן שלא יקום. כיום, בראשית 1946, כבר אפשר לראות בכהירות איומה, כי מאה וחמשים שנות האמנציפציה על כל הרעיונות, כוחות היצירה, החורר בנות, הפריחה והבלייה, שהביאו לנו, לא היו אלא נסיון נוסף, החמור והטראגי בנסיונות, שבמהלך היהודי בקורות. אם אנו גופנו אין אנו מסוגלים, באגוצנטריות שלנו, להבחין, כי השפע העצום של יצירתנו אינו אלא חומר-גלם לבנין בעל-משמעות שצריך עוד להיבנות, יבחין בזאת דור שני, בעל יתר פרספקטיבה, מה שלימדנו הנסיון, ועדיין הוא מלמדנו באגרוף-רצח, הוא שאם נצח ישראל עתיד להיות לממשות, הרי יהיה לממשות רק בשעה שישראל ישוב ויראה — דרך חיותיו ונסיונותיו במאה ותמישים השנה האחרונות — את הסנה הבורח, אפשר שגם משה לא היה רואה את הסנה אילולא צרכו בבשרו מאות שנות עיניים קשים במצרים. גם אנו נכיר בשקרים ובאשליות אשר שברו אותנו, גם באמתות ובתורות שספגנו, ועל ידיהן נשוב נדליק את האור אשר ימשך ממשמעות „אהיה“ עד לנטילת ידיים.

בשולי השואה אשר עברה עלינו, לנוכח דלותה ופיזורתה של שארית הפליטה, שהם המשך השואה, נראית בעליל שליחותו של המשורר, ולמה של המשורר? משום שהוא יורש החזון הלאומי וכוחות ההתגלות, יורש האמונה והבטחון, יורש התשוקה לקדושה. כל הסימנים מוליי כים אל הזמן שהיסוד היהודי-הלויי השלישי — צריפת האמונה — יחזור וישתלט על האדם השירי ויורשיה המבורכים של היצירה ישובו וייתצבו בסימן „אהיה שלחני אליכם“, או אז תהיה שירתנו ראויה להיות המשך התנ"ך.

לת ידיים היא לאדם הליכה כלפי מעלה מנטילת ידיים אל משמעותו של „אהיה“. והוא הדין ברע"י יונות הבורדים הנאצלים מן הרעיון המרכזי של „אנכי“: האלוהים העם, האלהים והאדם, השליחות ההיסטורית, החטא והעונש, אחרית הימים, ולהלן: זיקה לאומית, מסירת-נפש, צדק, רחמים — כל עקריה של תורת-המדות הלאומית והאיר שית כל אחד מן הרעיונות הללו עשוי לשלב חזונות וכל אחד מהם עשוי להיות לשלב בסולם המוליך לרעיון המרכזי. כך נוצרת שירה גדולה, דתית, לאומית, חברתית, המשורר מתמוג עם המאמין, המעלה והגואל ועל ידי זיווג זה הוא מביא תיקון לעצמו ולמלה.

ד.

כך אני מצויר לעצמי, מה צריכה השירה היהודית להיות כדי לזכות ולהשתלב כחוליה בשלשלת היצירות ההיסטוריות אשר זיקקו את משמעות הקיום היהודי, השירה העברית הדתית נשתלבה ככה בחלקה, אך שליחותם של אותם המשוררים היתה קלה: הם היו שרויים בכל הרמ"ח באמונה היהודית ולא היו צריכים אלא לשיר את התלהבותם הדתית או את צערם הלאור מי. מורכבים הרבה יותר מן הליריקה הדתית, ועליכן קרובים לנו יותר מבחינה אמנותית, הם סיפורי-המעשיות של ר' נחמן מברצלב: ר' נחמן מסתייע בכלים אמנותיים דקים המפרשים רעיונות ונוסחות מופשטות על ידי תמונות וקונפליקטים דרמטיים והוא נוטל לכך את חומר-הגלם של הפרוזה המודרנית — בני-אדם, תשוקותיהם, נפתוליהם וחייהם. אך ר' נחמן גופו הן לוחט היה באמונתו הגדולה ולא היה צריך אלא להיות בעל יכולת-אמן להאיר באמונתו כל מה שנגע בו. בימינו אנו הגענו ליכולת-אמן זו, אך מן האמונה שרדו אך רסיסים. תחת אמונה שלימה יש לנו הרבה שברי אמונה: באדם, בעם, בגאור לה, בצדק וכיו"ב. על מנת שתהיה מה שהיא

בחזית הכפולה

דב סדן

חה כהויתה, גם בשיבוצם של פלפלי-אידיש כל-שונה), ומה שהיא עשתה שלא במתכוון, עשתה ספרות-יהודי-השכלה במתכוון בכתבי-הפלסטר, ביחוד בפארודיה. פארודיה כזאת שנשמרה לנו בשתי הלשונות (מגלה טמירין) מניחה בידינו לעמוד בפירוטי-יתר על הדרך הזאת, שבה מתבטל המרחק בין הענין והלשון באופן שלשוננו מותרת על הוקיה וכלליה (סינטאקס, צירופים) ומקבלת מרותה של הלשון היריבה. הדרך הזאת של הרב (פרל) תתבלט לעינינו, אם נשוה אותה לנסינו של התלמיד (ולולה זבארז'ר), אשר המשיך קר-הפארודיה כמתכונת-פומני-עם, שנתנם לנו בכפלי-לשון, דף כנגד דף, בודאי היתה כוזנת, אם גלויה ואם עלומה, לקיים בשתי הלשונות היוניות עממית, אך למעשה, הרי מבחינה זו — כהישגו בנוסח-אידיש כן כשלוננו בנוסח-עברית, ואפשר, כי ההשכלה בחלקתה המיוחדת הזאת, חלקת ביקורת החסידות על ידי שאילה פארודי-דיסטית מתכניה וצורתה, נתעוררה במיוחד על המרחק שבין הלשון והענין, והתעוררות זאת, בין מודעת ובין מוחשת בלבד, גם היא מכלל הגור-מים, שדחפו את סופרי ההשכלה, וביחוד את הסופרים שלאחריה, לבקש ביטולו של המרחק הזה, כי עצם הזדקקותם היוצרת של המשכילים ללשון המדוברת (אידיש) העירתם על המרחק ההוא ועוררתם להתגבר עליו בדרך אחרת.

ומן החובה שנוכיר לעצמנו, כי מופת-ההתגברות ניתן לנו עוד בראשיתה של השכלה, ואם כי נסיוניה נשתקעו, הרי היו כאתם מי-מעין המחלחלים במעמקים וחותרים בהם, עד שהם פורצים בעוז מכופל. הכוונה היא לאותה אישיות, שהיתה תולית-חיבור ממש בין מערב ומזרח, תלמידם של משכילי ברלין ורבים של משכילי גליציה, פודוליה, ליטא. הוא (מנדל לפין) איש אשכולות, במעלה-ההשכלה של תקופתו, מורה לבני אריסטוקראטיה של אחרים (בית הדוכס טשארטוריקסי), בנה בנין-אב כפול — במעשה-התרגום שלו ללשון הנכתבת (עברית) נמצאה לו הדרך להקטין במכריע את המרחק שבין הענין והלשון על ידי שהתיר לשוננו מכבלי-עיגונה לרובדי-המקרא והרחיבה על רובדי-ספרות מארחים, לשון החכמים; במעשה-התרגום שלו

התחרות הכפולה, שעמדה בה ספרותנו בדור-רות האחרונים, הן מצד הלשון האויבת מחוץ (הלעז) הן מצד הלשון היריבה מבית (האידיש), נגלית לפנינו בהופעות המצויות של כפלי-הלשון הנלחם בנפשו ועל נפשו של סופר אחד. מלחמה קשה זו הרת סתירה קשה ממנה, נגלית לנו בדוגמאות מובהקות על עצם-ספה של ההשכלה, אם נרצה לראות דוגמה גדולה בקריה-מתיחות היוצרת של שתי הלשונות — הלשון העברית מזה והלשון הלועזית מזה — הרי מי לנו גדול ממנ-דלסון, שדיה הצצה ראשונה בחטיבת יצירה שלו בלשוננו ובחטיבת יצירה שלו בלשון לעז להראו-תנו, כי לא הרי לשונה של זו על ערכה ודרגתה כהרי לשונה של זו על ערכה ודרגתה. המרחק שבין לשוננו העברית ולשוננו הגרמנית בולט מא-ליו ובדרך-בדיחה ניתן לומר, כי אילו מנדלסון ביקש להגיע בלשוננו לאותה קלות וגמישות, שהגיע אליה בלשון-אשכנז, צריך היה להיות נכד של עצמו. פיסקה קטנה שלו עצמו מלמדתנו, עד כמה הורגשה לו הסתירה הזאת — הוא כתבה כתשובה לשאלה, על שום מה לא כתב את „ירושלים“ בלשוננו והיא פיסקה רבת-משמעות ועיקרה, כי בהשתנות הלשון ישתנה הענין. עד כמה פיסקה זו קיימה את עצמה נלמד מדוגמה קטנה אחרי דורות: היה מי שניסה (אחד-העם) להשיב מחכמינו כותבי-לועזית ללשוננו וקרא למי שכתב בשתי הלשונות כאחת (דוד קיפמן) והנה נתגלה, כי אותו חכם שכתיבתו בלעז היתה כהליכה חננית ואלגאנטית, כתיבתו בלשוננו היתה כהידוס על גבי כלונסאות. לפנינו חזיון של חיי שתי לשונות בנפשו של סופר אחד, וכל אחת ואחת היא בו בדרגת-התפתחות אחרת, והוא חזיון מצוי לא בלבד במערב אירופה אלא גם במזרח (אליעזר לאדיר, בעל השירה הקלילה בגרמנית והשירה המשורבבת בלשוננו), אולם מלוא-גילוייה של הסתירה הזאת אנו מוצאים בסופרים, שעמדו בקריה-מתיחות היוצרת של שתי הלשונות — הלשון העברית מזה ולשון האידיש מזה — ונתקיימה בהם בתכלית-חריפות אותה האמירה, כי בהשתנות הלשון משתנה הענין.

ביטול-המרחק בין הענין והלשון, ראינו דוג-מת נסיונו בספרות החסידות (גם במסירת השי-

יצירי ספרות קלאסית (כתבי הקודש), סייע לה ללשון-החיים להיות לשון-הספר. כמוכן, כי כאן וכאן הכריעו סגולותיו ועיקרם הרגשת-סגנון עמוקה וסגולת-עיצובה כחטיבת אמנות מושלמת. כללו של דבר: צירופה של תאורת-החיות ותאורת-האמנות הוא שהבשיל את מפעלו הכפול של לפין, שלא נמצא לו המשך גלוי, אך המשכו הסמוי הוא מפעלו של מנדלי, שגם הוא עשה כאותה מהפכה בדרגה גבוהה יותר — לא במעשה תרגום על דרך סיגנון אלא במעשה יצירה על דרך סיגנון. יתה זה תפקיד נאה לבדוק, כיצד בשניהם פעלה המתיתות של שתי הלשונות, כלומר איך החיות של הלשון המדוברת הניעתם להעניק כמידתה ללשון הנכתבת ואיך נמצאה להם הדרך לכך בהרחבתה וגימושה של לשוננו על ידי סגנונות ואוצרות מילים וניבים מאוחרים יותר (משנה, מדרש). אולם אם לבדיקה, הרי ראויה לכך עצם הנחה, על המשך הסמוי, שהוא אך לכאורה המשך סמוי, ובאמת הוא המשך גאנצטי ממש (תחנת החיבור: ז'יטומיר, שאישי טארנופול גילגלו אליה את מסורת לפין). הערכת מפעלם של שני האישים תבליט גם את הצד השהו שבהם — היותם מתרגמים גדולים, שמתוך יסודי נפשם ביקשו ומתוך סגולת-רוחם מצאו את השלימות והמלאות (אדאקוואטיות), וכך התגברו על המרחק בין הענין והלשון.

הלא הוא המרחק, שאנו מוצאים אותו ביחוד כבוני-הסיפור שלנו, שקדמו למיפנה המנדלאי, וכונתנו לשלישיה הגדולה (מאפו, סמולבסקין, ר"א ברוידס). אם נאמר להביא דוגמאות למרחק הזה ולבדוק את שתי קצות-השלישיה — הרי הראשון (מאפו) התואם בין לשון וענין העומד לו ברומן התולדי (אהבת-ציון, אשמת-שומרון), משום שלשוננו כלשון התקופה המתוארת, אינו עומד לו ברומן ההוויי (עיט צבוע) שאין לשוננו כלשון התקופה המתוארת, ושעליכן נמצא בו מעט פסיפס של לשון מאוחרת (ניבי חז"ל), ואפשר ומעט הפסיפס מרמז על מבוכת הדרך וניחוש המוצא, האחרון (ברוידס) דינו אם נטול חטיבה עברית שלו, דבר-רומן (הדת והחיים, שתי הקצוות), שבהם ניתן המכסימום שהוא באפשרו בסיפור רחב שבימתי-ענינו קרובה ביותר ומתכונת-לשוננו רחוקה ביותר, ונקביל אותה לחטיבה אידית שלו, דבר-התלה (הפור-עניות או מעשה הרב מפומפיאן וכו') ומיד נראה, כמה הפסידה חיות-ביטויו בלשוננו מהיותה בעי-קרה שפת-מקרא. הפסד זה ניכר ביחוד בתחומו

ללשון המדוברת נמצאה לו הדרך להקטין במכ-ריע את המרחק שבין הלשון, שהיא לשון-עם בדרגת-פשיטותה ובין הענין שהוא ענין ספרות בדרגת-עילויו (משלי, קוהלת), וכאן וכאן נתן דבר-המדה בדקדוקו ואיזונו, תרגומו ללשוננו מתפרד לשני ראשים — תרגום מלשון-לועז ללשוננו (טיסו, קאמפה), ומשמעותו של תרגום כזה הוא התמודדות-כוחה של לשוננו עם לשון נכר ועולמה; תרגום מלשוננו ללשוננו (מורה נבוכים) ומשמעותו של תרגום כזה היא החלפת נוסח כבד, משורבב, קלוט רישומי-חוץ (לשון תיבונית) בנוסח קל, גמיש, ספוג רישומי-בית (לשון חכמים). הספק, אם תרגומו זה מיתר באמת את קודמו בעינו עומד, אבל לנו חשובה העובדה, כי מגמתו הלשונית באה כאן על מילואה, והאומר: מלאכת-סגנון, ראוי שיתן דעתו על השיבותה של סטיליזציה בספרות-התקופה, ובי-חוד על הכמיהה שבה להגיע למדרגה, שתהא נתשבת מקור של דור ראשון הראוי להיות מופת לדור אחרון. וכן ראוי לשים לב לאידיאל של הסטיליזציה אצלנו, שתחילה הוא בלשון המקרא (יצחק סטנוב) ועתה הוא בלשון שלאחריה (לפין), ובדומה לכך שוני האידיאליים של הסטי-ליזאציה בספרות אירופה, אם מתכונת-קלאסיקה, אם מתכונת רומנטיקה.

אך אם נשוב לשני מפעלות-התרגום הלפיניים וראינו, כי המתרגם כדרכו בלשון המדוברת — לתת כתבי-קודש לפי-העם בלשון שקיבלה מפי-העם, כן דרכו בלשון הנכתבת — לתת כתבי-דעת בשכבת-לשון מאוחרת, שבה נשמרה חיות של לשון-דיבור או, לפחות, אחרית פירכוסיה, ודאי שאין אנו שוכחים, על שום מה עשה המתרגם מפעלו הכפול הזה; כלומר אין אנו שוכחים, איך נראתה בעיניו מלאכתו ואיך נתבארו לו גורמיה, אבל הובה היא להבדיל בין נימוקי מעשים ובין מקורם העמוק מהם. אכן, לפי הנימוקים לא נתכוון המתרגם, הרי בתרגומו ללשון המדוברת כהרי בתרגומו ללשון הנכתבת, אלא להשכיל את העם, אבל לפי מקור עשייתו הרי כוונתו העלומה עמוקה יותר וגם הישגה עמוק יותר. כוונתו זאת עשאתו מחלוצי המהפכה הכפולה — במה שנטל את הלשון הנכתבת והרחיבה על לשון-החיים וסייע לה ללשון-הספר להיות לשון חיה, יותר מכפי שהיתה עשויה בהיותה מסוגרת במצרי המקרא ומליצותיו; במה שנטל את הלשון המדוברת וניסה למצות מתוכה את כושר-הקליטה של

הלשון היריבה מבית. והללו, בין במזרחה של אירופה בין במערבה, לא כמידת-שימושם בלשון נגו היתה מידת-שימושם בלשון האחרת — לשוננו נחשבה להם, ואף היתה יותר ויותר, בחינת שבת, והלשון האחרת נחשבה להם, ואף היתה יותר ויותר בחינת-חול, והפרופורציה של השימוש היתה ממש כבין שבת ושאר ימות-החול. כשם שמצינו במערב-אירופה דוגמאות בתחום-החקר (גייגר), שהכתיבה בלשון האחרת היתה להם קבע ובה היה הסופר משיח את עצמו כהיסטוריון, כסופר ליציסט, כמטיף, כפולמוסן, ואילו ההבעה בלשוננו היתה לו אפיוזודה ואפילו מקרה וסופו של הסופר שכוחו בלשון האחרת כגובר והולך וכוחו בלשוננו כפוחת והולך, עד שהוא נפוג כליל מבחינה היצירתית, כך אנו מוצאים במזרח-אירופה דוגמאות בתחום השירה (י. ל. פרץ), שלשוננו נדחקה מפני הלשון היריבה (אידיש) שהיא כובשת לעצמה מלוא-מצע-נפשו ויצירתו של הסופר, עד שכתבתו בלשוננו אינה לו אלא כמזכרת-עבר. כי סופרי-התקופה ההיא נדרשו להכרעה, וכשם שמצינו במערב אירופה (ובמזרח רחב במידה שנתמערב) מכריעים לצד הלשון האויבת, כך מצינו במזרח אירופה מכריעים לצד הלשון היריבה, ואף מגיעים לידי ייתודה כלשוננו הלאומית (יידישיסמוס).

כדוגמה-שכנגד לשני הסוגים האלה הם הסופרים שנאמנו ללשוננו בלבד, אך כשלושה דורות היה הטיפוס המצוי הסופר כפול-הלשון, שכתב גם עברית גם אידיש, וראה כפילות-לשון זו גם כגורל גם כתעודה, והפרופורציה של השימוש והיצירה בכל לשון ולשון היתה שונה ביותר, ורק בדוגמאות מסוימות בחינת מאזניים מעוינות-החזיון הוזה של כפילות-הלשון מחייב חקירה מדוקדקת, ושיטתם של חוקרי הספרות העברית, המשיירה יצירתם האידיש של הסופרים כפול-הלשון מחוץ צה לגבולי דיונים הממצה, וכן שיטתם של חוקרי ספרות אידיש המשיירה את יצירתם העברית של הסופרים האלה מחוצה לגבולי דיונים הממצה, לא זו בלבד שהיא פוגמת בהערכה של הסופרים האלה, שאינה יכולה להיות שלימה, אם לא נכלל בה דיוקן מלא של הסופר ולא נתבררה תזיקה ההדדית של שתי לשונות יצירתו, וסגולתם בכל אחת ואחת לפי צדדיה השונים וצדדיה השונים. שיטה זו אף גורעת מהבנה נכונה של התפתחות ספרותנו, שכפילות הלשון הזאת, על התנגשותה וציוני התנגשותה היא בה מכלל-ההשפעות החשובות ביותר, והרי חזיון נכבד הוא — סיעות סיי

של ההומור — מי שטרח על אגירתם של ניצוצי-ההומור יודע גודל-כוחם של סופרי-ההשכלה באניקדוטה שבעל-פה והוא מתקשה למצוא קירובה בדבריהם שבכתב. שפת-המקרא, אחת תכונותיה הגדולות הוא הפתוס, ששערו הישר פתוח בפני התוכחה העוקצת (הסאטירה של ארטור) ושערו העקום פלוש לפני הלגלוג המדגדג (הגרוטסקה של בראנדשטטר), אך הוא נעול בפני ההומור לאמתו, ביחוד ההומור מיסודו של העם ואיש-העם, שעל כן לא יפלא, כי שר-ההומור של התקופה (שלוס-עליכס), שביקש תחי-לה להשיח שחוקו בלשוננו הניחה, משנתגלתה לו, בשל תכונתה המצמצמת, כמיסת-סדום וגילגל בהומור-העם בלשוננו המדוברת, ומיטב חלומו לראות את עצמו בשלימות בלשוננו נתקיים בידי מי שנסמך על המיפנה הגדול של תמורת-הנוסח (נוסח מנדלי) והמשיכו בתוספת-כיבושיהם של ממשיכי הנוסח ומגווניו, שגם הוא עצמו נמנה עמיהם (י. ד. ברקוביץ).

וזאת עלינו לזכור, כי מחולל-המיפנה, בעל-הנוסח, נמצא תחילה גם הוא בתחומה של שלי-שית המספרים הראשונים ודרכה, ואם הדרך בין תקופת-ראשיתו בלשוננו ופריה הכולט בסיפור (האבות והבנים) ובין תקופת-אחריתו בלשוננו ופריה הכולט בסיפור (שלושת הכרכים) נראית כפיצה בין נוסח לנוסח, הרי ראיית מוטעית היא, כי באמת התפתחות היא, אלא ששלב-הביניים בין תקופה לתקופה היא יצירתו באידיש. אין בידנו כל דאיות, אם מנדלי היה זוכה במיפנה, אילו לא יצירתו באידיש — מתוכה, שהענין והלשון צמודים בה כדרך לשון חיה, בתוקף ציווי השלימות הפנימית, פרי התחושה האמנותית שבו, ובהשפעה צינורית-סתר של האבטיפוס שלו (לפין) והמלחמה להרחבת הלשון (ישראל ראלל) הגיע לאשר הגיע.

ראינו את לשוננו עומדת במתיחות-התחרות בין לשון אויבת מחוץ ובין לשון יריבה מבית וכל אחת מהן יתרונה במה שהיתה שחולה ועומדת בתוך מציאות לשונית חיה, מה שאין כן לשוננו, שלא היו לה בתקופה ההיא אלא ארבע אמות של חיי-ספר. נאמני-לשוננו היו בהם כאלה — ובמשך כשלושה דורות הם היו רבים, פעמים רבים מאד, כמעט הרוב — שלשוננו היתה להם כאחת משתי לשונות יצירתם, ובקו כולל נוכל לאמר, כי במערב-אירופה (וכן במזרחה במידה שנתמערב) היתה בת-הזוג לרוב הלשון האויבת מחוץ ובמזרח-אירופה היתה בת-הזוג לרוב

עזי. כי בשני סוגי הדוגמאות האלה לפנינו סופרים, שמכאן לא היו מעורים באמת בקרקעה של הלשון הלועזית ולשונם היתה ממילא על דרך הקליטה של שכבת-הלעז העליונה, היא השכבה הליטרארית; ומכאן היו פטורים מאותם מאמציה-נפש, המחייבים מיצוי-כוח-היצירה, כפי שמעמדה של לשוננו הטיל על סופרים כאלה. ואם נעבור מענין כפילות-הלשון האחת (לשוננו ואויבתה) לענין כפילות-הלשון האחרת (לשוננו ויריבתה), כלומר אם ניטול כדוגמה סופר עברי שנעשה סופר אידי ונסה לשער, מה היה בסופו אילו הזיר את עצמו מלשוננו היריבה (אידיש) ונאמן ללשוננו, הרי שלא נוכל לחזור במיכניות על התשובה הקודמת. כי כאן התחרות עמוקה יותר — הסופר היה מעורה בקרקע לשוננו המדוברת והיא קרקע-הווי דשנה ותוססת ויתרונה במה שהיתה במציאותו של חלק גדול באומה כלשון-חיים של ההווה, הכולל את העבר הקרוב והעתיד הקרוב, כשם שהיה מעורה בקרקע לשוננו הנכתבת, שהיא קרקע תולדות חסומה ומשומרת, ויתרונה במה שהיתה בתודעתה של כל אומה כלשון-חיים של העבר והעתיד. ועם זאת נוכל במסוכם לומר, כי הסופר שעמד בו הכוח להזיר עצמו מכפילות-הלשון ולהאמן ללשוננו בלבד היה יותר, מכפי שהיה נעשה בלכתו ללשון האחרת. על כל פנים, אם אין הדבר הזה בולט ברוכסי-הספרות הוא בולט בשיאה — אילו ביאליק התמיד לכתוב אידיש ודאי היה גדולי-משורריה, אבל הוא היה אז פחות מעצמו. מובן, כי לא מעטים הם שמעברם ללשון מדוברת היה גורם להם, שהיו יותר ממה שהיו, אבל גם אלה, אם בשל נאמנותם ללשוננו-בלבד היו פחות ממה שהיו עשויים להיות כגילויים לעצמם, הרי היו הרבה כפוזיציות בדרך הנפתולים הקשה הזאת, וגם כשלונותיהם הם בסופם נצחונות, כי מתוך שנאמנו ללשוננו וסייעו לה ככוחם סייעו לגיי ניוט של האומה, שכלי מבטאו מנצח עד נצח היא לשוננו.

מסכת-כלים היתה, איפוא, מסכת גדולה ודור רות סופרינו נתנו עליה מיטבי-הלשד של רוחם ונפשם, ביחוד דור-שעליה-מתפתן — חייהם וחייה יצירתם עוד היו נתונים במציאות, שאין בה תנאי-נשימה נורמליים ללשוננו, אבל צרכם בל-שון חיה היה שלם והעיקר: כגודל-צרכם גדולי-יכולתם, היתה זו יכולת נפלאה של דור-סופרים, שידע להעניק ללשוננו רוח-בהבעה ועומק ביטוי, כאילו כבר היתה נטועה ועומדת במציאות

עות של סופרים, בני כשלושה דורות, שימשו בשתי הלשונות וכל סופר וסופר נפשו ויכולתו היו כזירה, שעליה נלחם צמד-הלשונות וכל אחת משכתו: כולך שלי, וכל אחת עמדה מלוא זינה בפני יריבתה ודמים בדמים נגעו, ואנו מתירים ליטול כל סופר וסופר ולקיים בו בחינת גזורו ולשסעו לשתי הספרויות, מבלי לקיים את חובי-תנו המובנת מאליה, ועם זאת לא הובנה עדיין וממילא לא נמצא לה מבצע — לעשות חקר מיוחד, כולל ומפורט כאחת, שימצה את הבעייה הזאת על כל גילוייה-הפתחותה והתפתחות-גיי-ליייה. לפני היות חקר כזה, לפחות בצורת קורס משהו בתולדות-ספרותנו, בעיקר בשלושת הדורי-רות האחרונים, לא נוכל להעלות בפרשה זו אלא רמזי-השערה סתמיים ביותר, ביחוד בשאלה הגדולה האומרת: דרשוני.

הלא היא השאלה: תחרות לשונות זו בנפשו של הסופר, בן הדורות ההם, מה היה רישומה, ליתרון ולמגרעת, לגבי לשוננו; כשהסופר הלך בדרך כפילות-הלשון וביחוד כשהסופר לא גזק ביצירתו אלא ללשוננו בלבד. ואכן, אין בידנו אלא כעין רמז לתשובה, שגם הוא צריך בדיקה. והרמז הזה, שאינו פטור מצד של פראדוקסליות, כך לשוננו: הסופר, שעמד בתחרות הזאת ולא נענה לה בכפילות-הלשון אלא הזיר את עצמו ממנה ונאמן, אם לא בשלימות הרי במידה מכסי-מלית, ללשוננו בלבד, השיג לגבי מי שהלך לכפי-לות הלשון, גם פחות וגם יותר. פחות — לפי שלא עמד לרשות לשוננו מה שעומד לרשותה של לשון חיה, יותר — מתוך שהזיר את עצמו ממה שהציעה לפניו לשון חיה, כאילו הטיל על עצמו את הגזירה לחסן בהמצית-כוחו את לשוננו ולגבשה, באופן שהוכל לעמוד בפני פיתוי-האפ-שרויות ואפשרויות-הפיתוי של יריבתה. אם גיי-טול כדוגמה סופרים מסויימים שהיו עשויים להיות סופרי-לועז (מ. ד. ברנדשטטר, ד. פריש-מן) ונסה לשער מה היה בסופם, אילולא הזירו עצמם מפיתויים אלה והיו באמת סופרי לועז, כמעט שאנו יכולים לומר בביטחה, כי היו אמנם נוספים שני סופרים יהודים לועזים חריפים, מחור-כמים, מחודדים, אבל כל אחד מהם היה פחות, מכפי שנעשה בהיותו סופר עברי, ואם ניטול כדוגמה סופרים מסויימים שנעשו סופרי-לועז (פרוג) ונסה לשער מה היה בסופם אילו הזירו את עצמם מפיתוי-לעז ונשאר סופרי-לשוננו, כמעט שאנו יכולים לומר בביטחה, כי כל אחד מהם היה יותר מכפי שנעשה בהיותו סופר לרי

אם ניטול הסיבת דברים קטנה, פיסקה ואפילו פסוק בודה, של סופר בסופרינו אלה, מבלי לדעת מחברו, הרי במעט עיון, לא כל שכן במעט ניתוח, יתחזור לנו, על פי הייחוד, מי מחברה, ולא הלצה היא באמרנו, כי המלאכה הזאת תקל עלינו דוקא באמני-הלשון המקוננים על כוחם, שנתבזבו כביכול לשם הלשון בלבד.

כי הנה בדורנו עתה, פה בארצנו, שבה כבר יש לנו ראשית מציאות נורמאלית של לשון וספרות, גדל והולך דור סופרים, שגם המציאות הזאת וגם מורשת הדורות האחרונים וגם העדרי-לחצה של תחרות-לשונות-הסביבה פוטרם אותו מאותם מאמצים מיוחדים, לאמור כוחם שוב אינו מתבזבו לשם הלשון בלבד, ומה אנו רואים? גילויי הספרות של הדור הצעיר שוב אין בהם מאותו הייחוד של הדור הקודם; בדיקה של חטיבה מחטיבות לשונם וסגנונה שוב אינה מגלה לנו בקלות כל-כך, מי מחברה, סגולת האינדי-בידואליות, שגילו לנו לשונם וסגנונם של סופרי דור שלפניהם, גם בשיאיו גם במישורו, שוב אינה ניכרת עתה והיא כנבלעת והולכת. מובן, כי בדור הצעיר ולאחריו האישיות העזה סופה שתחבלט בייחודה, אבל הגורם המדרבן של הדור הקודם ניטל מהם, במידה שהם רואים מציאותם הלשונית כמציאות נורמאלית.

כללו של דבר, תלונה, כי ההכרח של יצירת הכלים הפסיד את סגולת הסופרים ודרגת ביטויים, תלונת-שוא היא ולכל המוטב אנחה מתחנחנת. סופרי הדור ההוא — גדולים היו הקשיים שנלבטו בהם, אבל מתוך לבטיהם אלה השיגו הרבה יותר, משהיו משיגים בלעדיהם. כי קשיים אלה הכריחו את הסופר להגיע למכסימום — מתוך שעמדה לפניו קופת מלוה קטנה של מטבעות היפים לצרכי-שימוש, היה מוכרח לצקת בעצמו את המטבעות ומעשה-ייציקתו הוא כאותו גוש זהב הנעשה מתפונת תוך כדי התכת-עצמו.

נורמאלית של חייל-לשון ולשון-חיים — והרי אי-לולא אותה מציאות-שכאילו ספק אם היתה נוצרת מציאות-מש וצבת בצבת עשויה. יש סובי-רים, כל השקעת-הכוחות הכבירה הזאת נתמצתה ביצירת כלים בלבד, וכבר נעשתה כדעה מקובלת הסברה, שאילולא נתבע דור הסופרים להתאמצות מיוחדת זאת והיה נשכר יותר. סברה זו, אם לפי נוסח-שבעל-פה (ש"י עגנון) ואם לפי גוסחי שבכתב (א. שטיינמן), ניתן לסכמה כך: אילולא נדרש הסופר העברי בדורות אחרונים לתת מר-בית-כוחו לעצם-ההצובה של כלי-הלשון וסיתותם, היתה מערכת-ייצירתו עשירה ומשופעת בהרבה, שכן רוב סגולותיו נתבזבו לאותה התעודה. לכאורה סברה היא, שיש לה על מה שתסמוך, ובאמת אין כטענתה.

כי דוקא דורי-הסופרים, שנתן נפשו על מסכת-הלשון ומיצה את כל יכלתו להעלות מתוכה את האפשרויות המכסימאליות, עד כדי צמידה של-י-מה במכתב-התחרות; דוקא דור זה מגלה את הסגולה הגדולה ביותר שמנו חכמים בסופר — התגלמות מלאה של האישיות בביטוייה, כי לאחר נפתולי דורות ראשונים, שעשו את לשוננו בת-ביטוי לשירתו והגותו של בן-זמננו, שוב לא היתה תעודת-הלשון כיגיעה בעשיית-כלים מיכ-נית אלא כטיפוח בצמיחת גידול אורגנית. התער דה המיוחדת הזאת, שהסופרים ההם נתבעו לקיי-מה, יצירת כלי הלשון, היתה לא יסוד מעכב אלא יסוד מסייע לכלל-כשרונם וגילוי; היא לא דל-דלה את סגולתם אלא העשירתה, ולא עוד אלא עצם-הלשון נעשה כלי-גילום מובהק של עצ-מיותם. אם נבדוק ביצירי הסופרים בני דור זה וסביבו נמצא, כי האינדיבידואליות שלהם הת-בטאה בשלימותה במערכי-סגנאותיהם, המצוינים בייחוד כמעט-מוחלט. וזאת לדעת: ייחוד שאנו מוצאים ברגיל, בספרויות אחרות, בראשי נציגים, נמצא בדור המפתן שלנו לא בלבד בשורה העליונה אלא אפילו בשורה הבינונית של סופריו.

הקיטרוג על מנדלי

מאמר שלישי (סוף)

יעקב פיכמן

את איש-הפלא שהניח יסוד ליצירה העברית המרדנית, את האמן עם „אמת הבנין“ בידו, שכל פסוק ביצירתו עשוי שיש, שמגוליו אין למחוק קוצו של יוד, איש לא עשה את ניבו קבע כמותה, לא עקר מספרותנו את ה„במקום ביטוי“, את העז זובה הלשונית של דורות. אחרי מנדלי אי אפשר היה לשוב אל הצמצום של ההשכלה. הוא היה — למרות עמדו, כבן דור אחר, מן הצד במקצת (לא מנגד) להתעוררות הגדולה שקמה באומה — איש הרינסנס, שסימניו הם קודם-כל מלוא ביטוי ומלוא חויה.

ברם, הדור הבא היה אחר — היה מעורר יותר, היה מוצק פחות ולוהט יותר (כזה כבר היה גם תלמידו הגדול שלום-עליכם); כלום יש מי שיכחיש, שמנדלי היה פרוזאיקן גדול לאין ערוך מביאליק? אבל אין מכאן ראייה, שבכמה נקודות שבפרוזה שלו היה ביאליק משורר יותר מרבו. ודאי גם חלקו של מנדלי בשירה גדול מאד. ממנה הרי למדנו כולנו, גם בני דורי, לראות את הנוף, לתפוס את קסמי העולם. הוא לימדנו בכלל לראות, אבל גם ראייה גדולה מניחה מקום לראייה גדולה ממנה. ואולי בזה גדול כוחו של הרב, שהוא מעמיד תלמידים גדולים — ובכה בחינות גדולים גם ממנו.

משהו בקדרות שבמונומנטליות זו, בחתירה זו לכיבוש המציאות, שבה מתחילה כל יצירת אמת, כל כמה ששימש יסוד לבנין העתיד, הרי היה גם כפינום שלא סולק (על מנדלי היה גם החומר לעצמו מקודש ביותר — הרי ראה את עצמו אמן והיסטוריון גם יחד) והכביד על דור שגדל לאור שמש אחרת. היה צורך, איפוא, כמו בריאקציה נגד יל"ג, לבעוט מעט ברב, לבעוט — כדי לחזור ולחדשו על הדור. כולנו היינו במחש" בה אחת שיש להזיז הצדה את הענק כדי שהערך לה והצומח יהיה פתוח לשמש יותר. לא היתה זאת השתערוזת על המציאות, על הממש, שבלעדי עדיהם אנו תלויים בחלל ריק — ואנחנו לא זלזלנו בגלוי החומר מעולם; אבל תפקידה של האפיקה החדשה היה בויקה לחיים המתחדשים, לאדם המתחדש. עמדנו על חרבות עולם שנת

א

אנוס אני להקדים למאמרי, שהוא האחרון בפולמוס זה, דברים אחדים כדי להעמיד את ה„הגנה“ מצדי על משמעה האמיתי. בכל מה שכתבתי בשנים האחרונות על מנדלי, לא נתתי כוונתי אלא לקרב אל לב הדור, שגדל באקלים טבעי ונפשי אחר, את שירתו של בעל „ספר הקבצנים“, „בעמק הבכא“ ו„בימים ההם“, השיר גוי שחל בכל תחושת חיוו של דור זה, דור „ראשון לגאולה“, לא היה עשוי לחבב שירה אמיצה אך קודרת זו, גם מצד בניינה, גם מצד תוכנה, וראיתי כצורך נפשי וכחובה לעצמי לסלק את המחיצה שבינה ובין הנוער שלנו. סבור אני שיש עוד לשאוב ממעין זה ימים רבים, ואף אם לא הייתי סבור, ששירה זו עשויה לשר מש דוגמה לסיפור החדש, האמנתי שיש עוד ללמוד ממנה הרבה מכמה בחינות, ולא מבחינת התוכן בלבד.

ברם, עם כל מה שעמלתי לחשוף את האור שביצירה גדולה זו, לא היה המכוון מצדי להיות „סניגור“ יתר על המדה. רשאי דור חדש להשיג גם על הגדול שברבותיו, אם ביסודה של השגה זו יש מה שמשחרר את היצירה החדשה ממסורת מקפיאה, ואף שבדרך כלל ניתן לבעלי יכולת לשמור אמונים לאמן גדול ויחד עם זה לסול דרך חדשה, ציינתי גם אני — אגב הטעמתי מה שהעניק מנדלי, למשל, לביאליק — את החרצר בוח, בהן אָסר את ביאליק הפרוזאיקן.

ולא אחת הרימותי על נס את המשחררים, כברדיצבסקי. והרי על צד האמת הננו כולנו תלמידיהם של שניהם, בכל היותם שונים כל כך זה מזה. וכלום לא ראו גם פרץ, גם ברדיצבסקי במנדלי את הענק שלא הוכשר עוד אחד כמוהו למעשה בראשית זה של יצירת הפרוזה שלנו? המכוון ב„סניגוריה“ זו אינו בשום פנים להראות בכל דרכי יצירתו של מנדלי דוגמא לדורות, כי אם לראותו כאמן לכל הדורות בכוח ביטוי בתפיסת האומה (שלא היתה חדצדדית בשום פנים), באמנות זו של עיצוב דמויות שאף בה היה כוח ראשון בספרותנו. מילדותנו ראינו בו

שואף, אז יופיע אחד האנשים, אשר יקבל על עצמו את השליחות, שאין בה לא קלות היצירה ולא מרחב המעוף, לתאר את החברה הקימה כעת, סדריה, מאכליה, כליה, אפני דבורה, טפשותה וקטנותה. האנשים האלה אינם ממצייאים לעולם.

בעיקר הקטיגוריה בנה:

מנדלי גם לא התאמץ לעבור את גבולי העונה אשר עגו מסביבו, כי לא שער מציאות עולם הקימה מעבר לגבולים אלה... לב מנדלי קשה כאבן מוצקה, אף פעם לא נד לחלום ההולך ואפס. אף פעם לא נשבר לבו עליו. הוא רק הסתער עליו בכל כחותיו הענקיים והשתדל לעקרו מן השורש. למה כה רבה שמחתו על שפלות האדם וקלונו? ולמה כה יצהל לקראת האדם המתבהם כמוצא שלל רב?

יש מקום לשאול, כמובן: היכן „צוהל“ מנדלי „לקראת האדם המתבהם“, היכן הוא האדם המתבהם כאן כהופעה כללית? ברור שיצירה גדולה זו, שעינה לא היתה מכוונת אלא לאחוריה, צמצמה את העולם, תקעה את עצמה בתחומיו ולא התעוררה לקראת האדם הבא, לקראת היהודי הבא, בעוד שהדור חפץ, כפי שצמח הגדיר זאת יפה לא ב„הוי כי אם בהויה“ — חפץ לראות ביצירה את הגולד. כך יש להבין התקוממות הדור לאמן רב הכוח: הוא לא סלח לו, שלא ראה לידת עולם.

*

צמח, שנתכוון ב„קטרוגו“ בעיקר כלפי יוצאי חלציו של מנדלי, הטעים בשלילתו את דרך האמן, שאינה דרכה של יצירת העתיד. הוא ראה באמנות המתארת של מנדלי לא צורה של קבע, כי אם צורה חד-פעמית — צורת הכשרה. כאומר: מנדלי עשה את שליותו, אבל אתם המחקים אותו, — את נפשכם אתם קובעים. היתה זאת בעיקר אז הרה; ואף שמתוך ריתחה של פולמוס, תלה במנדלי גם „בוקי טרוקיי“, מפעפעת בבקורת כולה אמת כאובה, וזה אחד המאמרים החזקים ביותר של צמח.

ג.

איני דן כאן אלא בדברים שנגעו בלב ושיצאו מלב נסער. מבחינה זו מאמרו של צמח, בכל מה שאינו רואה את האור האנושי שהוא מצוי בשפע כזה ביצירת מנדלי, בכל מה שיש כאן התעלמות — שלא מדעת — מן המקוריות העממית ומחיי דוש התרבות העברית, מהשקאת שרשיה, —

ערער, שבקצהו נתלבלבה הזויה שתבעה טיפוח אין קץ. מנדלי נראה כמבצר עז גדבכים, הצופה על פני הישימון. והדור חפץ אחרת.

ב

מבחינה זו — כריאקציה נגד קצב של סגנון, נגד תפיסה מרוכזת יותר מדי במראה, היתה מאמרו של ש. צמח „בעבותות-ההוי“ (מאסף „ארץ“ אודיסה תרע"ט) עם כל ההפרזה שבו גם החריף ביותר, גם המוצדק ביותר מכל דברי ה„שטנה“ שנכתבו כנגד מנדלי. בדברי פולמוס מדרך הטבע הוא, שמפריזים, שמדגישים את מקום התורפה ומתעלמים מכל מה שיש בו כדי לבטל את כל השלילה. בקטיגוריה נוח מאד לראות את כמסמרות קבועים דברים שנאמרו לשעתם, ושאחריהם — וגם לפניהם — יש למצוא ביצירתו של המבוקר ההיפך הגמור מהם. מטבע הדברים הוא, שנאחזים בארעי ונותנים אותו קבע, אם יש בזה כדי לחזק את השלילה, ואמנם יש לה לשלילה איזה יסוד, אם דוקא היא נעשית פתאום בולטת ביותר: בשעה של התפרצות העין רואה מה שהלב מרגיש, הלב נאמן ברגעים כאלה יותר מן העין.

לא רק אני כי אם, מובטחני, גם צמח עצמו רחוק כיום מקטיגוריה קיצונית שלימד או על אמן ומשורר גדול זה, שכאב את ירידת האומה ולא סיפר בגנותה בלב קל — רק כדי לבדח את עצמו. אלף ראיות מתוך יצירה זו מזימות השגה כזו על מנדלי, ולא כדאי למנותן כאן. אף-על-פי כן, קובלנה זו, שיצאה לפני שלושים שנה מצטו של סופר צעיר, שלא בא לבטל את מנדלי, כי אם לכוון את האמנות הספרותית שלנו לאפיקים חדשים, — קטיגוריה זו, במידה שלא היתה נכרנה אלא לשיעורין, היתה דבר שהזמן גרמו — זמן זה שהוא מרים ומשפיל, ואינו מכריע כל עיקר הכרעה מוחלטת.

יש לשער, שא קריב לא ראה את מאמרו של צמח שבו כבר נאמרו לחובת מנדלי רוב הדברים שב„עולם ותלו“, ברם, „כתב האשמה“ של צמח מכוון לא כל כך כנגד מנדלי עצמו (אף על פי שגם הוא השמיע הרבה דברים מרים כנגד האמן הגדול), כי אם כנגד אלה שבאו אחריו — לא ניקה גם את ביאליק המספר, אף על פי כן כדאי להביא קטעים מעטים, שמתוכם עולה קובלנת הדור במרירות גדולה:

„בכל פעם אשר האדם יחטא וירד מגדר לתו, יזיח את מקדש אלתו, יתדל להיות זי

„היש אינו הצדקה למשפט זה? היש בו ברגיד של אמת? יש בינינו אנשים, שראו את החיים ההם של היהודים ברוסיה — האמנם היו כלביים ומעוררים גועל נפש יותר, למשל, מחיי שאר עמי רוסיה, על אכריה ו„פריציה“, שכוריה וסרדיוסיה? האמנם מותר לומר שהיי הם של כרמולי ובני כיתו, של ר' חיים, ליפא הראובני, הרצל הנגר ואייזיק נפחא, שמואליק הסמרטוטר, רבי אברהם, רפאל, התכרנים המשכילים ואנשי החסד וכו' וכו' הם כלביים ומעוררים גועל נפש? או המותר לומר זאת על „בניסין השלישי“ איציק חקרן וחבריהם, הבטלנים, בעלי החלומות החיים בעולם הדמי יון, הדון קישוטים העלובים? מנדלי לא נתי כוון כלל לתת תמונה כזאת, ומשפטו על החיים ההם הוא אחר לגמרי. פרישמן אומר „הם בעצמם אשמים“, לא כן היתה הערכת מנדלי. מנדלי יצר את סמל הסוסה הדוחיה והי סחופה — גם היא סמל לפשע אדום! בחיי היהדות, שמתאר מנדלי, היתה דלות, קבצנות שפלות, קדרות וגם פשעים, כמו גם בחיי עמים אחרים, אבל הרי היה בהם גם אור פנימי, חלום, אמונה, תקווה...“

כדברים האלה אומר על מנדלי יחזקאל קויפמן, מי שגם א"ד גורדון, גם ברנר לא זפו בעיניו!

מי שבא ורואה בקיטרוגו של סטיריקן מתקופה רחוקה, שונה ביסודה משלנו, חטא של חוסר אהבת ישראל, הרי הוא עושה את העניין כולו פלסתר. כל משורר רואה את העולם בראיית עצמו, אבל בצירוף ראיית דורו, יש רביזיה מבר חיבה אמנוחית, אבל איש לא יבוא לטעון כנגד גוגול ופלצבר, כנגד צ'חוב ומופאסאן, שציירו פרצופיהם המטומטמים של בני עמם, כפי שתפסו אותם מתוך הסתכלות בלתי-אמצעית בדורם. אדרבה, אם אנחנו איננו מכירים כיום בינינו את אנשי מנדלי, סמולנסקיין, ברנר, עלינו להחזיק טובה לאלה, שאש שנאתם לכיעור שבנו בערה אתריהם כאחרי הגלגל.

ולואי היתה זו במציאות של היום נחלת העבר בלבד!

מאמרו של קריב דומה לאותו „כתב שיטנה“ שכתב לפני ששים שנה לילינבלום כנגד יל"ג. היה זה בעיקר פולמוס פו ב ל י צ י ס ט י. ליליני בלום לא היה מבקר, אף שכתב ברוחו של הריא" ליום הרוסי מאמר נגד „עיש צבוע“ של מאפו, שאינו משולל ענין. אינו משולל ענין (מבחינת הפסיכולוגיה של הזמן) גם הקיטרוג כנגד מנדלי

הרי „קיטרוג“ זה היה חשוב בזמנו מאד. אין כמעט ספק, שהשפיע גם על ביאליק, ויש רק להשוות את פרקי „ספיה“ הנוספים (ביחוד את הראשון שהוא פרק שירה גדולה בפני עצמו), אל הקודמים, כדי להוכיח בכך.

מבחינת ההתעוררות דומה לו גם מאמרו של א. קריב („עולם ותלר“, שנתון „דבר“ תש"ז), ואולם דברי צמח, שנכתבו לפני שלשים שנה, היו מכוונים לדור שקם אחרי מנדלי. היו, כאמור, מעין אזהרה, מעין קריאת אזהרה להעקר מן הסגנון, שלא היה עוד הולם את העולם, שעמד בין חורבן לתקומה, והיצירה העברית נתבעה לא להסתכלות, לרשומי עבר, כי אם לצאת מן הגיטו — להענות לצרכי דור, לצרכי עם, לצרכי אדם גדולים. היתה זאת תביעה מוסרית, ועלתה בד בבד עם התביעה האסתטית.

אחרת היא קובלנתו של קריב, שעלתה בזמנו. ודאי, אין אדם מתכחש לנעוריו לחלוטין. מנדלי, שנתחדש כולו דוקא לעת זקנה, ותפיסתו כבר היתה שונה כל כך מזו של ימי ההשכלה, עדיין היה מחובר למחצה אל השקפותיה של התקופה ששקעה. לאחר חורבן היהדות במזרח אירופה, גראתה אחרת יצירת מנדלי, שלסאטירה היה עוד חלק ניכר בה, גם כשגבר האמן הסניגור מאד, אף על פי כן, היתה זאת שירה שעוצבה לפני ימים רבים, וחל עליה גם חוק ההיסטוריה, והתביעה לאידיאלי ליוציה של עולם, שעליו האפילו ראשי-קהל שמסרו בנים יחידים של דלת העם לשמד של צבא ניקולאי ככופר לבניהם המרובים, עולם של חוטפים, של מוכרי בנות ישראל הטהורות לבתי הפקר — היתה משונה מאד, אז היתה חורבתו של האמן „להגיד לעמו פשע“, ומנדלי היה יהודי עממי, לבו היה מלא זעם ומלא רחמים כאחד. הספר „בעמק הבכא“ מלא המית'לב, שקוי דמעות כולו, ולא נכון, שלא ראה אלא את הכיעור שבגיטו: הוא ראה, גם גילה לדור הבא, את המאור שבנו.

וכדאי להביא כאן את דברי יחזקאל קויפמן (במאמרו „חורבן הנפש“, שהוא מצין ברעיון שהונח ביסודו — שאיננו מסוגלים לראות את עצמנו אלא בעיניהם של שונאינו בנפש — בת במידה שנכשל בדוגמאות, בהן הדגים את רעיונו). קויפמן מגיב על הערכת פרישמן, שאצל מנדלי מתוארים חיי היהודים כ„חיי כלבים“ המעוררים „גועל נפש“ (אנו רואים, אגב, שגם פרישמן נכשל בראיה לא נכונה), וכותב:

ספרו האחרון, השקף כולו אהבת-לב וענות
אמת, של האדם הישראלי „בימים ההם“? הקרא
את הסיפור „שם ויפת בעגלה“—מציאות יהודית
גדולה, פרשת גלות איומה שעל פני כולה תלויה
שמש לב, לב יהודי, רחמים יהודיים?
לא הייתי בא לכתוב דברייסניגוריה על
מנדלי האמן. אין ספק, שיש להתגבר על דרך
זו. זהו כתב „חרות על הלוחות“ — אבני היסוד
של הפרוזה העברית, שיש להשען עליהן ולא
לעשות כמתכונתן. אך כלום יש ספק „אם בכלל
יש תושיה בו מאחת הבחינות לתרבותנו
החדשה“?

את קיטרוגו המר של קריב על מנדלי יש לר-
אות כאות הזמן. כמו בימים ההם, „כי באה
עת לחננה“, כן גם עתה, וביתר שאת, צמאה
העין לראות את אורם של משכנות ישראל,
שחיות-אדם הפכו אותם לעיי מפלה, ואם התער
רדתי לכתוב נגד קובלנת קריב, הרי זה משום
שחס אני על אור זה שהוא עולה משירת מנדלי,
וסימן לא טוב הוא לכושר של בקורת עצמנו,
אם גם אנשים כקריב אינם רואים אותו.

שכתב קריב, אבל הוא עוד פחות מוצדק מזה
של ליליינבלום. שהרי השגתו של בעל „חטאות
נעורים“ היתה עם כל „ההשגה הפרימיטיבית,
חוזרה המית לב, היתה כולה פרי תמימות
טהורה, ולא התכחשות ליצירה, מתוך קונצפ-
ציה, שאינה עלולה אלא להטעות. ליליינבלום
הכיר בגדולתו של יל"ג, שהוא רואה אותו כמ-
שורר גאון, ודוקא משום כך הוא מלמד חובה
עליו, שאינו משמש את הרעיון הלאומי יותר
משהיה זה קטרוג על יל"ג, היה זה קטרוג על
ההשכלה, שלא ראתה כי אין קיום לישראל בנכר.
זה הדבר המזכה „בקורת“ זו וקובע את ערכה
בתולדות הציונות.

אבל מקריב רשאים אנו לתבוע ראייה אחרת.
הנכון הוא, שיצירת מנדלי אינה מוארת באור
ישראל? הבדק קריב את „האדם הקטן“ את
„אבות ובנים“ („חידות אתה לי, עמי...“) ובעיקר
את „סוסתי“, (שבפרק אחד משירה גדולה זו יש
יותר אהבת ישראל, כאב ישראל משיש בעשרות
ספרים של ההשכלה ושל זמננו יחד)? הקרא
קריב (לתומו, ולא כדי לבקש מומים) את
ספר הרחמים והדמעות „בעמק הבכא“, או את

כדי להגיע לקורטובימה של עלית-חיים דרושה מידה עצומה של עלית-מחשבה.

הדבר הנתון לנו בחיים יותר מכל הוא אדם שיסייע בידנו לעשות מה שאנו מסוגלים לעשות.

הבה נתנהג במידת התסידות עם בני האדם, כאנשים כנשים; הבה גתיחס אליהם כאילו הם
יצורים של ממש. מי יודע? אולי כך הדבר באמת?

מר הוא ייי

ציאן טינ-יי

הפרטיות הן דבר אחר. דינ-דן. דינ-דן. דינ-דן. עפו כאנקורים. פחות-עם היו מפנים להם דרך; המריצות היו יורדות לתעלות השופכים; הרוכ-לים מיהרו למשוך סחורותיהם לאחור; והולכי-רגל דלים חשו להם מפלט קרוב. מתוך האימה. הפעמו בריקשה של מר הוא ייי צלילו הולך; חישוקי הפלדה בגלגליה מבהיקים בשמש, ועד שאתה מבחין בו ברור כבר חמק מזה הלאה.

ולפי הסטאטיסטיקה של כמה מן המתנדבים בשירות ההצלה הלאומי, שהיו מתענינים בכונן זה, המהירה בריקשות הפרטיות היתה זו של מר הוא ייי.

רואים אתם, הזמן חשוב היה לו מאד. טעם אמר לי בכובד-ראש גמור: „יש בדעתי להס-תלק משינה כלילות. אילו היו יותר מעשרים וארבע שעות ביום! אהה, עבודת הגאולה הלאר-מית עצומה כל כך.“

ומיד היה נותן מבט חופז בשען הזהב שלו. שרירי פניו העגולים מתהדקים; גבות עיניו מתקמטות ושפתיו מתכווצות. והריהו אומר שלום חטוף ומחיש פעמיו — עליו ללכת לישיבה של התאחדות העזרה לפליטים.

ותמיד היה מאחר. הכל יושבים זה-כבר וממ-תינים. וכשיצא מהריקשה שלו היה מכה ברגלו בפעמון הכאה אחת — דין!

ומיד הביטו הכל זה בזה. ובכן מר הוא ייי הגיע. מהם שהיו נאנחים אנחת רנחה, מהם שהיו מאריכים פנים ונועצים עינים סכלות בפתח. אחד אפילו קפץ אגרופיו ולטש עיניו כמוכן לעורר קטטה.

הרי הוא מר הוא ייי. נכנס כשפניו לובשים ארשת תגיגית, וצעדיו כבדים ומדודים. דומה היה כאילו כל המתיחות שבפניו הוערתה לתוך אותו כובד-ראש איום. הוא נעצר בפתח לרגע באופן שהכל יוכלו לראותו היטב — נראה

אילו טרחתי לעיין יפה יפה בתעוזות המש-פחה, אפשר הייתי מעלה שהוא שאר-בשר רחוק. אך תמיד קראתי לו מר הוא ייי. והוא התנגד לכינוי זה.

„טינ-יי אחא, אתה יותר מדי...“ אמר. „מדוע זה תקרא לי „מר“? עליך לקרוא לי „אחי ייי, או, רצונך, „חבר ייי“.

כשחזר ויישב ענין זה, חבש מגבעתו ואמר: „יום אחד נשב ונפליג בשיחה, אחי טינ-יי. כמה פעמים חפצתי לשוחח עמך כאות נפשי, אך אהה; עתותי אינן בידי. היום, יודע אתה, השופט ליו רוצה לראות אותי. הוא חיבר תכנית בשביל עובדי המשרד לאחר שעות העבודה הוא תובע ממני שאתן לו עצה ואתקן את הטייטה שלו. ובשלוש עלי ללכת לישיבה...“

כאן נענע ראשו ברוח נכאה חזיק מרה. לא אחת ולא שתיים כבר הסביר לי שלא איכפת לו היגיעה והצער — ובשעת-מלחמה הייבים הכל להקריב קרבנות — אך שורת הצדק נותנת שהתחייבותיו של אדם לא תהיינה גדולות משיעור הזמן שברשותו.

„מר ואן, איש הועד, שלח לי שלושה מיב-דקים והוא מפציר בי לטוס לצ'ונקין לועידה רשמית דחופה. ועתה, אמור לי, כיצד, למען השם, אוכל לנטוש את התחייבותי?“

אחר תקע לי ידו בחפזה חזש אל הריקשה הפרטית שלו.

תמיד היה נושא את תיק העזר היפה שלו ומימיו לא שכח את מקל הטיול הכבד והשחור שלו. טבעת-נישואים עבה של זהב עטרה אצבע יד-שמאלו. וכל אימת שהיה מעשן סיגרה היה מקמר את האצבע המטובעת ומושיט את זרתו, כאילו היתה היד שחלב במלוא פריחתו.

מושכי הריקשה בעירנו לא אצו לדרכס. גודרים היו משאם לאט, עקב בצד אגודל, כמטיי-לים להנאתם לאחר פת-ערבית. אך הריקשות

רות" כאן השיק שפתיו. "ראשית כוונתי להת-
רשלות. אני הייב לדרוש שהכל יעבדו במרץ.
לא אדגיש נקודה זו יותר מדי. כולכם אנשים
טובים ונלהבים לעבודתכם. אני מודה לכם
מאד. אך יש עוד נקודה אחת שמחובתם לתת
דעתכם עליה. זוהי הערתי השניה."

עתה מצץ פעמיים מן הסיגרה וגלגל את
העשן מפיו בהדרגה. הצית גפרור שני.

ההערה השניה שרציתי להעיר היא על הצר
רך בהנהגה ובהדרכה. אתם הצעירים זקוקים
להדרכה! עבודת הגאולה הלאומית אינה יכולה
להעשות אלא בהנהגה טובה. אתם הצעירים
נלהבים מאד בעבודתכם; אך אין לכם נסיון,
וממילא קל לכם לשגות. בלי הנהגה והדרכה
תהיינה התוצאות רעות מאד."

הוא סקר הישימהר את הבעת פניהם של
המסובים והמתיחות שבפניו נראה כאילו רפתה.
הוא חיך והמשיך:

"יכול אני לדבר גלויות עם כולכם, חברי
הצעירים. אין לי צורך להקדים דברי אדיבות
של צביעות. כולנו עסוקים בעבודת הגאולה
הלאומית ואין צורך בדברי נימוסים. אני מודה
לכם. זה כל מה שרציתי לומר לכם הפעם. צר
לי, עלי ללכת."

חבש מגבעתו, תפס תיקו ומקלו, ולאחר
תהייה של רגע בתיקרה ומנדירראש אחדים כלפי
עצמו, הפסיע ויצא, כשבטנו בולסת יפהיפה
לפניו.

כשהגיע לפתח נראה היה כאילו נתעלם ממנו
דבר שרצה לאמרו. ובכן קרא ליושברראש
הצדה ולחש:

המוצא אתה התרשלות בעבודה?"

"אני... עמדתי למסור עכשיו ש..."

מר הוא ויי הצכייע אצבעו העבה כלפי חזהו
של היושברראש: "טוב, טוב, אני יודע, אני
יודע זאת. אך לי שנאי לדבר עמך עכשיו. אחר
כך, בכל שעה שתעלה בדעתך הכניתי, תוכל
לבוא אלי ואדון בה עמך."

צעיר אחד בסמוך תמה על השיחה ובאחרונה
לא עצר עוד ברוחו. "ביום רביעי שעבר באנו

הדבר כאילו ביקש לתת בטחון ואמון בלבות
הכל. הניד ראשו מדעת כלפי עצמו, כשעיניו
בתקרה. כך נתן אות להמונים הפשוטים שהבחין
בנוכחותם.

שתיקה גמורה בחזר. הדיון עמד להתחיל.
מישהו מעלעל בתעודות.

מר הוא ויי ישב במטוס בפנינת החדר, הרחוק
ממושב היושברראשו. אף לא דיבור אחד. בוחר
הוא שלא להיות יושברראש.

"לא אוכל להיות יושברראש". הוא נפנף בידו
כשהסיגרה נתונה ברכיחן בין אצבעותיו. הועד
הפועל של התאחדות הפועלים למען הגאולה
הלאומית יש לו ישיבה היום, ואחר כך יש ויכוח
בהברה לחקר הספרות העממית. עלי להיות
בשתיהן. מלבד זאת, עלי לראות איך מתקדמת
העבודה בגודד השירות לחיילים פצועים. מובי
טחני שיודעים אתם כי חובותי המרובות תופסות
את כל הזמן המוגבל שברשותי. למעשה, אוכל
לעשות עמכם כאן רק עשר דקות. לא אוכל
להיות היושברראש. אני מציע את החבר ליו
ליושברראש."

כשסיים, חיך והקיש בטבעת הזהב שלו על
מיסעד כסאו.

עו שהיושברראש ממשיך בדיןרוחשבון שלו
לועד, טורח מר הוא ויי לחזור ולהצית את הסי-
גרה שלו. נראה היה כטרוד מאד — כאילו היה
מונה.

"יש לי הצעה?" קרא בקול. "זמננו יקר מאד,
ואני מציע כי היושברראש יקצר בדיןרוחשבון
ככל האפשר. הבה נרשה לו עוד שתי דקות."

הוא נתעסק בסיגרה ובשען שלו, ומקץ שתי
דקות קם פתאום והניף ידו כלפי היושברראש
המרבה שיחה. "יספיק, יספיק, אף על פי שהיך
שברראש עוד לא גמר את הדיןרוחשבון, אני
מבין היטב את עיקרי הדברים. עכשיו עלי למחר
לישיבה אחרת, אך רוצה אני להציע הצעות
אחדות קודם שאלך."

הפסקה ארוכה. לאחר כמה מציצות שקולות
מן הסיגרה, הציץ בקהל.

הצעות קצרות מאד. יש לי רק שתי הע-

הגביעים האחרונים". הוא דיבר בכובד־ראש רב. ביחוד אותו יין שאנסי. קשה לסבול הרבה מזה. אבל השופט ליו הכריח אותי לשתות — מה לעשות! נרדמתי ברגע שהגעתי הביתה. העלמה הוצ' אמרה שתפרע מהשופט ליו על ששיכרני. הגע בעצמך!

כאן פתח את תיקו. הוציא פיסת נייר, שירטט עליה כמה מלים ומסרה ליושב־ראש.

"חכה נא רגע", היושב־ראש שיסע את המדבר. "מר הוצ' ויי מוכרח ללכת משום התייבות אחרת. עליו לתת לנו עצתו לפני שילך. לאחר שנענע בראשו פעמים מספר, קם מר הוצ' ויי על רגליו.

"מר יושב־ראש" קידה עמוקה. "גבירותי ורבותי" ושוב קידה עמוקה. "אני מבקש סליחתכם. אחרתי לבוא ועלי להקדים ללכת... ועתה הציע את הצעותיו: הטעים שועד פועל זה הוא הקבוצה הראשה שבעיר, ושעליה לנהל ולהדריך את עבודת שאר החברות.

הוא הוסיף והסביר שהמונים נבוכים מאוד, ביחוד ההמונים שבימינו. אם אנחנו לא ניתן להם הנהגה והדרכה, נכוננו לנו ימים קודרים מאוד. ואכן כל חלק מעבודת הגאולה הלאומית צריך תדרכה, והמעמסה "שלנו" כבודה מאוד מאוד, אך "אנחנו" חלילה לנו לחשוש מפני הקשיים ועלינו ליטול עלינו איפוא את המעמסה הזאת.

הוא חזר והטעים את חשיבותם של הנהגה ומנהיגים, ואז חבש מגבעתו ופנה ללכת לישיבה אחרת.

יום יום היה עסוק ומעוסק כך, הולך מישיבה לישיבה וממסיבת־ערב למשנה.

כל אימת שנזדמנתי עם מרת הוצ' ויי היתת מתלוננת לפני על תפקידיו של בעלה המרובים מספור. "המיסכן! רחמנות עליו. הוא עסוק כל כך שאין לו אפילו פנאי לאכול ארוחותיו".

"האי אפשר לו להסתלק מכמה מלאכות ולהתרכז במלאכה אחת?" שאלתי.

"איך יוכל לעשות דבר כזה? הן כל הענינים זקוקים להדרכתו, אתה יודע".

אליך שלוש פעמים ולא היית בבית..."

מר הוצ' ויי לא השגיח בו כמעט והעיר מבעד לחטמו: "ובכן, הרבה ענינים דורשים תשומת־לב". והמשיך בלחישה ליושב־ראש: "אם תמצא שאיני בבית, ראוי לך לברר את הענין עם העלמה הוצ'. העלמה הוצ' יודעת את דרכי. היא תוכל לומר לך מה לעשות?"

העלמה הוצ' זו אשתו, אך תמיד היה קורא לה "העלמה הוצ' בפני אחרים.

לאחר שיישב כל אותן הבעיות, נכנס לריק־שה שלו ונישא אל החברה לחקר הספרות העממית. כאן מצא שהדיון כבר התחיל ומישחו היה באמצע דיבורו. ישב, חזר והצית את הסיר גרה שלו, ועתה טפח שלוש טפיחות חדות על מיסעד הכסא להראות את מורת־רוחו.

"מר יושב־ראש" קרא. "מכיון שעלי ללכת היום לישיבה אחרת, לא אוכל לשהות עמכם הרבה. יש לי הצעות אחדות והייתי רוצה להציען לפני שאלך".

אז הביע לפני החברה שתי דעות. ראשית, הדגיש, כל המסובים הם עובדי תרבות, והר איל ועבודת התרבות חשובה מאוד בשעה זו, חובה עליהם לעבוד קשה. שנית, אמר, כל עובדי התרבות צריכים להדרכה באופן שיהיו מאוחדים יותר וערבים זה בזה.

בשעה חמש וארבעים וחמש דקה המשיך דרכו אל מעון התאחדות הפועלים למען הגאולה הלאומית.

זאת הפעם היו פניו העגולים זורחים ואפילו הניד ראשו לאות שלום כלפי אחד המסובים. "צר לי, צר לי מאוד. החסרתי שלושת רבעי הישיבה".

היושב־ראש חייך כלפיו, ומר הוצ' ויי הלחית לשונו כאילו היה פירחח שובב לפני אגם קפדנית. הוא הקיף רגע את הקהל במבטו לפני שבחר מושבו בקירבת איש גוף בעל שפם.

בנעימה עצבנית ותגיגית לחש לשכנו: "נתבסמת אמש?"

"תודה לאל, הייתי רק קצת בגילופים. ואחתי?" "אני לא הייתי צריך לשתות את שלושת

„אני הייתי בישיבת החברה החדשה לחינך הפליטים“, אמר האחד.

מר הוצ ויי קפץ על רגליו מתוך הבהלה. „מה! מה זאת? חברה חדשה לחינוך פליטים? מדוע לא אמרתם לי? מדוע לא הודיעו לי?“ „החלטנו להזמין אותך, אך באנו לביתך כמה

פעמים, ולא מצאנו אותך בביתו“ „די! ובכן אתם קושרים קשר במסתרים, מה? הוא לטש עיניו על אורחיו, „אמרו לי בכנות מהי מטרת החברה שלכם, הגיזו את האמת!“

עכשיו הגיעו לכלל כעס ואמרו: „מה כוונתך לומר ב„מטרתכם“? כולנו אזרחי סין, מה כוונתך לומר ב„קשר במסתרים“? אתה אינך בא לשום ישיבה במועד שנקבע, ואינך יושב בשום ישיבה עד סופה. כשאנו באים לביתך, אינך בבית לעולם. אין אנו יכולים להפסיק עבודתנו דק בגללך!“

מר הוצ ויי העיף את הסיגרה שלו על הרצפה ודפק על השולחן באגרופו כבד — בום! „בני כלבים אתם!“ שיניו נקשו, שפתיו רעדו. „היזהרו לכם! אתם — אתם!“ עתה הטיל עצמו על הספה, מקלל: „בני-כלבים ארוזים!“ נקפו חמש דקות, אז הרים ראשו בזהירות והציץ מעבר למיסעד הספה, השנים הלכו, נאנח אנחה עמוקה:

„איייה, אחי טנן-יי! הגע בעצמך, זה טיבו של הנוער בימינו! הבט וראה!“ אותו ערב הרבה לשתות יין, ושלה קללותיו בסטודנטים המסכנים, ולא נתקרה דעתו עד ששבד ספלתה, כשתמכה אותו העלמה הואן בדרכו למיטה נודעזע פתאום: „יש לי שוב ישיבה מחר בצהריים...“

אך יש להודות שפעם אחת הופתע מר הוצ ויי, הנשים שבעיר אירגנו ועד עזרה ליתומי המלחמה ולא ביקשו הדרכתו או הנהגתו, מכיון שנתגלה לו מי ומי היוזמים, כינסם לביתו ואמר: „יודע אני שהקימותם ועד, לדעתי עליכם לצרף עוד כמה חברים לועד“.

כשראה אותם בהיסוסם הוסיף ואמר: „תמהני אם הועד שלכם יוכל לכלכל את עבודתו כראוי, התוכלו לערוב לי שאין אלמנטים בלתי רצויים בוועד? התוכלו לערוב שלא תבואו לידי טעות? התוכלו לתת לי ערובות על כך? התוכלו? אם כן הוא, בבקשה מכם לתת לי ערובתכם בכתב, שחור על גבי לבן, אחר כך, כשתעשו שגיאות, תחול האחריות עליכם!“ אחר כך מיהר להצהיר שלא מחשבתו היא זאת, אין הוא אלא מוציא אל הפועל, אצבעו דמזה כלפי חוזהו של היושב-ראש: „אם לא תוכלו לעשות מה שאמרתי לכם זה עתה, אין ארגונכם חוקי“.

מאחר שהביע דעה זו פעמיים ושלוש לפני הועד, נבחר לחבר הועד למען יתומי המלחמה, מכאן ואילך היה בא ומשתתף חמש דקות, מדבר מלים מספר, ועולה בריקשה שלו על תיקו ומקלו הרוכב.

יום אחד הזמין אותי לסעודת ערב בביתו, בשום שקיבל, כך אמר לי, במתנה קותל-חזיר מעושן מן הכפר, כשבאתי לביתו ראיתי שזה עתה שפך חמתו על שני סטודנטים צעירים. „מדוע לא באתם לאסיפה? מדוע?“ היה צורח והולך, „אמרתי לכם להפציר בכמה מידי-דיכם שיבואו עמכם, אך כשעליתי על הדוכן לנאום את נאומי — אתם! — אתם לא הייתם שם! השאלה היא, חזיו ורעם, מה עשיתם באותה שעה?“

רשימות

נס או יתרון?

ש. סבוראי

חברתיים, אשר גבר בה זה שהיה בריא יותר מבחינה נפשית, רוחנית וזוֹפנית על זה שהיה לקוי וננוע מבחינות אלו. בריאותו החברתית של הישוע בארץ היא אשר הכריע את הכף כנגד הרקבת החברתי בטוֹטן של מדינות הערבים.

הן לא סוד הוא שאותה סיגת עולם בה יושבים עמי ערב יצאו לה מזוניסין כמשכן חליים, כמלריה, דיזנטריה ונרענת, הן בגותילואי לבערות, רישול וחומה. נוסף לאלה דבקו בה עוד שתי מגפות ספציפיות, הלא הן: הבקשיש חליבנטיניות.

אירופה החסודה, המכסה על תאות־בצעה כמד־טה, השליחות הציביליזאטורית, הדתית והפילאנטר־פיה, הביאה לסביבה זו מעט מאמציה להקלת צרות הגוף: הוקמו כמה בת־יחולים ומרפאות למלחמה בגר־ענת ומחלות אחרות. נעשה בשוה לשם חינוך לנקיטן בבתי הספר של המיסיון. בבספי משלם־המסים היהודי הרחיבה ממשלת המנדט את הפעולות הנזכרות על אדמת ארץ־ישראל, אך לצרת הבקשיש לא התישו מזור, כי נהסוך הוא, עוד טיפוחה וריכה כאמצעי נאמן להתחדדת השפעתן של הממלכות, הנאורות" לה־לק עולם זה, גם לאחר רדת האימפריה העותומנית מזירת השלטון במזרח הקרוב לא חדלה מגפת השחוד מהתפשט ומהרקיב את הריקמה החברתית של עמי הסביבה הזאת. כל מי שבא במגע עם העמים האלה יודע כי מושגי ההגינות והאימון החברתיים מעורערים בקרבם עד היסוד. כולו בוצע בצע, מראשי המנהיג־גים ועד פשוטי העם. הכל ניתן כאן למכירה למרבה במחיר. סידרה של חזיונות מדיניים־חברתיים העמיקה והרחיבה את הנגע הזה. עשרות שנים היתה קיימת כאן תחרות בעשיית נפשוֹם לכיתות דתיות רבות אשר התרוצצו כאן, וציר נפשות זה לא נעשה על טהרת השכנוע הרוחני, כידוע. בצד תחרות זו היתה קיימת גם תחרות ברכישת חסידים ומסיעים לאינטרסים הסוליסטיים של מדינות שונות ורבות אשר ניסו להר־חיב כאן את השפעתן, שלטון העריצות של מושלים נבערים הרגיל אף הוא את האוכלוסיה לדרכי הערמה והעלמה בעזרתו הנחה של הבקשיש.

כנגד כוחו המרקיב של הבקשיש לא היתה כל חסי־נות באוכלוסיה הערבית, כי שלטו בה קנאות עיזת, יצרים נוחים להשתלחב ובערות עמוקה, רדיפת כבוד,

משוה מן האוירה שבספר. דברים" מרחף מעלינו בימים אלה. "אתה עובר היום את הירדן לבוא לרשת". מסתכם העבר לקראת ההאבקות בבאות, הברירה הגדולה — הברכה והקללה — שוב נטויה על גורל העם בבואו לרשת ארץ. כי רבות עוד הסכנות לפנינו. על כן משנה ערך להבנה הבחירה והנוקבת של הכוחות אשר הביאונו הלום. בהערכה הנכונה של הכוחות האלה תלויה בהרבה יכלתנו להוסיף ולהתגבר על המכשולים העומדים והמתוספים בדרך אשר לפנינו. לא אחת הנך שומע שתי הערכות כוזבות ומזיקות ועוללות הן להחליש בהרבה את כוח עמידתנו בהמשך האבקותנו. יש אומרים: "נס היה כאך, היינו השתלכות מוצלחת של תנאים נוחים או אסילו מעין כוח שמחץ לגודר הטבע. ויש אומרים: "כחי תוצום ידי עשה לי" — היינו כוח נשקנו הביאנו עד הלום. הערכות שטחיות אלו, שאינן עומדות בכל התאמה אל המציאות, הממשית והן נפוצות למדי, עלולות להביא לתוצאות קשות ביותר, אלה הרואים בנצחוננו עד כה נס שבא לנו באקראי, או בחסד עליין, ואינם רואים בו תוצאה ישירה של כוחות וגורמים שרצון אדם יצרם ומכחנם — אלה עלולים לכבוש חלק מן הצבד למין פאסאליוֹם סתמי שאינו זקוק אסילו לכוחה של האמתה הסטאטית. הלא גם הכוסר בעיקר ואסילו ציניקן יכולים לומר: שיהק לכם המול. היינו, זכינו מין זכיה מקרית כזכית קוביסטוס, ללא מאמך, ללא מגמה, ללא התגברות, כי המול העיור קבע את הגורל.

ואלה אשר הנצחונות מסמאים את עיניהם העולם נראה להם מבעד קנה־הרובה, אלה המדמים כי הנשק בלבד הוא שעשה את המלאכה הכבירה הזאת של שחי רור ארץ לעם גולה — עלולים להוליך חלקי צבד גדולים לאותן האשליות הרברבניות והנבובות, לאותה ראייה בלתי־מציאותית אשר בה שגו הערבים ואשר, בין היתר, הביאה לכשלונם.

בכל דרכי ההסברה מוטל עלינו להקנות לציבורנו את הראיה הראיית, הכוללת, של הכוחות אשר פעלו ואשר גברו במערכה זו. לא "נס" היה כאן ואף לא נצחון של אמניקרב מאומנים וממושפעים אלא סגישה גורלית בין שני אורגניזמים

אולם יחסי הכמות מבחינת ההשפעה הרוחנית, היו במידה גבוהה לטובת האלמנטים הבריאים, הטהורים ובעלי-ההכרה. אלה עשרות-עשרות כפרים של הפועל העברי, אלה אלפי העמלים המאורגנים בהסתדרות וגם לא מעטים בערך מבין אנשי השדרות האחרות — אלה היו את הרקע החברתי הבריא והמחוסן מפני הרקבון. הרקע החברתי הזה היו לו תשע ידות באותו נצחון אשר נחלו הכוחות הישראליים בפגישתם פנים אל פנים עם ערביי הארץ ועם שבע מדינות ערב. לפתח עתידנו הקרוב סכנות רבות רובצות. הגדולה בהן היא אולי זו שהובעה בספר „דברים“, ונושנתם בארץ „השחתם“ — זו סכנת ההסתגלות אל הלכיי הרוח וההשפעות אשר חנו להם שביחה בפינת עולם זו לרעתה ולאסונה; השלמה עם התכונות השליליות שדבקו בנו בעקבות משטר היטלר או באו כהרגלי גלות ארוכה ואבדן אותו יתרון של בריאות חברתית אשר בכוחה זכינו בסיכויים הנפלאים של שיבת-ציון מהגשמת.

אכן, אמצעי אחד יש בכוחו להעמיד סייג לאותה סכנה: תהא הממשלה והתנועות הנושאות אותה מנהיגי גות העם, מדריכות ומכוונות דרכו ליעוד ואינן מניחות לו לרדת אל שיגרת חיים נוחה, להיגרר אחר החולשות. מתח היעוד הוא אולי הקו האופייני המופלא ביותר בחולדות עמנו. לא חשוב כלל אם שבע פעמים נכשל הצדיק, כי חשוב הרבה שהוא תמיד מנסה לקום, שהוא תמיד נאבק עם כשלונו, אינו רואה אותו כהכרח טבעי שיש להשלים עמו. „אתה בחרתנו מכל העמים“ אפשר הכלל בשעתו את הכרת העליונות המחולטת של עם ה'. ואם עתה אין אנו מוכנים להניח הנחה כזו, הרי גם מבלי להיות שואפים למעמד של אומה נבחרת, חייבים אנו להוסיף ולתבוע מעצמנו, כפי שראוי גם לכל אומה, את המתח המתמיד לקראת עליה רוחנית, מוסרית וחברתית. מעין זה אנו מצאים במגמת הסובייטית, בכוח המוסרי להטיל משימות קשות, ויחזי ניות וחמריות, על העם. וכזאת, במידה מסוימת, היתה גם הופעתו של רחבלט באומה האמריקנית. ואם נהיה כנים עם העובדות ההיסטוריות, נודה כי גם באומה האנגלית נתגלה, בבחינה מסוימת, מאמץ מוסרי לשיפור מצבה מבפנים. לא כאן המקום לברר אם יעוד זה יש להטילו בכוח דיקטטורה או בכוח הכרתו של רוב העם. אך ברי, כי רק אומות אשר תדענה להתדחף חנך הינוך חמור מתוך שאיפה למילוי יעודים נעלים — רק להן תקות-עתיד, ואנו, האומה הקטנה, רבת היסורים וכברת החובות כלפי עצמה, שכל קיומנו אינו אלא עתיד — על אחת כמה וכמה.

שלוטן ובצע, שנצטרפו להם כזבי חלקת הלשון הר נימוס המורחי. זה היה קרקע נוח לצמיחה הלבנטר ניות, זה הנגע המיוחד שלחלקי-עולם זה, ביטוי הנמרץ ביותר של כמה וכמה תכונות שליליות: חוסר-אופי, שטחיות, התלהבות של קט, הליכה שולל אחרי מדוחי-כזב ואחרי ברק חיצוני, ועלינו לראות נכוחה, כי הרקע החברתי הזה היו לו תשע ידות באותו כשלון אשר נחלו המדינות הערביות בפגישתן פנים אל פנים עם התנועה הלאומית היהודית.

לבריטניה המסכסכת ורוכלת העמים, הרגילה זה שנים רבות ל„ספל“ בעמים אלה מתוך בוז לנחיתותם ומתוך ניצול חולשותיהם וטיפוחן — לה ולפקידותת היתה זו הפתעה גמורה כאשר נפגשה בסינת עולם זו בתנועה אשר אי-אפשר לקנותה, לא את ראשיה ולא את אנשיה, לא בכסף ולא בשוה-כסף, לא בכבוד מדומה ולא בכבוד של ממש, לא בסכסכנות ולא בנסיגה מדומה ואף לא בהפחדה ובמעשי-אימים. לנוכח הרקע החברתי הערבי המוכר יפה לפקידות הקולוניאלי לית הבריטית הלך התרקם רקע חברתי שונה ממנו בתכלית של הישוב הארץ-ישראלי התנועה הציונית שבנתה אותו.

זה שלושה דורות שימשה ארץ-ישראל מצבר אשר ריכזו כאן בחמידות, מתוך נימיו מכאיב, חומר אנשי מובחר ומחוסן מבחינת הבריאות החברתית ובשיעור בלתי מצוי בשום חברה רגילה. בארץ מוצאים אנו אחוז גבוה של אנשים בעלי אופי ורצון חזק, היתדעים לעמור בפני קשיים מבלי להכנע להם, היתדעים לעשות מאמץ ממושך ולשאוף למטרתם על אף מכי שולים וכשלונות („האיש כמוני יברח“); של אנשים היתדעים להעדיף את האינטרס הכללי על הענין הפרטי או לשלבם יחד שילוב בריא הרמוני („לבנות ולהיבנות“); של אנשים המעריכים הלכה למעשה את השיבות ההישגים האירופיים החיוביים בשטח הארגון החברתי, נקיזן הכמים וההגיונות ביחסים ציבוריים; של אנשים אשר הציחיים המוסריים אינם לידים מצות אנשים מלומדה, מן השפה ולחוק, אלא גושא להגשמה, חלק בלתי-נפרד מהתנהגותם יומיום; של אנשים המעריכים הערכה גבוהה את הרמה התרבותית והבריאותית-הגופנית החייבת לשלוט בחי רה, כל התכונות הללו אשר מצאו את ביטויין במילה רבת-משמעות „הלוציות“ הן את ריקמת היסוד בחברה הישראלית.

נכון, כי בחברה זו היו קיימים גם יסודות אחרים, אם שהגיעו ארצה באקראי, ואם שהושפעו מרקבונה של אירופה מרייהיטלרית ופוסט-היטלרית, ואם שנמז צאו זמן ממושך מדי במגע קרוב מדי עם ה„ליבנט“,

מוטיב העקדה ובערבות הנגב

מרגוט קלאוזנר

הויכוח בשאלת הערך האמנותי של עיצוב מאורעות הזמן והעלאתם על הבמה, נמשך מאות שנים רבות. אבל, מכיוון שהשתקפות מאורעות הזמן במחזות על הבמה נעשתה יותר ויותר צורך מובהק וחיוני לקהל העולמי, נעשתה שאלה זו מיותרת, כדבעד. בכל זאת, מן הראוי לפעמים להזכר באחד המאירעות המופלאים בתולדות הדרמה שאירע לפני 2400 שנה, בערך, בהצגת „חורבן מילט“ לפריניכוס, הדרמטורג היווני העתיק, קודמו של אייסקילוס. המחזה היה אוקטואלי (מילט, עיר-המסחר הפורחת, ששכנה לחוף אסיה הקטנה, היתה במלחמת פרס לעיי חרבות). וזה דבר המאורע: הקהל התחיל מקונן ובוכה מעוצם הכאב והיגון על התבוסה אשר באה עליו זה לא כבר, ואשר ההצגה עוררה זכרה מחדש, עד שהיה הכרח להוריד מיד את המחזה מעל הבימה. על המשורר הוטל עונש-כסף כבד, ושלטונות המדינה החליטו הגיגית, שלא להרשות עוד לעולם הצגת מחזה אקטואלי, המדכא את הקהל במידה כזו. עקרון זה נשמר משך כל תקופת הפריחה של הדרמה היוונית, אנו הסתלקנו, כאמור, זה-כבר, מן החששות לאקטואליות באמנות-הדרמה. אף-על-פי-כן, שמרנו על הבהנה ספרותית מסוימת בביקורת, והיא ההבחנה בין מחזה-הריפורטאז' ובין העיצוב האמנותי של החומר האקטואלי, שאינו אפשרי, בדרך כלל, אלא בריחוק-כמה של זמן. וכך הגענו לכלל מסקנה שמחזה-ריפורטאז' עלינו לדרוש אמיתות ברורות שיסודן בעובדות ההיסטוריות, ואילו לגבי העיבוד האמנותי אנו רואים היתר למחבר, לספל בחומר דרך חירות, לפי חוקי האמת האמנותית, ולא העובדתית.

אם נבוא לבדוק, מבחינה זו, את המחזה „בערבות הנגב“ ליגאל מוסנזון, המוצג על ידי „הבימה“, אם נמנה הוא עם סוג הריפורטאז', נוכל להשיב, ללא שיקולים מרובים: לאו, שתי סטיות מפורשות מן האמת ההיסטורית יש כאן: א) לאחר שהמחבר בעצמו הודה, שהמדובר הוא בהגנה על קיבוץ נגבה, נמצא שהאופי של ריפורטאז' הוא מן הנמנעות, שהרי לא היו כלל בקיבוץ זה שני דורות, שהיו יכולים לעמדת במערכה זה בצד זה, שכן ילדיהם של בוני נגבה עדיין אינם אלא — ילדים; ב) התפקיד של צבאנו טורס, כפי שהעידה מחאת החיילים.

ועתה נחזור ונבחן את הדרמה מבחינת האמת האמנותית. אגב כך נגע בקצרה בשאלה: אמת אמנותית, או ספרותית, מהי? לא תמיד אפשר להעמיד אמת זו על מכנה משותף עם גורלו של יחיד זה

או אחר. וגם לא כל גורל של יחיד וכל מאורע הלקוח מן המציאות יספון כנושא מתאים של אמת אמנותית. אף-על-פי-כן, קרובות מאוד האמת המציאותית והאמת האמנותית זו לזו. משולה האחרונה לחוט-השני העובר דרך כל הקונפליקטים הדומים של אנשים שונים. בדרך הקלה ביותר ניתן לעמוד על האידיאה של האמת האמנותית באמנות הציור והפיסול, שבה אפשר לראות את טיפוס התקופה או הארץ שעוצב בידי צייריו ופסליו של הדור כתולדת הטיפוס האנושי הקיים, ורק לעתים רחוקות בלבד כדיוקן מדויק, מעין זה ניתן לומר גם על האמן המתאר, שהעמיד על מכנה משותף את טיפוסי האנשים של זמנו, מאנשים רבים, הדומים זה לזה, יצר לו אדם אחד; ומקונפליקטים רבים, דומים, יצר לו קונפליקט אחד. הנה נראה אפוא, מבחינה חדשה זו, אם ביסודה של היצירה שלפנינו טמונה אמת אמנותית בממש, טבעי הדבר, אם מעמידים את הבעיה אב-אס-כן במרכז של מחזה-קרב כן-זמננו. לא זו בלבד שבעיות זו היא בעית-היסוד של כל הדרמטורגיה מעולם, — אלא שהיא חורה ונעשתה אף בזמננו, לנקודת המוקד וההצטלבות של כל הטרגיקה ושל כל הקונפליקטים. הקונפליקט העיקרי בטרגדיית משפחה וקרב זו הוא, שהאב נאלץ, בחוקף הכרת חובתו, לשלוח את בנו לקראת מות כמעט וודאי, זהו השיא הדרמטי שבמחזה ומות הבן הוא פתרונו. גיבורי המחזה הם האב, האם והבן, והם 'גיבורים' בו במובן שאנו מדברים על גיבורים בחיי יום-יום, — ולא על הבימה או בספר, לאמור דמויות אדירות כוח או מוטר, המעוררות את הלב ללכת בעקבותיהן.

הנה קונפליקט זה של האב השולח את בנו לקראת המוות, מטעם אידיאי או אישי, יש לו פריהיסטוריה לא מועטת. בנושא זה טופל מימיקדם ועד היום, ובכל חליפות הקשרים — מאברהם אבינו ועד היום הנה — התפתחו שתי גירסות-יסוד שונות, במובנה של האמת האמנותית, אשר שום משורר רציני ובעל חוש פסיכולוגי אינו רשאי להתעלם מהן. ולא משום שהן נוסחאות שלוקחו מדרמות קיימות, כגון כללי-הדרמה לאריסטו, אלא משום ששתי גירסות-יסוד אלה של הבעיה הוסקו וחזרו ונתפרשו פירושי-יסוד אחד על ידי גדולי המשוררים והוגי-הדעות שבכל הזמנים — ממקורות הנפש האנושית, נפתוליה וחלומה.

הגירסה האחת היא זו של עקידת יצחק, האלוהים מצוה להקריב לו את יצחק לו לעולה, אבל אברהם אוהבו, והאלוהים — או הוא עצמו, באהבתו את בנו — מוצא מוצא. יצחק אינו מומת, וכן אין מיתים גם את יוסף הנשלח על ידי יעקב אביו אל עשרת אחיו לקראת מיתת כמעט ודאית.

מתייחסת האגודה באורח רחוק אל תבן, הישוליסטוס, ונותנת לו לקום לתחיה אחרי ישריו מירי אקסולפוסים. ואילו בדומה נשאר תיזיאוס גיבור טראגי.

ומה כאן לפנינו על הבימה העברית? כאן אבי גיבור, המעין — בניגוד לכל מנהגי הארץ, הצבא, המסורת והאמונה — לשלוח את הבן לקראת מות ודאי, אף-על-פי שאדם נורמלי ובעל רגש אנושי, היה מסתלק ברגע כזה מן הפיקוד, שום מפקד אחי, יש לשער, לא היה מצווה על הפריצה, שהיתה מופקעת מאוד מן הבחינה האסטרטגית.

המחזה שלפנינו יכול היה להתחלות לטרגיקה אמיתית אילו היה האב מכריז על עצמו, שהוא אשם, אמנם, הוא פעל מתוך התלהבות פאטריזטית ולפי מיטב מצפונה, אבל המעשה היה מוטעה בהחלט.

ומה לפנינו? גם במחזה וגם בקהל-הצופים מתעורר הרושם כאילו התנהגותו של האב היתה מוצדקת גם מבחינת המציאות וגם מבחינת האמת האמנותית. לגבי המציאות אפשר היה לבחור גם במוצא אחר: שהאב ילך עם הבן, או במקום הבן, לגבי האמת האמנותית ברוח הטרגדיה של האב-הבן, בת אָלף השנים, לא היו אלא שתי אפשרויות: או שיחלפו הקרבנות, והבן יינצל — כמעשה עקידת יצחק; או שהאב יהיה נידון לכף-חובה על שחטא נגד רגשות-אב. המחבר לא הכיר בשתי הדרכים גם יחד. הוא מצא לנכון — כמשוררים רבים אחרים, מהסרירניסין — להגביר את השיאים הטראגיים בעינו למדרגה לא-ינכונה ולא-אמיתית.

בימי מלחמתנו ראינו לא אחת את מסירת-הנפש של אבות ובנים, ראינו גם קבלת-דין נכונת ביותר של הורים אבלים, ראינו גם כן מעשי הקרבת עצמות שאין להם, כמעט, אח ודוגמת. אבל אין את נפשנו לראות, לא בחיים ולא על הבימה, בהיפוכם ובסירוסם של רגשות-הורים טבעיים, ולא כל שכן לראותם בנושא להערצה...

ארתור הולייטשר, הסופר היהודי-גרמני, אמר אחרי פרצות 1929 ל„הבימה“, כי ארץ-ישראל היהודית עתידה להיחרב, ואז לא יהיה ל„הבימה“ אלא תפקיד אחד: לתנות בעולם שברה של הציונות ואבדונה. מארטין בובר השיב לו אָז תשובה הראויה להיזכר, הוא אמר לו: „רק פעם אחת התנבאו כך בהיסטוריה, כפי שאתה מתנבא, וקאסאנדרה עשתה כן לפני תורבן טרויה. אבל היא אמרה „אנחנו נאבד“, ולא כדברך „אתם תאבדו“.

...אנחנו ולא „אתם“, זה היה „האני מאמין“ שלנו במלחמה הזאת, ובוזו היה כוחנו זרותנו שבזכותו בא לנו הנצחון. כל זיוף ושטשוש של „אנחנו“ זה — יש לעקרו מן השורש בתחומי תרגשותינו, וכל הפרזה כמה ככפירה בנבורה האמיתית...

מצפונם של מספרי אגדות קדומים רגיש עד כדי כך, שאפילו סופה של בת יפתה, השופט שלא היה מצוין באגדות יתרה, גילגלהו לפעמים בחיי בדידות של נזירה: את המשך חיה — את בניה שלא נולדו לה — הביאה קרבן. לא מקרה הוא ששלושה נושאים אלה — עקידת יצחק, מכירת יוסף ובת יפתה — שימשו כשלושת נושאי-היסוד של התיאטרון האדרי והעברי הראשונים. שהרי בשלושת אלה באה לידי ביטוי האדיאיה על ההמתה ועל התחיה, אדיאיה זו פוטיעה גם בכל מחוות-הקודש הקדומים, כמשל לטבע זה, המת וקם לתחיה, שיאה של תחיה הבן, שנשלח לקראת המוות על ידי האב, אתה מוצא בתחיה של אגדת-הנוצרי.

מה עמוקה התפיסה, שאין האב רשאי לחתוך את גודל בנו, לחיים ולמות, וכמה העמיקה לחדוד לבשדנו ולדמנו מימי אברהם אבינו — תוכיח התקנה במשפט כל העמים שבמקרה האשמת הבן אין האב ותאם חייבים להעזי נגדו.

וראיה לדבר, שאיסור זה, להעמיד את הבן בסכנת מות, הוא אנושי-כללי ולא יחודי בלבד, אתה מוצא למשל, במסורה היהודית המפורסמת, שאגממון היה טוכן אמנם, במסע היוונים על טרויה, להקריב את איפיגניה, בתו הבכירה, בסקרת האל, והנה — כמעשה אברהם, כשמופיע האייל הנאחו בסבך בקרניז — חוקרבה כלבה תחת איפיגניה, ואילו איפיגניה הורחקה לטאורים, שם מונה לה גודל הכוחנת שלא תוכה לראות בנים.

הנה, אנו לא למדנו, משך אַלפיים שנה, תומאניות יהודית, כדי להשליכה, מניה תביו, אחרי גונן. הצריסה השניה, ששימשה אַבטימוס לכמה וכמה דרמות, ולתיאוד החיים על יסוד האמת האמנותית, היא כך: האב שונא את הבן מאיו סיכה שהיא. (ושנאה זו מהולה כמוכן, תמיד באהבה, כשם שבמקרה הראשון — מהולים ברגש תאבה אף רגשי שנאה ותחרות). פרויד הגדיר זאת כ„אמפיואלני ציה של הרגש“, אם השנאה מכריעה במשקלה את האהבה, שולח האב את הבן אל המוות, בשעת ריתחה. נדמה לו, שהוא פועל על-פי-דין, כשהבן נאשם בחטא שחטא, אמיתי או מדומה, כך, למשל, הוא המעשה במלך תיזיאוס, המקלל את הבן הישוליסטוס בשל פדרו, וחורגו בקללתו זו.

דוגמה אחרת נתונה בפיליפ השני, המשמיד את הבן דון-קארלוס, בכל המקרים האלה של הגריסה השניה עומד האב כחוטא וכרוצח, העתיד לבא על ענשו. (וזה, אגב, הדמות האמיתית של הגיבור בדומה, הנעשה לגיבור על ידי גודל פשעו הולך לאבדון בעל-כרחו). במקרה תיזיאוס, שבו מגיע האב לידי קללה בשל השקרים של המינקת ושל פדרו, —

ספרים

חזונו של תומס מור

יעקב קוסלביץ

אוסטופיה מאת תומאס מורוס.
תרגום, מבואות והערות מאת אפרים
שחואלי, טבריה 1965.

בניגוד לרוב האוטופיות, שנכתבו אחרי שתומס מור האנגלי כתב, בתחילת המאה השש-עשרה, את ספרו הלטיני „אוסטופיה“, ושהגן הלכה לעתיד — העתיד הלא הוא התחום המתאים ביותר לשכן בו את החלומות — „אוסטופיה“ זו מרחיקה את חזונה רק מבחינת המקום, אך לא מבחינת הזמן: היא קיימת באחד מאי-הימים הרחוקים כביכול מאנגליה (ומחברה) עשה כל מה שאפשר לעשות ברמן, כדי שהמשכיל בן-זמנו יבין שהכוונה היא, באמת, לאנגליה גופה; אלא שלא כל המשכילים הם חכמים, המבינים דבר מתוך דבר — ורובם חשבות לו כוונת-שעשועים גרידה, לבדה את הדעת על בטן מלאה ולב שמח) — אולם אין היא מרחיקה כלל את חזונה מבחינת הזמן, ואמר לה — בהווה.

ואמנם זהו צביזנה של כל אוטופיה (במובן של שם-עצם כללי) אמיתית: שהיא גולדת מתוך רצון לתקן — והרצון לתיקונים קשור בהכרח להווה. לא ההיסטוריון מתקן ולא החולם מתקן — הראשון אך מסכם את אשר כבר אין לו שליטה עליה והשני אך כורה מפני הדברים שיש להם שליטה עליו, אלא מי בא לתקן? רק הלוחם האוטופיסטן. אבל זאת מטרת האנושות, כי הלוחם, בעוד הוא מתקן בשטח אחד, הרי יחד עם זה הוא הורס בלי-משים בשטח אחר, ואילו האוטופיסטן, כיון שאינו גלחם על דעותיו, אינו עלול אמנם להרוס, אך ממילא אינו עשוי לתקן מאומה למעשה, אבל יש שהוא זוכה להטמין את גרעין-המעשה לעתיד ברוחם של אלה שיבואו אחריו להילחם לחזונו, ואולי גם לקיים אותו בפועל ממש (במידה שההתגשמות לא תפעל, כדרכה, לעקם את החוץ ולטרסו). הלוחם, מגלו בידו, קוצר איפוא את אשר זרע בעל החוץ, האוטופיסטן (ומה רחוקה עוד הדרך מן המגל עד הלחם!)... מכאן שהאוטופיסטן אינו סתם חולם, אלא מין חוזה, רואה חלומות אקטיביסטי, והחולם הוא אוטופיסטן פאסיבי, המקיים, שב ואל תעשה בהוות כדי שיוכל לחלום על העתיד.

ברם, כשם שבאותו שטח-החלומות האקטיבי, הקרוי ספרות, יש על-פירוב (ואולי בהכרח) קורטוב כלשהו — ואפילו הוא זעיר כנגריר של מלח — של גראפר מניה, כך יש בכל מתקן קורטוב של אוטופיסטן, וכשם שהגראפומניה יש בה בהכרח משהו מן המעשה הספרותי, כך יש באוטופיסטן משהו מן המתקן: לפחות, חלום של מתקן.

וכשם שיש שני מיני חולמים בהקיק: אלה שחלומם מיוסד על הדמיון היוצא אל המציאות, ואלה שחלומם מיוסד על ההווה, העוצמת עיניה מראות את המציאות, כך יש גם שני מיני אוטופיסטים: אלה הרואים את המציאות ואלה שאינם רואים את המציאות. יש איפוא איטן פיות של תיקון ויש אוטופיות של תחליף. אלו הנקובות אחרונה הריהן דמיונות שאין עמם אשלייה כל עיקר בנוגע למציאת גופה, ודוקה משום-כך בני-חורין הם לחסב את עיניהם מנגד המציאות ולהפליג אל מה שלא יתכן כלל במציאות: כוונתי לסוג הדמיונות שתאנושות תולה אותם בעבר רחוק, כגון „גן-עדן“ של המיתוס העברי, או „תור הזהב“ הרומאי, ללמדנו כי אין להם מקום לא בהווה ולא בעתיד. ואילו אוטופיות של תיקון הריהן דמיונות שיש עמם ראיית-המציאות, אלא שזו מלווה מידה מסוימת של אשלייה, החזקה גם מראיית-המציאות; ואשלייה מרצון זו קיימת אם בצורת החפץ לשעשע את עצמו בתקוה רחוקה, בלי בדיקת האפשרות הריאלית, ככמה מן האוטופיות המודרניות, ואם בצורת רצון יותר מפוכח ויותר מסויים — כרצון שפעל בו בתומס מור — למתות קרובות על המציאות, להוכיח את החברה על פניה ולצמצר לפניה תבנית חיים יותר טובים, מיסודים על הצדק, הנעדר בקרב החברה הזאת: לכאורה מתוך הנתה שאם לא יועיל לא יניק, ולאמיתו של הדבר מתוך הרחיפה הסנימית של החוזה שאינו יכול לכלוא את רוחו ואנוס על פי הלוגיקה להפיק מעייגיו חוזה, ולו אך בצורה מוסווית ומעולפת שעשועים לשמם.

ברם, ראיית-מציאות זו מהי? זוהי השאלה, כמו שאומר המלט.

הבה נניח כי „לראות את המציאות“ פירושו להודות בפה מלא כי אין לשנות את מערכי החברה ולתקן אותה ביסודה אלא על-ידי תיקון האדם הפנימי תחילה, בדרך רוחנית, כלומר — לתקן את היחיד ולהכין באופן זה ציבור נאור ובעל-אחוס.

היהדות הצרופה היה המצאתם של הנביאים, והנצרות — המצאתו של ישו, כך אפשר לומר כי הקומוניזם ההלכי הוא המצאתו של תומס מור ומלחמת הפרולטרטאריזם — המצאתו של מארכס. שאלה אחרת היא באיזו מידה המצאת היחיד קשורה לתהליך תולדותי בתוך הכלל — ומה מקומה בתוכו. ובמובן רשאים לומר כי המצאת היחיד היא תוצאה מתהליך כזה, אפילו כשהיא קודמת לו בסדר הזמנים: אין מוקדם ומאוחר בחיי האידיאות, אם נראה אותן בבחינת נשמת המציאות, ואולי ביחוד מאחר שנתרגל לראות את המציאות ואת האידיאה כשני פנים של הווייה, אורגנית אחת (וכל „אורגני” הריהו, בעצם הדבר, קוסמי — כלומר, אינו מניח מקום להפרדה בין „גוף” ובין „נשמה” אלא למראית עין בלבד, או רק במותנה, לצורך הסימול וסיפור האונו).

המחשבה, שמעצם טבעה היא חותרת לרדת לעומקם של הדברים ומשופך היא תופסת את כלל הדברים כבסיס לפרטיהם (וכל אידיאה היה הריהו כסיס למחשבה דייוקטיבית, מהיותה קודם למציאות המגשמתה) — המחשבה, המציאה מרוחו של היחיד את התכנית לתיקון החיים, עושה זאת על-פירוב מתוך הברקת-חזון, המראה לה כי זוהי הדרך אשר בה עתידה המציאות ללכת ממילא — ונמצא כי ההכרח התולדותי הוא שתוליד את האידיאה האוטופית, הקודמת אמנם למציאות מבחינת ההתגשמות, אך אינה אלא תוצאה מכיוון ההתגשמות ההכרחי הזה — תוצאה שהמחשבה הזאת אותה מראש.

בעל אידיאה, אוטופית כזאת היה תומס מור, ומצבינו זה היו תוצאות לשני דברים: ראשית, הוא הגרעין שממנו צמח הסוציאליזם (שלא צמח, למשל, מתוך הקומוניזם של אפלטון, כשם שאין שום תביעה של אָתוס מוסקת מתוך תיאורמה מתמטית); ושנית — המארכסיות פסל אותו. מארכס הלוחם, שקצר את אשר זרע (בקרע האידיאות) תומס מור החולם האקטיביסטי, פסל את האוטופיסטן רואה המציאות, שאין לו אשלייות בנוגע לאפשרות לתקן אותה מבחוץ (ועל-כן הוא כותב „אוטופיה”), אבל יש לו אשלייה אחת, שאותה הוא מטפח, והיא: שתיקון החיים הוא המטרה החיובית והמחייבת, ולחלום עליה — חובה היא! וכי אדם העושה את חובתו בשטח זה — עושה דבר של ממש, שלא מן-הנמנע הוא כי יגרום סוף-סוף להתגשמות החלום הזה, המיוסד על האמת שבצדק, כלומר — על ההכרח! ואכן זוהי אשלייה למופת, אשלייה, שבלעדית לא כדאי לחיות.

אהוב אמת ושותר-צדק; ואילו, לא לראות את המציאות פירושו לחשוב כי תיקון-החברה השלם יכול לבוא מבחוץ, כלומר על-ידי הטלה משטר מתוקן, שיאמר להשליט צדק כמצות-אנשים מושכלת, אבל בכוח-השלטון.

אמור מעתה: אוטופיה „של תהליך”, הפוסחת על המציאות (בגלל חוסר-אשלייה ביחס אליה, כאמור) יכולה אפוא לחתר על תיקון האדם מבפנים, ולא להסתמך על הגורם הרוחני כגב הקודם לתולדה החמרית — כוזבתו של המארכסיות. ואף-על-פירכן לא זכו אוטופיות מסוג זה אלא ליחס של זלזול, בעצם הדבר, מכל צד, ואפילו מצדו של המארכסיות, שהורת הלכה ודוקא מתוך חוסר-אשלייה, כי יש להתחיל מן התנאים החיצוניים, התמריים, כדי להגיע אולי כתוצאה גם אל התיקון הפנימי.

ואילו האוטופיה „של תיקון”, אם יש עמה לאיית-למציאות — כאשר היתה בלי ספק לתומס מור, המדינאי המובהק ובן-העליה החכם — חכם עד כדי להסתיר את חכמתו, בבחינת „אני חכמה שכנתי ערמה”, מה שגרם כי מונטין, החכם שונא הערמה, ישנא את האדם תומס מור — האוטופיה של תיקון יודעת כי אין המציאות יכולה להגיע אל תיקון-החיים ואל אידיאל-הצדק בלי תיקון האדם הפנימי — וודאי משופך היא צורת את חזונה בצרור האוטופית. בעל אוטופיה מסוג זה שייך מכל מקום לאלה המייצגים את האידיאה כפעולה קודמת למהלך-המעשים. מכאן יחס הזלזול אל תומס מור מצד תורת מארכס ואנגלס, המציגת את חונו הקומוניסטי של בעל „אוטופיה” זה כדבר של המצאת-היחיד גרידא, ולמה פסולה היא „המצאת היחיד”? — משום שהיא פעולה שאין עמה תהליך של התפתחות אוניקטיבית, העולה מאליה כיון שהזמן הוא בעזרתה, כגון עלית המעמד הפרולטרטארי להגמוניה בחברה. יחס-הזלזול הזה, אגב, מסיח דעתו כליל מן התפקיד שיש לה לאידיאה הדינאמית, כהמצאת היחיד, גם בעצם התהליך, החמרית-תולדותי של הסוציאליזם כמלחמתו של מעמד הפועלים על ההגמוניה, כי במידה שמלחמת הפרולטרטון לתיקון החברה מיוסדת על רעיון הצדק והשוויון הריהו מודחית בהכרח עם האידיאה שביסודה — והלא אידיאה, כל אידיאה, היא, המצאה אישית תמיד: מעולם לא מצאנו אידיאה שגולדה מתוך הכלל (אם כי אידיאה שלא זכתה לטיפוח מצד שום קיבוץ היא בבחינת נפל לא ראה אור — כי הוויית הכלל היא אומנתה של האידיאה, שגולדה ברוחו של היחיד; היחיד — שרשיו יונקים אמנם מן הקיבוץ, אך צמרתו עולה אל על ומתרחקת בהכרח מקרקע-הכלל), כשם שיצאת מצרים היתה המצאתו של משה, כשם שמוסר

משום שאין עמה הגמוניה של מעמד העובדים — ולא לטעון נגדה שהיא רק פעולת היחיד. הרי כל אידיאה היא פעולת היחיד! טענה זו כאילו אומרת שכל אידיאה קודמת למציאות אינה רצויה לתנועת הסוציאליזם כהתגלמות רצונו החמרי של מעמד העובדים. והאמנם נעמיד את שאיפת העובד רק על יצירה־לב החמרי, שאין עמו אידיאה קודמת למציאות? האין הסוציאליזם עצמו פרי אידאיה, הבאה להיות מנוף להפיכת המציאות?

הרקת ספרו של תומס מור לכלי עברי נאָה מעשה רב הוא, שייזקף לזכותה ולכבודה של „ספרית פרעלים“. תרגומו הנאה של אפרים שמואלי מלווה מבוא נחמד להשכיל. מבוא זה יש בו כדי לשמש הסברה פוסיטיבית לקוראים, שעצם העניין זר להם (אם כי לא הכל עשויים לגרוס, במידה שזה, קו חורג כמשל „הצליבה“ וה„התחייה“ שבראש המבוא, שאגב אינו אלא מליצה מיותרת, אך מהיותו כמעט הפגם היחיד בכל המבוא המקיף הזה, אין הוא פוגם הרבה). כמה „נספחות“ חשובים מתלזים לספר — „לוח המאורעות בחיי מוריס ודור“, וקטע מתוך המאניפסט הקומוניסטי „טי“, ומאמריהם העבריים של א. ש. ליברמאן וי. ח. ברנר על האוטופיה, וכן אגרותיהם של הומאניסטים, אַראסמוס ועוד, שמתוכם אתה לואה באיזה הסתר פנים הוכרחו משכילי הדורות הקודמים וחכמיהם לנהוג כדי שדעתם לא תעורר עליהם את חמת העם והמושלים בעם, הדתיים והחילוניים. „בוא בצור והיסמן בעפר“ — זאת היתה הברירה היחידה בידי כעלי המחשבה החפשית בכל הדורות...

ברם, כאן ישאל השואל: ומה תהיינה המסקנות אם „גניח“, להיפך, כי הנכון, מבחינת דאית־המציאות וחוסר־האשלייה, הוא דוקא לשאוף לתיקון־החברה עליידי מהפכה בשטח החיים החיצוניים, החמריים, של הציבור — מהפכה שתהא אמנם רק השלמה וגולת־הכותרת של התהליך התולדותי־החמרי ההכרחי — וכי רק מציאותו של משטר־צדק הוא שיוכל לשמש מסגרת לפיתוחו של אדם פנימי חדש?

נדמה לי כי עם היפוך ההנחה לא תהיה השיטה מוחלטת אלא לגבי האוטופיסטנים, ואילו לגבי יחסם של מארכס ואנגלס אל תומס מור, מחוללו של הסוציאליזם, התמיהה תישאר כשהיתה. אם אין תקוה לשנות את האנושות מכפנים וחיודש המשטר החיצון הוא א. ב. שתולדתו תיקון עולם במלכות הצדק, אז למה זה תהא פסולה מראש „המצאת היחיד“, הבאה כניגוד למציאות הנאלחה, אפילו כשהמצאת זו מתאימה בעיקר שבה — בעקרון השיתופיות — לתולדות התהליך החמרי ההכרחי — ביטול החון הפרטי כתר צאה מהצטברותו? הנימוק שהמצאת־היחיד עומדת בניגוד לתהליך ההיסטורי הוא ודאי פסול, שהרי „המצאת יחיד“ כזאת באה דוקא, כאמור, מתוך שאותו מתקן־חולם קיפול ברוחו אחרית בתוך ראשית וכמו תזה מראש את תכלית התהליך ההכרחי הזה. והאמנם פסולה אמת אידיאית רק מהיותה אידאיה, כלומר — מקבילה לשטח החמרי, ולא תוצאה מהותית המרית גרידא?

נדמה לי כי חייבת היתה תורת מארכס־אנגלס להודות בפירוש כי „אוטופיה“ לא זכתה בעיניה

בשולי השנה

עם החוברת הזאת מסתימת שנתו הראשונה של „מולד“, מטלת עלינו החובה להתחיל בסיכום כלשהו של נסיונו — הדבר עוד ייעשה, ביתר הרחבה משניתן לנו במקום זה. לפירשעה די לנו אם נאמר כי נכנסנו לשנה הראשונה מתוך הכרת הסרונה של בימה רצינית למחשבה המדינית של תנועת הפועלים ולספרות העברית החיה; אנו מוציאים את שנתנו מתוך הכרת קיומה הקלה העברי על שלושת עמודיו — הפועלים, הנוער (בצבא) והאינטליגנציה — הראה לדעת שהוא רוצה בבימה זו. הוא הראה לה אהבתו ונתן לה את ידו. אין אנו יודעים בדיוק, מה גרם לכך, היינו רוצים לחשוב שגרמו לכך מעלותיו של „מולד“, ולא הסרונותיו. רצינות שאין עמה שממון? אחריות שאין עמה „שרד“, וקפיאה, ואמירת-אמן דוקא? היה מי שערער על היוזג בין מדיניות לספרות (שאינו אנו אומרים לסטות ממנו). ללב הרבים דיבר דוקא יוזג זה בין המחשבה ומלחמה מדינית וחברתית ובין דרך-היצירה, בסיפור, בשיר, בבקורת — יוזג מתוך שריון-זכויות גמור, מתוך חירות ההשראת גומלין וזרימה הדדית, יוזג שאין עמו כפייה ותצבת ציונים (ותמרורים) לדרך היצירה.

„מולד“ לא „נשען“ על קבוצה ספרותית או מפלגתית מסוימת, ודבר זה לא הקל עליו את דרכו. רבים וכן שונים נתנו לו חילום, בתחום המדיני יש לו חוט-שדרה משלו, אך אין הוא מבקש למנוע עצמו מהתנגשות דעות, במדה שאלו מוכנות להתנגש בזירתו; בשדה הספרות יש לו טעמו שלו, המדריך אותו, אך אין הוא מוליכו דוקא „בתלם“ של אסכולה, או סגנון, או זרם, או גיל. יש לו נטייה טבעית לשאת פנים לצעידים — אך לא במדה שתפגע ברמה ותרע לאותם הצעירים עצמם. אין „מולד“ קיים לשם „צידוד“ כוחות צעירים — אף על פי שעצם קיומו הוא עידוד להם — אף אין בכוחו לתקן חסרונותיהן של בימות אחרות: די לו בחסרונותיו שלו.

ברי, אין ירחון יכול להתגבר, בכת-ראש, על ליקוייו של דור, דלדולם של הבריור המחשבתי, ושל הפובליציסטיקה המסה ומאמר-המחקר; וגם מיעוט הכוחות ונמיכות המאמץ בספרות העברית בכלל, אותותיהם ניכרים בו בהכרח, אך ככל שרצונו של הירחון רצון, ותביעתו קפדנית (הקפדנות אהבת), הרי מציאותו היא הזמנה והתחייבות וקריאת-תגור.

לקראת השנה השניה אין בפי „מולד“ הבטחה אלא זו: כי ינסה להיטהר מסיגים עוד יותר מלשעבר; להרחיב את חוג משתתפיו על מנת להעלות את רמתו, ולא להנמיכה; לספח את האמנות לענפיה לתחומי דינו, בליות רפרודוקציה טובה, כפעם בפעם; ועל הכל, כי יוסיף להתור לחידושם וחיוקם של ערכים, ולמסילת קליפות שדופות; כי יתן חלקו למלחמת הסוציאליזם העברי העצמאי; כי יוסיף לעורר את המחשבה על בעיות האומה המתלקטת מפזוריה הזוהר לחטיבה מדינית וחברתית עצמאית, על בעיות התיכונן והפיתוח הכרוכות בהקמת הארץ משממתה; ועל משבר האדם בדורנו — על מנת לבקש דרכים, ביצירה הספרותית כבבירור המחשבתי, למרחב אנושי ויהודי.

בשולי החוברת, מנחם בוריישא, שהלך לעולמו, נאבק עם בעיות גורלו כיהודי ועם שר היצילה כאחד, איש עברי בבחינה עמוקה שנחלבש, בהכרח נסיבות דורו ובהתאם לצרכי מקומו, בלבוש אידיש. על דרכו בשירה, ועל האבקתו עם דורו, הוא מספר במסתו המתפרסמת בחוברת זו. הדברים לקוחים מתוך אחרית-דבר שלו לקובץ שיריו „ג דור“ (1907—1933) שיצא בשנת 1947, בהוצאת „מתנות“, ניר-יוזק. אולי לא למותר להעיר, שהדפסת הדברים הנוקבים ורבייה-ענין הללו, אין בה משום הזדהות מצד „מולד“ עם תפיסתם בשירה או בשאלות הדור בכלל. „מולד“, כשלעצמו, אינו היב להכריע כאן, הדברים ניתנים כאן כעדות למנחם בוריישא, ומתרומה להאבקות הרעיונית בישראל.

אחת ההפיכות הגדולות בהיסטוריה עוברת על סין, ששטחה יותר מארבעה מיליון מיל מרובע וישובה כהצי מיליארד נפש, לכמה מעמי אסיה ואפריקה, עצמאיים וקולוניאליים כאחד, מסתבר ה„קומר-ניזם“, קודם כל, כעצם היציאה מתנאי שבווד כלכלי והתנוונות אנושית; כחתירה למשהו שיתקרב, ולו גם במקצת, לתנאי העובד במשטר קפיטליסטי; כמאמץ להרוג ממסגרת כלכלה בינימית ולהגיע לאפשרות של התקדמות לקראת משק מתוכנן, וסוציאליסטי. נצחוננו של הצבא הקומוניסטי בסין אינו „בקרחה“, אלא שיאו של תהליך חברתי ממושך, על כמה קיים בתכניתם של הקומוניסטים הסיניים מספר אנדרו רות, סופרו של „גייטון“ הניר-יוזקי, העושה זה כמה חדשים בסין, ובסין הקומוניסטית ביחוד.

על צד אחר של התהליך הנזכר מספר צ'אן טיאנג'י, בעל הציור „הוא וי“, המתפרסם בחוברת זו. צ'אן טיאנג'י הוא מטובי הסופרים הצעירים של סין, „הדמויות בסיפורים שלי שאולות מבין ידידי, קרובי ואלה שאני בא במגע קרוב עמם“, מעיד על עצמו המחבר. הציור הסאטירי „הוא וי“, המוקיע את הצביעות וההתחסדות של הרבה „סטריזטים“ סיניים, אף הוא יש בו כדי להעמידנו על טיבו, ועל גורמי התפוררותו של המישטר הקיים בסין.

